

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XVII. évfolyam

2007/1.

A TARTALOMBÓL

Hadtudomány, honvédelem, reform
Nemzetbiztonsági / titkosszolgálati stratégia
Regionális biztonsági rendszerek
Az USA terrorizmus elleni háborúja
A képesség alapú haderő kialakítása
A „34 napos” izraeli-libanoni háború
Légideszantcsapatok
az '56-os forradalomban
A HM KPÜ szervezeti modernizációjáról
A katasztrófavédelem gyakorlati kérdése
Az Európai Biztonsági és
Védelmi Akadémia
A szovjet T-62-es közepes harckocsi
PSYOPS-lélektani műveletek
Hatvan éves az Új Honvédségi Szemle

A tanulmányok szerzői

Dr. Alkéri István dandártábornok,
PhD, HM VTF főosztályvezető

Dr. Ács Tibor nyá. ezredes,
az MTA doktora

Farkas Lóránt a Miskolci Egyetem hallgatója

Dr. Hadnagy Imre József nyá. alezredes, PhD

Hegedűs Ernő őrnagy,
a ZMNE doktorandusza

Dr. Izsa Jenő ezredes, egyetemi docens

Kemény János az ELTE hallgatója

Dr. Király László
az MHTT Védelemgazdasági
Szakosztály elnöke

Dr. Kőszegvári Tibor nyá. vezérőrnagy,
az MTA doktora

Dr. Krizbai János nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátosa

Mező Ferenc a Debreceni Egyetem
Pszichológiai Intézet tanársegédje

Siposné dr. Kecskeméthy Klára ezredes,
a földrajztudományok kandidátusa

Tomolya János mk. alezredes,
a ZMNE doktorandusza

Dr. Turcsányi Károly mk. ezredes,
egyetemi tanár

Varga Mihály nyá. alezredes, újságíró

Vida Csaba mk. őrnagy,
a ZMNE doktorandusza

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
NAGY LÁSZLÓ,
a társaság elnöke

A folyóirat szerkesztőbizottsága

Elnök:
PADÁNYI JÓZSEF,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
Barna Géza,
Bertalan György,
Kádas Géza,
Király László,
Kovács István,
Kovács Tibor,
Oroszi Antal,
Pataky Iván,
Pekó József,
Várhegyi István.

Szerkesztőbizottság és kiadó:

Budapest X.,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 432-9000/29-684 mellék
A mellék HM vonalon
közvetlenül hívható.

Levélcím:
1581 Budapest, Pf. 15.

Internetcím:
<http://www.zmne.hu/kulso/mhtt>

Nyomtatta:
László és Társa Nyomda

ISSN 1215-4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XVII. évfolyam

1. szám

2007. március

Tartalomjegyzék

HADTUDOMÁNY, HONVÉDELEM, REFORM

Ács Tibor	„Borúra derű”	3
Kőszegvári Tibor	A hadtudomány mai problémái, területei és új fogalma	8
Az MTA Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága		
II. tudományos konferenciájának állásfoglalása		14

BIZTONSÁGPOLITIKA

Izsa Jenő	Javaslatok a nemzetbiztonsági/titkosszolgálati stratégia kidolgozásához	15
Vida Csaba	A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára	30
Kemény János	Az USA terrorizmusellenes háborújának kezdete	41

HADTUDOMÁNY–HADÜGY

Krizbai János	A képesség alapú önkéntes haderő kulcsa a szervezeti teljesítmény javítása	51
Tomolya János	A „34 napos” izraeli-libanoni háború	62
Turcsányi Károly – Hegedűs Ernő	A légideszantcsapatok rendvédelmi-karhatalmi tevékenysége az 1956-os forradalomban	74

VÉDELEMGAZDASÁG

Alkéri István	A HM Pénzügyi és Számviteli Szolgálat szervezeti modernizációja	85
---------------	--	----

Király László	Védelemgazdasági kérdések egy német konferencia kapcsán	90
---------------	--	----

RENDVÉDELEM

Hadnagy Imre József	A katasztrófavédelem gyakorlatának néhány kérdése . . .	93
---------------------	---	----

FÓRUM

Siposné Kecskeméthy Klára	Az Európai Biztonsági és Védelmi Akadémia	107
---------------------------	---	-----

Farkas Lóránt	A szovjet T-62-es közepes harckocsi múltja és jelene . . .	114
---------------	--	-----

Mező Ferenc	Az emberi szükségletekre irányuló lélektani műveletek (PSYOPS)	121
-------------	---	-----

Varga Mihály	Hatvan éves az Új Honvédségi Szemle	126
--------------	---	-----

A TÁRSASÁG HÍREI

Az MHTT készül a beszámoló és tisztújító küldöttgyűlésre	130
--	-----

A 2006. évi pályázatok eredményei	131
---	-----

Az MHTT publikációs lehetőségei az interneten	132
---	-----

Hadtudomány, honvédelem, reform

A Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából szervezett rendezvénysorozat keretében 2006. november 27-én került sor A tudomány, honvédelem, reform címmel, az MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága II. tudományos konferenciájára. A konferencián több előadás hangzott el, amelyek közül az alábbiakban közreadjuk: dr. Ács Tibor, a Hadtudományi Bizottság elnökének a konferencián elhangzott előadását, amelyben az MTA reformterkövéseinek sorába helyezve, felvázolja a HB új követelményeknek megfelelő tevékenységét és a hadtudományi kutatás főbb irányait; és dr. Kőszegvári Tibor A hadtudomány mai problémái, területei és új fogalma című előadását; valamint az előadásokban és a vitában elhangzott vélemények alapján a konferencia, a Hadtudományi Bizottság és köztestületének állásfoglalását.

Ács Tibor

„Borúra derű”

Köztudott, hogy Széchenyi István, a magyar tudomány nélkülözhetetlen szerepét a nemzet életében és fejlődésében, a Magyar Tudományos Akadémia jelképével is ki akarta jelezni.

A Képes Teremben látható a Magyar Tudományos Akadémia Allegóriája és jelmondata – „Borúra derű” – kettős címen ismert, nagyméretű olajfestménye. Johann Ender-nek ezt a művét Széchenyi 1834 májusában ajándékozta az Akadémiának.

A jelen borongós állapotaink jellemzésére, úgy vélem találóan ráillik, a ritkán hangoztatott „Borúra derű” akadémiai jelmondat. Napjainkban nem kis megrázkódtatásokkal éljük át a 21. századeleje fő sajátosságát, a világban és az országunkban bekövetkező gyors és állandó változásokat. Ma mindnyájan részesei vagyunk a társadalmi, gazdasági, tudományos, hadügyi és más területek hihetetlen ütemű átalakulásának.

Naponta érzékeljük, hogy milyen módon, – kritikák kereszttüzében – zajlik az Akadémia nem könnyű reformfolyamata, hogy merre fejlődik a magyar tudomány ügye. Közvetlenül tapasztaljuk, hogy milyen markáns változásokon megy át honvédelmünk és haderőnk, a katonai felsőoktatás rendszere és a hadtudomány feladatköre, művelésének kérdései. Nem kevés problémát okoz bokrosodó diszciplinánk fejlődése, a határait feszegető köztes övezet ágai művelésének dilemmái. Vita folyik arról is, hogy miként lehetne hatékonyabban felhasználni a tudományos eredményeket.

A sajtóban is megjelent olyan írás, mely szerint, amíg „csak az MTA ígáslovain, a valódi munkát végző kutatókon húzzák meg – részben jogosan – a gyeplőt, és a kocsis, ez esetben a bizottságok, osztályülések és egyéb testületek bürokratikus rendszere, továbbra is parádés ruhában pompázik, a feszültség megmarad.”

Az erősen vitatható, több elemében pedig elfogadhatatlan minősítés szerint, a mi bizottságunk is a „bürokratikus” akadémiai rendszer egyik olyan testülete, amely díszes parádés kocsis ruhában pompázva hajtja és húzza meg a gyeplőt ígáslovakként a valódi munkát végző hadtudományi kutatókon.

Tény, hogy a Magyar Tudományos Akadémia IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya Hadtudományi Bizottsága, az Akadémiának, a tudományos szakmai követelmények és meghatározott célok hatékonyabb érvényesítése érdekében szervezett tudományos bizottsága; a tudományágak, illetve tudományágak közötti (interdiszciplináris) szakterületek szerint szervezett egysége. Az is tagadhatatlan, hogy a Hadtudományi Bizottság, az Akadémiai Törvény 3. §-a (2) bekezdésének b), az Alapszabály 24–27. §-inak és az Ügyrend 34–37. pontjai szerint, hármas – tanácsadói, kutatóműhelyi és érdekvédelmi – szerepkörben, nem kis problémákkal küszködve, közel másfél évtizede munkálkodik, teljesíti feladatait. De mégsem vagyunk elégedettek az elért eredményekkel.

Számba kell vennünk, hogy az Akadémia reformja mire terjed ki, és milyen hatást gyakorol munkánk megújító szándékára. Közös kell mérlegelnünk, azt is, hogy a reformfolyamat milyen kezdeményezéseket enged meg, bizottságunk és köztestületi tagságunk jövőbeli cselekvését meghatározó elgondolásához. Tudatosan kell arra vállalkoznunk, hogy megfogalmazzuk Hadtudományi Bizottságunk és köztestületi tagságunk újszerű tevékenységi körének jellemzőit, az előrehaladást szolgáló reformelképzeléseit, mert csak így tudunk alkalmazkodni a változásokhoz.

Sajnálatos, hogy az akadémiai reformkoncepcióból, a vitákból, a rendkívüli közgyűlés döntéseiből nem derül ki egyértelműen, milyen valódi funkciókat szánnak a köztestület meglévő tudományági bizottságainak. Csökkenteni vagy bővíteni akarják a bizottságok kompetenciáját. A vitaanyagban csak ez olvasható: „A tudományos bizottságok munkája és szerveződése is újragondolandó.” Szerintünk ez a reformfolyamat, az előrelépés egyik kulcskérdése. Ezért kérjük, javasoljuk a tudományos bizottságok szerepkörének mielőbbi újra gondolasát.

A Magyar Tudományos Akadémia alapításától kezdve a hadtudomány jelentős közvetítője, terjesztője volt, munkássága, egyszerre fordult a magyar és az egyetemes hadügy múltja, jelene és jövője felé. Históriajának különböző időszakában mindig létrehozta az Akadémia, diszciplinánk akadémiai művelésének különböző szervezeti (osztály, alosztály, bizottság stb) formáját.

Johann Ender:
Magyar Tudományos Akadémia
Allegóriája

A hadtudomány akadémiai művelésének szervezeti formái

- 1825–1826 – Elgondolás a Hadi Tudományok Osztályának létrehozására.
- 1826. június 27. – 1827. évi XIX. Tc. – A IV. Matematikai Osztály hadtudományi rendes tagi hely megalapítása.
- 1831–1845. A IV. Matematikai Osztály hadtudományi levelező, rendes és tiszteleti tagok tevékenysége.
- 1845. november 23.–1858. december 19. – A IV. Matematikai Osztály Hadtudományi Alosztály (egy rendes és két levelező tag) munkálkodása.
- 1858. december 20.–1870. május 27. – Az V. Matematikai Osztály hadtudományi rendes és levelező tagok tevékenysége.
- 1870. május 28.–1881. november 14. – A III. Matematikai és Természettudományok Osztálya keretében hadtudományi tiszteleti, rendes és levelező tagok működése.
- 1881. november 14.–1882. október 22. – A III. Matematikai és Természettudományok Osztály Hadtudományi Bizottságának létrehozása.
- 1883–1900. – A III. Matematikai és Természettudományok Osztály Hadtudományi Bizottságának tevékenysége.
- 1906. május–1909. október. – A Hadtudományi Bizottság átalakulása a II. Bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok osztálya Hadtörténeti Bizottságává.
- 1909. október 25.–1949. szeptember 29. – A II. Bölcséleti, társadalmi és történeti tudományok osztálya Hadtörténeti Bizottságának működése, 1947 júniusától „feleslegessé válása”, majd megszüntetése.
- 1950–1952-től – Az MTA bizottságaiban katonai szakemberek és tudományos fokozatosok tevékenysége.
- 1962–1995. – Az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága Hadtudományi Szakbizottságának működése.
- 1991–1994. – Az MTA II., III., IV., VI., VII., és X. Osztályok Tudomány- és Technikatörténeti Komplex Bizottságának Hadtudományi- és Haditechnika-történeti Albizottsága és a II. Osztály Történettudományi Bizottsága Hadtörténeti Munkacsoportjának létrejötte és működése.
- 1994. augusztus–október. – A Magyar Tudományos Akadémia IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya Hadtudományi Bizottságának újjáalakulása és tevékenysége.

Újszerű tevékenységünk megfogalmazásánál figyelembe kell vennünk, hogy az Akadémia 139 tudományos bizottsága köztestületi tagságának létszámát tekintve, bizottságunk 275 fővel a tizedik és a IX. Osztály 18 bizottsága között a második legnagyobb létszámú. Bizottságunk tagja az osztály 1447 köztestületi tagjának 19 százaléka; a 234 MTA doktorából, pedig 12 százaléka, 28 MTA doktor.

A jogelődökhöz képest, ma más körülmények és szabályok határozzák meg a Hadtudományi Bizottság és 273 (+2) fős (1 levelező tag, 1 külső tag, 28 tudomány (5 MTA) doktora, 135 tudomány kandidátusa, 110 PhD fokozatos tagja, ezekből 2 közgyűlési doktori képviselő, 2 osztálytanácskozási jogú tag, 1 osztály elnökhelyettes), köztestületi tagsága működését. Szembeötlő a köztestületi tagságunk magas életkora; például a 110 PhD fokozatos tagunk átlagéletkora 52 esztendő, – a legidősebb 79 éves, a legfiatalabb 30 éves. A korösszetétel ilyen alakulásának vannak előnyei, de még inkább hátrányai. A hátrányos helyzet történelmi, katonai felsőfokú oktatási, tudományos utánpótlási és más okai a hadtudomány művelői előtt közismertek.

Egyik legfontosabb feladatunkká vált meggyőzni az egyre nagyobb számú PhD hadtudományi fokozatosok erre leginkább alkalmas tagjait, hogy belépve a köztestületi tagjaink sorába tevékenykedjenek.

Újszerű tevékenységünk megvitatása során nem csak mi, de az Akadémia vezetése sem hagyhatja figyelmen kívül, hogy a bizottság, – demokratikusan megválasztott 30 tagja, tisztségviselői – milyen feltételek között és milyen módon látja el feladatkörét. Tény, hogy a bizottság önként vállalva, társadalmi munkában, költségvetés, vagyis térítés nélkül, éves munkaprogram alapján tevékenykedik. Szorosan együttműködve a diszciplína művelésében és eredményeinek felhasználásában érdekelt állami, katonai és tudományos szervezetekkel. Bevallhatjuk, hogy ha nem lenne kiváló az együttműködésünk, akkor az anyagiak hiányában, meghívókat sem tudnánk küldeni a bizottsági ülésekre, tudományos rendezvényeinkre tagjainknak.

Úgy gondolom újfajta tevékenységünk elképzelhetetlen, ha nem kezdeményeznénk a hosszú éveken át eredményeket produkáló, a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Köztársaság Honvédelmi Minisztériuma közötti 1997. május 29-i együttműködési megállapodásának felülvizsgálását. Az elmúlt évtized közismert nagy változásai (önkéntes haderő stb.) szükségessé teszik a megállapodás korrekcióját, helyesbítését. Meggyőződésünk, hogy az MTA és a HM a kölcsönös előnyökön nyugvó megújított együttműködés elősegítheti a kor követelményeinek megfelelő magyar országvédelem és haderőépítés elméleti és gyakorlati megvalósulását. A hazai tudomány sokat tehet annak érdekében, hogy a Magyar Honvédség, a 21. század erős, jól szervezett, kiemelkedő képességű, korszerű haderejévé váljon.

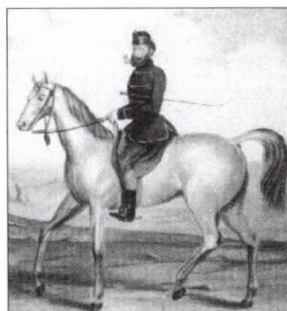
Nem kis problémákat vett fel bizottságunk újszerű munkálkodása, ha megtörténnek a szükséges döntések és törvénymódosítások, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem átkerülésére, a Honvédelmi Minisztériumtól az Oktatási és Kulturális Minisztériumba. Ez valószínű előre nem látható nehézségeket, változásokat fog elő idézni a katonai felsőoktatás, a tudományos képzés és tudományművelés szervezeteiben.

Magyarország sok szállal és szervesen integrálódik a világban végbemenő folyamatokhoz. A váratlan politikai, tudományos és katonai változásokra, kihívásokra, nemcsak az egyetemes hadtudománytól, hanem a magyar tudományoktól, benne a hadtudománytól is várnak válaszokat és megoldásokat. Ezért ajánljuk, hogy a realitásokat, a piaci viszonyokat is, figyelembe véve határozzák meg a kutatási költségvetést a dinamikusán változó biztonságpolitikai környezet feltárásához, a korszerű országvédelem fejlesztéséhez, az erős és jól szervezett, kiemelkedő képességű haderő létrehozásához nélkülözhetetlen tudomány, a hadtudományi kutatás ösztönző finanszírozásához.

Ha akarjuk, ha nem, a 2006. esztendő utolsó hónapjától újszerű feladatok végrehajtását kell elkezdenie. Ez szükségessé teszi, hogy a Hadtudományi Bizottság újra-gondolja feladatkörét, köztestületi tagságunk szerepvállalásának mértékét. Ösztönnünk kell a tudományos műhelyeinket, hogy tegyenek meg mindent a magyar anyanyelvű hadtudomány életben tartásáért. Szorgalmaznunk kell, hogy a szakmai színvonal javításával, eredeti értékkel, a hazai hadtudományi kutatások, ériék el a nemzetközi színvonalat. Küzdenünk kell a hadtudományi kutatásokkal szembeni érdektelenség és tájékozatlanság ellen. Meg kell találnunk a kapcsolatokat azon csator-

náit, melyeken keresztül elérhetjük, hogy a tudományos eredmények nagyobb szerepet kapjanak a döntések megalkotásában. Hatékonyabban, kell képviselnünk a hadtudomány művelőinek, kutatóinak érdekeit.

Csak ismételni tudom az első konferenciánkon elmondott szavaimat. A hazai közvélemény, és a döntéshozók bizalmának elnyerése, növelheti az egyre csökkenő kutatási – fejlesztési ráfordításokat, melyek hatására a születendő hadtudományi eredmények segíthetik, olcsóbbá tehetik, meggyorsíthatják a nemzeti igényeknek és szövetségi kötelezettségeknek is megfelelő, XXI. századi korszerű professzionális haderő megteremtését, a nemzeti és nemzetközi közmegebecsülést élvező, tudásalapú és

Mészáros Lázár

kiemelkedő képességű Magyar Honvédség létrehozását. A tudásbarát, erős és jól szervezett haderő versenyképes maradhat a kihívásokkal terhes világunkban, mert a tudomány erőtényező. Ezért szorgalmazza a Hadtudományi Bizottság is, a tudomány, a hadtudomány hasznosítása érdekében az új típusú együttműködést az MTA és a tudományos műhelyek, a katonai vezetés és a hadtudomány művelői között. A Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága kinyilvánítja, hogy a megújuló szerepkörével a jövőben is, korunk kihívásaira tudományos válaszokat és felhasználható teljesítményeket szolgáló hadtudományi kutatások pragmatikus hajtóereje kíván maradni.

Engedjék meg, hogy vitatható áttekintésemet bizottságunk újszerű feladatairól, Mészáros Lázár első hadügyminiszterünk, egyik reformkori művének tanulságos gondolatával fejezem be, aki „A katonaságról” című Magyar Tudományos Akadémia levelező tagi székfoglalójában, bár saját korabeli viszonyaira gondolt, de mégis mintha a mai köztestületi tagságunknak, diszciplínánk összes művelőjének üzenne. Mintha 1845-ben Hadtudományi Bizottságunk 2006-os új szerepfelfogását előre megfogalmazta volna, állapította meg, hogy a tudomány művelésében, a hadügyi reformok végrehajtásában: *„a rohanókkal vágatva, a fontolva haladókkal léptetve, a gazdag drága idő percét sebesebb munkával előmozdítva, a közös hasznot gyarapítani.”*

Úgy gondolom korunk ennek a találó mészárosi mondásnak a valóra váltását, követeli mindannyiunktól!

Kőszegvári Tibor

A hadtudomány mai problémái, területei és új fogalma

Az elmúlt két-három évtizedben, a nemzetközi feszültség enyhülésével – az 1975. évi helsinki csúcstalálkozó után és a haderőcsökkentési megállapodásokkal –, majd a Varsói Szerződés felbomlásával és a Szovjetunió széthullásával szinte teljesen megszűnt a globális atomháború veszélye. A fegyveres erők állományának és fegyverzetének csökkentésével jelentősen mérséklődött az európai államok közötti, reguláris katonai erőkkel megvívott helyi háborúk lehetősége is. Ugyanakkor ugrásszerűen megnőtt a faji, vallási és etnikai konfliktusok száma Európa délkeleti térségében és a Kaukázus, valamint a közép-ázsiai volt szovjet utódállamok területén, továbbá a Közel-Kelet és Afrika számos régiójában.

A különböző nemzetközi szervezetek (ENSZ, EBESZ, Nyugat-európai Unió) vezetői úgy vélték, hogy ezen konfliktusok rendezése megoldható békés úton, a diplomáciai és gazdasági lépésekkel, valamint a politika egyéb eszközeinek és módszereinek felhasználásával. A katonai erő bevetését és alkalmazását csak a végső esetben, mint a lehető legrosszabb megoldást (a „worst case”) tartották szükségesnek. Az ilyen céllal bevetett katonai alakulatok rendszerint zászlóalj, ezred, esetleg dandár erejűek voltak, tehát csak harcászati szintű tevékenységre voltak alkalmasak.

Egyes ENSZ vagy EBESZ határozatok alapján létrehozott nemzetközi katonai csoportosítások pl. a volt jugoszláv régióban vagy Szomáliában, meghaladták a dandárerőt, de a katonai alakulatok megmaradtak a saját nemzeti parancsnokaik alárendeltségében és tevékenységük ilyen esetben is csak harcászati szinten folyt. A szárazföldi csapatokat támogató légierő is rendszerint kis erőkkel (géppár vagy repülőraj) hajtotta végre feladatait.

A hadtudomány terén jelentős változás nem következett be. A politika nyomására a katonai szakértők is elsősorban a békeműveletekkel foglalkoztak, amelyek számos, elsősorban technikai és együttműködési problémát vetettek fel, és amelyek gyors megoldása egyelőre nem hadtudományi felkészültséget és választ igényelt.

A közép- és kelet-európai országokban (nyugati mintára) a politikai elit soraiból kikerült személyek vették át a fegyveres erők irányítását. Ezek zöme semmiféle hadtudományi ismerettel nem rendelkezett, ezért a nemzetközi politika által használt olyan fogalmak kerültek előtérbe, amelyeket a biztonságpolitika, a védelempolitika,

a gazdaságpolitika és más tudományok és tudományszakok (szakmák) szótáraiból vettek át.

Felmerült hazánkban is, hogy nem kell a hadtudománnyal foglalkozni, mert az a múlt tudománya. Helyette be kellene vezetni és el kellene fogadtatni a biztonságstudományt, a védelemtudományt, a rendvédelmi tudományt és más a hadtudományt helyettesítő diszciplinákat.

Teljesen egyetértek Szabó Miklós akadémikussal, aki a Hadtudományban azt írja, hogy: „Az instabilitás azonban nem lehet a tudomány nézőpontja, a változó időszak nem alkalmas sem az osztályozásra, sem a fogalomalkotásra, ugyanakkor új kutatásokat motiválhat.”¹

Szilárd véleményem, hogy a hadtudomány továbbra is önálló tudományág, amelynek kutatási területei és módszerei vannak. A hadtudomány gazdag elméleti irodalommal és oktatási intézetekkel rendelkezik. Ez mellett kevés tudományág bír olyan széleskörű és többezer-éves gyakorlati tapasztalatokkal, mint a hadtudomány.

A korunkban lezajló fegyveres konfliktusok kezelése, a haladó emberiséget fenyegető veszélyek elhárítása megköveteli a hadtudomány művelését és továbbfejlesztését. Korunkban számos olyan problémával kell szembenézni a hadtudomány művelőinek, amelyek megoldása követeli a tudományos kutató, elemző és a gyakorlati megoldást nyújtó válaszokat.

Vizsgáljunk meg néhány ilyen problémát, amelyek az elmúlt évek konfliktusaiiban merültek fel, vagy amelyek a közeljövőben jelentkeznek, és katonai erők bevetését tették, illetve teszik szükségessé.

Az emberiséget fenyegető egyik legaktuálisabb veszély a nemzetközi terrorizmus, amelynek támadását és akcióit nehéz előre jelezni. Ezeknek sem célját, sem időpontját, sem erejét, sem az alkalmazott fegyvereket nem lehet pontosan előre megállapítani.

Az afganisztáni és iraki katonai műveletek eddigi tapasztalatai arra utalnak, hogy a nagyméretű „terrorizmus elleni” hadműveletek e két országban gerilla ellenes hadműveletekbe nőttek át. Kiderült, hogy a helyi lakosság zöme nem fogadta lelkesedéssel és támogatással az Egyesült Államok vezetésével bevetett külföldi, más vallású és kultúrájú katonákat, és ellenük gerilla hadviselést folytat. A gerilla hadviselés elleni katonai műveletek más módszereket és eszközöket követelnek, mint a viszonylag kis létszámú terrorista csoportok (szervezetek) elleni küzdelem.

A *terrorizmus elleni aszimmetrikus harcot folytató katonai erők felderítő támogatása* bonyolultabb és összetettebb, mint a hagyományos (szimmetrikus) hadműveleteknél. Ez abból adódik, hogy a terrorista szervezetek nehezen ismerhetők fel; a terrorműveletek céljai gyakran keverednek a politikai és gazdasági érdekekkel; a különböző terrorista csoportok törekvései (szándékai) igen változékonyak. A felderítő támogatás sikere elsősorban a személyek által végzett felderítésen (HUMINT), továbbá a fejlett technikai felderítő rendszerek szakszerű felhasználásán alapul.

A katonai felderítés eredményességének javítása céljából mind a NATO, mind az EU vezető szervei elfogadták azokat a szakértők által javasolt intézkedéseket, amelye-

1 Szabó Miklós: A hadtudomány jelenkori felelőssége, lehetőségei és határai. Hadtudomány, 2006. 1–2. sz. 3–8. oldal

ket az Afganisztánban és Irakban folyó terror elleni harc tapasztalatai alapján tettek. Az EU illetékesei ezeket kiegészítették a délszláv térségben szerzett tapasztalatokkal.

A nemzeti bizottsági és nemzeti katonai stratégia konkrét feladatokat határoz meg a terrorizmus elleni harcban. Ezek közül kiemelendők a felderítés fontosságát hangsúlyozó következő feladatok: a felderítés szervezésekor kerülni kell a sablonokat; a felderítő támogatást, az alkalmazott erőket és eszközöket szorosan össze kell hangolni a katonai művelettel; törekedni kell a felderítő tevékenységek rugalmasságára és erőfeszítéseinek egyesítésére; szükség van a jól kiképzett (nyelveket és a helyi szokásokat ismerő) személyi állományra, a felderítési adatok gyors és szakértő elemzésére és továbbítására.

Külön kezelendő óriási veszélyt jelent a *tömegpusztító fegyverek elterjedése* és váratlan bevetése. A hidegháborúban szereplő öt atomhatalom (USA, Szovjetunió, Egyesült Királyság, Franciaország és Kína) mellett megjelent India, Pakisztán, Izrael és Észak-Korea, mint atomfegyverrel rendelkező ország és ismert, hogy további államok is folytatnak titkos fejlesztő munkát az atomfegyver birtoklásáért. A felsoroltnál jóval több ország rendelkezhet vegyi- és biológiai fegyverekkel, valamint sugárzó harcanyagokkal.

A veszély nagysága jelentősen fokozódik azáltal, hogy reálisan kell számolni a tömegpusztító fegyvereknek a terrorista szervezetek általi alkalmazásával. (Ennek előjele volt 1995-ben a tokiói metróban az Aum Shinrikyo japán terrorszervezet által bevetett Szarin típusú harcanyag.)

Jelentős veszélyként kell kezelni a *high-tech legújabb eredményei által kifejlesztett fegyvereket*. A kézi légvédelmi és páncéltörő rakéták mellett a közeljövőben reális veszélyként kell kezelni az *irányított energia fegyvereket* – elsősorban a *lézer-fegyvereket* – és a *harci robotokat* is.

A hadtudománynak elemeznie kell azokat a veszélyeket is, amelyek az *űrhadviselési képességek* kifejlesztésére irányulnak a különböző államokban. E téren külön tudományos problémát jelent a *rakétavédelem*, amely nem csak a hadászati rakéták általi veszély elhárítását, hanem a harcászati rakéták elleni védelem problémáját is megoldandó feladatként kezeli.

Napjainkban az űr elsősorban a Föld távoli régióban zajló (folyó) expedíciós katonai műveletek, a terrorizmus elleni harc és más aszimmetrikus tevékenységek, továbbá a humanitárius és természeti katasztrófaelhárító (felszámoló) műveletek segítésére szolgáló eszközök elhelyezését és működtetését teszi lehetővé. Az űrben folyamatosan működő és a Föld majd minden régióját lefedő felderítő, kommunikációs és egyéb űrjárművek (-eszközök) lehetővé teszik a különböző váratlanul felmerülő konfliktusok és veszélyek azonnali felismerését és a szükséges reagáló műveletek megindítását, majd vezetését. A kozmikus tér tehát, napjainkban már nem a hadászati fenyegetés dimenziója, hanem a béke megőrzésének és a váratlanul jelentkező, az emberiséget fenyegető regionális veszélyek elhárítását szolgáló berendezések működtetésének helyszíne.

A különböző feladatokra bevetésre kerülő katonai erők gyakran *nagy távolságra történő légi- és vízi úton szállítása* is aktuális probléma. A személyi állományt légi úton, míg a nehéztechnikát hajókkal célszerű a konfliktus térségébe eljuttatni. Ez a probléma jelenleg csak az Egyesült Államok fegyveres erőinél van megoldva. Az eu-

rópai haderőknél, beleértve a Magyar Honvédséget is, meg kell találni a legcélszerűbb megoldásokat.

A 90-es évek közepétől kezdődően merül fel, mint megoldandó probléma az egy feladatra kikülönített és bevetett *többnemzeti katonai erők vezetése*. Bár az Egyesült Államok szakértői által kidolgozásra került a CJTF-elv² és a „hálózatos hadszíntér”, sőt „a hálózatos katona” informatikai és híradó követelmény rendszere, berendezése, felszerelése, a kisebb NATO-tagállamok, így Magyarország haderejénél is további kutatásokra és fejlesztésekre van szükség.

Külön kutatási feladatokat jelent és megoldási módszereket kíván a *katonák kiképzése és felkészítése* korunk veszélyeinek és kihívásainak az elhárítására.

A katonát és a katonai erőket ma már nem csak a támadó és védelmi harcra, hanem olyan helyzetekre és feladatokra kell felkészíteni, amelyek korunkat megelőző időkből nem képezték a haderők feladatait. A kiképzés és felkészítés folyamatában kiemelt figyelmet kell fordítani a békeműveletek és a gerilla hadviselés elleni harc feladataira és problémáira, amelyekkel a katona találkozhat egy konkrét katonai műveletben.

Nagy figyelmet kell fordítani a katonák fizikai és szellemi felkészítésére, a várható műveleti terület domborzati, éghajlati viszonyainak, a lakosság nyelvi, vallási és kulturális helyzetének alapos megismerésére, továbbá a szövetséges katonai erők közötti együttműködés részleteire.

A felsorolt – megközelítőleg sem teljes – problémák és az emberiséget fenyegető veszélyek elhárítása megköveteli a hadtudomány művelőitől, hogy *részletes és kielégítő válaszokat adjanak a katonai műveletek sikerét biztosító elvekre, eljárásokra, erőkre és eszközökre*. Úgy gondolom, hogy ez nem könnyű feladat, de a magyar tudományos életben elfoglalt helyünk kötelez erre.

Úgy vélem, hogy nem szükséges a 21. század magyar katonáit arra figyelmeztetni, hogy hazánk haladásában, az európai történelemben és a tudományos életben milyen szerepet játszottak a korábbi évszázadok magyar katonái és katonatudósai. Hunyadi János, a két Zrínyi, Széchenyi István, Tanárky Sándor, Korponai János, Mécsáros Lázár és mások bizonyították azt, hogy hazánknak és Európának szüksége van a *veszélyt felismerő és annak kivédéséért cselekvő katonára*.

Tanárky Sándor az MTA első – hadtudományi – rendes tagja, az 1838. november 19-én megtartott székfoglalójában mondotta: „A hadtudományok hasznairól akarok értekezni. Úgy akarom a hadtudományokat előállítani, mint a nemzeti élet fenntartásának leghatalmasabb eszközét; elhanyagolásukat, mint politikai halálra vezető leg-egyenesebb utat.”³

Hiszem, hogy a ma magyar katona-gondolkodójának is útmutatóul szolgálnak ezek az intelmek.

És végül néhány gondolat a *hadtudomány fogalmáról*.

2 CJTF = Combined Joint Task Force = Többnemzeti Összhaderőnemi Alkalmi Harci Kötelék

3 Ács Tibor: Haza, hadügy, hadtudomány. MH OTF Budapest, 32001. 19. oldal

Úgy gondolom, hogy az előzőekben felsorolt tények és gondolatok alapján, javasolhatom a 21. századi hadtudomány problémáit, területeit és feladatait összefoglaló meghatározás (fogalom) bevezetését és elfogadását.

A 21. századot megelőző korok katonai erőit a háborúkra és azokban a fegyveres küzdelem megvívására készítették fel. Ezért a hadtudomány feladatait és fogalmát is elsősorban a háborúhoz, a fegyveres küzdelemhez kötötték.

Nézzünk meg néhány példát:

Az 1995-ben kiadott magyar *Hadtudományi Lexikon* szerint: „... a hadtudomány az ókor óta művelt tudományágazat, amelynek objektumát (tárgyát) szinte mindig a haderők, flották és azok „viselt” dolgai képezték...”, majd kibővítve ezt a megállapítást „... A 20. sz. két világháborújának tapasztalatai és az e század második felében végbement hadügyi forradalom következtében a hadtudományt úgy kezdték értelmezni (ez volt jellemző Magyarországon is), hogy annak legfontosabb része a hadművészet, amely magába foglalja a hadászat, a hadművelleti művészet és a harcászat elméletét és gyakorlatát, valamint az ilyen tevékenységek vezetésének elméletét...”

Az 1966-ban kiadott *Szovjet Katonai Értelmező Szótár* a következőben határozta meg a hadtudományt: „... A hadtudomány a fegyveres küzdelem természetéről, lényegéről és tartalmáról, a fegyveres erők harci tevékenységének erőiről, eszközeiről és vezetésének módjairól, valamint azok mindenoldalú biztosításáról szóló ismeretek rendszere...” 1986-ban kissé módosítva jelent meg a hadtudomány meghatározása az új szovjet *Katonai Enciklopédikus Szótárban*: „A hadtudomány a háború törvényeiről és katonai-hadászati jellemzőiről, a fegyveres erők és az ország felépítéséről és felkészítéséről, valamint a fegyveres küzdelem vezetésének módjairól szóló ismeretek rendszere.”

A Webster 1986-ban kiadott nemzetközi szótárában a következő meghatározást találjuk: „A hadtudomány (Military science) a katonai konfliktusok ismert alapelvei.”

1996-ban kiadott Webster nagyszótár kétféle módon határozza meg a hadtudomány (Military science) fogalmát: „... (1) a hadviselés okozati tényezőiről és harcászati elveiről szóló tudás (study); (2) egy tudományos tevékenység (academical course), amely ezekkel a tényezőkkel és elvekkel foglalkozik...”

Simon Sándor altábornagy egy 1998-ban kiadott tansegédletben – a korábbiaktól eltérve – így fogalmazta meg a hadtudományt: „... A hadtudomány a béke és az ország alkotmányos rendjének katonai erővel és eszközökkel történő megőrzéséről, a háború és a fegyveres küzdelem elkerüléséről, a válságok és konfliktusok kialakulásáról, a lehetséges háború katonai stratégiai jellegéről, törvényszerűségeiről, a Magyar Honvédség és más fegyveres szervek, valamint az ország, a lakosság ezekre való felkészítéséről, szükség esetén a védelmi háború fegyveres megvívásáról, s a békeállapot visszaállításának katonai jellegű összefüggéseiről szóló ismeretek komplex rendszere...”

Szabó Miklós a *Hadtudomány* 2006. 1–2. számában megjelent „A hadtudomány jelenkori felelőssége, lehetőségei és határai” c. tanulmányában így fogalmaz: „A hadtudomány korszerű és adekvát módja a jelenlegi, feszültségektől, sőt fegyveres küzdelmekről sem mentes valóság kutatásának.”

A hadtudomány meghatározásában, elsősorban a szovjet forrásokban mindig találkozunk a „hadművészet”-tel, amelyet a hadtudomány legfontosabb elméleti

részenek a hadászatot, a hadműveleti művészetet és a harcászatot felölelő elméleti területként kezelnek.

Érdemes ezt a problémát egy brit szakember Michael Howard véleményével összevetni. Ő egy 1974-ben a RUSI Journalban megjelent tanulmányában, amelynek címe *„Hadtudomány a béke korszakában”* (Military Science in an Age of Peace) így ír erről: „... A hadtudomány bizonyos szempontból nem szerencsés fogalom. Felveti a régi kérdést, hogy a hadviselés tudomány, avagy művészet. De nem lehet művészet addig, amíg nem lehet gyakorolni, ez pedig a béke korszakában megoldhatatlan.... A „katonai gondolkodás” pontatlan, nehezen meghatározható. Ezért elfogadom a „hadtudomány” fogalmat, amely nem más, mint rendszerezett gondolkodás a katonai ügyekről...”

M. Howard véleménye megerősíti, azt a nyugaton is elfogadott elvet, hogy a „művészet” elsősorban a hadműveleteket vezető parancsnokok tevékenységében jelenik meg.

A felsoroltak alapján megállapítható, hogy számos egymástól eltérő megfogalmazása van a hadtudománynak. Korunk veszélyeit és kihívásait elemezve úgy vélem, szükség van az e veszélyek elhárítására és a kihívásokra választ adó katonai erők tevékenységét előkészítő és irányító hadtudomány fogalmának újszerű meghatározására a következők szerint:

A hadtudomány a nemzetközi és nemzeti biztonságot fenyegető kihívások és veszélyek ellen alkalmazott katonai erők és eszközök sikerét meghatározó elméleti tételek és gyakorlati tapasztalatok összefoglaló ismeretrendszere.

Kérem kollégáimat és a hadtudomány mai problémáival foglalkozó szakembereket, hogy kritikával és javaslataikkal tegyék teljesebbé kissé vázlatosan megfogalmazott gondolataimat és javaslataimat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A hadművészet ókori klasszikusai, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1963
2. A hadművészet középkori és újkori klasszikusai, Zrínyi Kiadó, Budapest, 1974
3. Hadtudományi Lexikon, Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995
4. Ács Tibor: Haza, hadügy, hadtudomány. Budapest, 2001. HM Oktatási és Tudományszervező Főosztály
5. Michael Howard: Military Science in an Age of Peace. The RUSI Journal, March 1974, pp. 3–11.
6. Heribert Illig–Klaus Weissgerber: Magyarok a kitalál középkorban. Allprint kiadó, 2003.
7. László Gyula: A „kettős honfoglalás” Budapest, 1978
8. Simon Sándor: Az ókor hadtörténete. A hadtudomány alapjainak kialakulása és fejlődése az ókorban, ZMNE tansegédlet, 1998
9. Szabó Miklós: A hadtudomány jelenkori felelőssége, lehetőségei és határai. Hadtudomány, 2006. 1–2. sz. 3–8. oldal
10. Webster's Third New International Dictionary, Random House Value Publishing Inc. Avenuel, New Jersey, 1986
11. Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language, Random House Value Publishing Inc., Avenuel, New Jersey, 1996

Az MTA Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága II. tudományos konferenciájának állásfoglalása

A Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága, mint a magyar hadtudomány egyik autonóm köztestülete, a tudományos gondolkodás nyitottságának és szabadságának szellemében, második tudományos konferenciáján, a hagyomány és a megújulás igényét középpontba állítva, kereste működése teljes körű átalakítására a kutatás és a tudományos közélet optimális megoldásait.

A konferencián az előadásokban és a vitában elhangzott vélemények alapján a Hadtudományi Bizottság és köztestületének állásfoglalása:

1. Ösztönzi a hadtudományi műhelyeket és kutatókat, a köztestület minden egyes tagját arra, hogy
 - a) Átformalódó világunkban és országunkban az MTA reformjának és a honvédelem átalakulásának tükrében új értékek feltárásával segítsék elő az egyetemes és hazai tudomány fejlődését és a Magyar Honvédség szükséges változásait;
 - b) Felhasználható javaslatokkal aktívabban kapcsolódjanak be az Akadémia reformjába, a testületi mechanizmus, az osztálystruktúra, a bizottsági rendszer, a IX. Osztály és a Hadtudományi Bizottság megújulási folyamatába;
 - c) Cselekvően vegyenek részt a tudományos értéktéremtésben, a Hadtudományi Bizottság és köztestületi tagsága újszerű működése főbb jellemzőinek és korszerűbb szerepkörének kidolgozásában;
 - d) Elemezzék diszciplínáinak ágainak, alágainak fejlődését, a határait feszegető köztes övezet dilemmáit és a tennivalókat;
 - e) Dolgozzanak ki javaslatokat az erős magyar haderő kialakítása és a katonai felsőoktatás színvonalának fejlesztése érdekében.
2. A hadtudomány fogalmának újszerű definícióját – Kőszegvári Tibor ny. vezérőrnagy, az MTA doktora javaslatára – az alábbiak szerint határozza meg és ajánlja alkalmazását az oktatásban és a szakirodalomban: „*A hadtudomány a nemzetközi és nemzeti biztonságot fenyegető kihívások és veszélyek ellen alkalmazott katonai erők és eszközök sikerét meghatározó elméleti tételek és tapasztalatok összefoglaló ismeretrendszere.*”
3. Az átalakulások, és a reformfolyamat szükségessé teszi, hogy a Hadtudományi Bizottság rendszeresebben foglaljon állást a hadtudomány körébe tartozó vagy a tudományág szempontjából jelentős tudományos, tudománypolitikai, kutatásszervezési és személyi kérdésekben, és állásfoglalásairól tájékoztassa az illetékes szerveket és a közvéleményt.
4. Javasolja a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Köztársaság Honvédelmi Minisztériuma közötti 1997. május 29-ei együttműködési megállapodás felülvizsgálását. Az elmúlt évtized közismert nagy változásai (önkéntes haderő stb.) szükségessé teszik a helyesbítést, az MTA és a HM a kölcsönös előnyökön nyugvó megújított együttműködési megállapodásának megkötését.
5. Ajánlja, hogy a realitásokat, a piaci viszonyokat is figyelembe véve, határozzák meg a dinamikus változó biztonságpolitikai környezet feltárásához, a korszerű országvédelem fejlesztéséhez, az erős és jól szervezett, kiemelkedő képességű haderő létrehozásához nélkülözhetetlen tudomány, a hadtudomány ösztönző finanszírozásához szükséges kutatási költségvetést.
6. A Magyar Tudományos Akadémia IX. Gazdaság- és Jogi tudományok Osztálya Hadtudományi Bizottsága és köztestületi tagsága sajátos eszközeivel és szerepkörével a jövőben is a kor kihívásaira tudományos válaszokat és felhasználható teljesítményeket adó hadtudományi kutatások pragmatikus hajtóereje kíván maradni.
7. A köztestület felhatalmazza a Hadtudományi Bizottság elnökét, hogy az állásfoglalást annak tartalmi változtatása nélkül véglegesítse, kézjeggyel lássa el, és küldje meg: az MTA IX. Gazdasági- és Jogi tudományok Osztálya elnökének, a Honvédelmi Minisztérium és a társ-minisztériumok illetékes szerveinek, a hadtudományi kutatóhelyek és a tudományos társaságok vezetőinek, valamint a mérvadó hadtudományi folyóiratok szerkesztőseinek.

Budapest, 2006. november 27.

Az MTA Hadtudományi Bizottsága
és köztestületi tagsága

Izsa Jenő

Javaslatok a nemzetbiztonsági / titkos-szolgálati stratégia kidolgozásához

A nemzetbiztonsági ágazati stratégia elkészítéséért a kormány a Miniszterelnöki Hivatalt vezető minisztert tette felelőssé. Bár az eredetileg meghatározott határidőt módosították, tényként megállapítható, hogy a kormányhatározat végrehajtása – legalábbis ezt az ágazatot illetően – késik. A tanulmány megírásával – a nemzetbiztonsági stratégia megalkotását szolgáló –, a háttérben zajló, remélhetően intenzív szellemi alkotótevékenységhez kívánok annyiban hozzájárulni, amennyiben elfogadjuk, hogy a témával való foglalkozás nem lehet csak a „hivatalból kijelölt illetékesek” privilégiuma.

A nemzetbiztonsági stratégia azon ágazati stratégiák közé tartozik, amelyek az átfogóan értelmezett biztonság egyes, viszonylagos önállósággal bíró területén meghatározzák a célokat és a teendőket. A nemzetbiztonsági stratégia kidolgozásáról a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról szóló 2073/2004. (IV.15.) számú kormányhatározat rendelkezik. A Kormány a szakágazati sajátosságokat érvényre juttató részstratégiák (pl. katonai, rendvédelmi, informatikai és információvédelmi, szociálpolitikai stb.) elkészítésére felelősöket jelölt ki és határidőt is megszabott.

Tény, hogy a Magyar Köztársaságnak nincs elfogadott és a gyakorlatban érvényesíthető nemzetbiztonsági stratégiája, éppen ezért vagy ennek ellenére a kérdésről való gondolkodást elkerülhetetlennek tartom. Nyilvánvalóan ezt gondolja Várhalmi Miklós biztonságpolitikus is, aki 2006 tavaszán közzétette „Javaslat a teljes magyar védelmi-biztonsági tevékenység átfogó korszerűsítésére” című tanulmányát. A nemzetbiztonsági szférában érvényes stratégia megalkotásának szükségességét már évekkel ezelőtt felvetette Lénárt Ferenc egy gyakorlatilag visszhang nélkül maradt cikkében, tehát mégis van időnként egy-egy kísérlet és lehetőség arra, hogy a szféra belső kérdései a nyilvánosság elé kerüljenek.

1 www.nemzetbiztonsag.com

2 Lénárt Ferenc: Biztonság, nemzetbiztonság. Új Honvédségi Szemle, 2001/1. 41–60. pp.

A reform és a stratégia általános kérdései

A nemzetbiztonsági stratégia kérdésének felvetését olyan hírek is erősítik, amelyek szerint a kormány át kívánja alakítani a nemzetbiztonsági intézményi (szervezeti) struktúrát. A Népszabadság tudósítása arról szól, hogy: „A kormány összevonná a titkosszolgálatokat. E lépést, amelynek részletei még nem tisztáztak, elsősorban nem takarékosági megfontolásokkal indokolják; ennél fontosabb cél, hogy a struktúrát a nemzetbiztonsági törvény elfogadása óta alapvetően megváltozott viszonyokhoz igazítsák.”³

Az idézett sajtóhír természetesen valóságos információkon alapul. Meg kell vizsgálni annak a lehetőségét, hogy a három polgári és két katonai nemzetbiztonsági szolgálatot miként lehet három, hatékonyabban működő szervezetbe integrálni. Lényegét tekintve ezt tartalmazza egy megjelent kormányhatározat,⁴ de hogy ez konkrétan milyen rendező elvek mentén, mely szervek megszüntetését vagy összeolvasztását jelenti, egyelőre (2006 decemberének elején) nem tudni. Az opciók száma persze véges, ám arról, hogy a katonai és a polgári hírszerzést, illetve elhárítást vagy a két katonai és a hárómból két polgári titkosszolgálatot vonnák-e össze, korai lenne találgatásokba bocsátkozni.

Ez a hír nem előzmények nélküli. Az átalakítási szándék elméleti megalapozottságát, komolyságát mutatja, hogy a Sárközy Tamás professzor nevével összekapcsolt ún. „államreform” terv is a megoldandó lépések egyikeként a jelenlegi struktúrák bizonyos koncentrálását tartja szükségesnek. A modern kormányzati szervezet kialakítása a működési hatékonyság növelése és a költségek csökkentése érdekében történne.⁵ Egyértelmű a következtetés: ebben az *államreform folyamatban a nemzetbiztonsági szféra sem marad érintetlen, nem maradhat változatlan*. A szerző meglehetősen somlósan értékeli a szolgálatok 1990 óta végzett tevékenységét, továbbá érvel az ún. egységes nemzetbiztonsági szolgálat kialakítása mellett. Úgy vélekedik, hogy napjainkra megszűnt az a politikai tényező, amely a Belügyminisztériumtól elválasztott, számos jogi és politikai garanciával körbeásta szolgálatok létrehozását indokolta. Sárközy további külön elemzéseket tart szükségesnek a szolgálatok strukturális átalakítása érdekében. Nyilvánvaló, hogy ez az elemző munka folyik, és a szolgálatok jövőjéről a kormány kialakítja elképzeléseit, majd nekilát a megvalósításnak. Hogy a kormányzati szándék valósággá válik-e, nem prognosztizálható, hiszen ehhez a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény módosítása szükséges, minősített többséggel (az összes képviselő 2/3-ának egyetértő, igenlő szavazatával), ám a jogalkotói konszenzus ma még nem látszik biztosítottnak. Ezért azt a lehetőséget sem zárhatjuk ki, hogy az alkotmányosság próbáját kiálló jogi eszközök megtalálásával racionalizálhatják (pl. az alaptevékenységet támogató funkciók és az

3 Népszabadság, 2006. július 7. Lencsés Károly: Titkosszolgálatok: három marad.

4 2118/2006. (VI. 30.) Kormányhatározat az államháztartás hatékony működését elősegítő szervezeti átalakításokról és az azokat megalapozó intézkedésekről.

5 Sárközy Tamás: Államszervezetünk potenciazavarai. HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., 2006., Budapest. 202–203. pp.

apparátusok ésszerűsítésével) a szolgálatok tevékenységét abban az esetben is, ha nem születik meg a nemzetbiztonsági törvényt módosító parlamenti döntés.

A kormány szándékai egyébként nem egészen egyértelműek. Finoman fogalmazva is ambivalensnek tűnik, hogy az amúgy nagyívűnek minősített 2006 június 9-i *A Magyar Köztársaság Kormányának programja a sikeres, modern és igazságos Magyarországért 2006–2010* dokumentum, tehát a kormányprogram egyetlen szót sem veszteget a nemzetbiztonsági ágazatra, erre a speciális szakterületre. Az okokat lehet keresni vagy találgatni, de tény, hogy a kormány 4 évre elgondolt állam- és társadalom irányítói programjában a nemzetbiztonság szó egyetlen egyszer sem található meg.

Egyetlen pillanatig sem vitatva a kormány határozatban is rögzített szándékainak indokoltságát és jóhiszeműségét, valamint elismerve azt, hogy stratégia hiányában is működik a nemzetbiztonsági intézményrendszer, mégis szükségesnek látok néhány elvi megjegyzést tenni a stratégiával és a reformmal kapcsolatban.

□ a) Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a nemzetbiztonsági szférára kiterjedő intézményi, strukturális reform, a szervezeti rendszer átalakítása nem előzhetné (nem előzheti) meg a stratégia kidolgozását, életbeléptetését. A stratégia konszenzusos megalkotása, hatályba léptetése jelentheti az elvi alapok megerősítését, továbbá a fő célok és irányok kijelölését, a nemzetbiztonsági munkában szükséges korrekciók elvégzését. A nemzetbiztonsági szolgálatok jósolt vagy eltervezett karcsúsítása, összevonása feltételezi a stratégia létét, vezérlő funkciójának érvényesítését.

Meggyőződésem, hogy a nemzetbiztonsági tevékenység hatékonysága nem elsősorban a szervezeti rendszer átalakításával biztosítható. Sokkal fontosabbnak tartanám a biztonsági struktúrák egészének a vizsgálatát, majd az ilyen összefüggések elemzése után, kizárólag a nemzetbiztonsági szolgálatok által elvégzendő feladatokhoz a szakmailag adekvát szervezeti rendszert hozzáigazítani.

Feltehetnénk a kérdést milyen ez a szakmailag optimális és hatékony szervezeti felállás? A magyar szakmatörténetben a múltra visszatekintve a lehetséges szervezeti megoldások szinte teljes köre megtalálható az egyes időszakokban, az egyközpontú, alig differenciált szervezeten át a tagolt, szektorális modellre jellemző megoldásig.

A nemzetközi tapasztalatok e tekintetben meglehetősen változatos képet mutatnak, nincs egységes vagy minden elemében követhető modell. Országonként a történelmi és a szakmai hagyományok, a politikai kultúra, a kormányzati (államhatalmi) berendezkedés milyensége, a jelen és a jövő kihívásaira épülő biztonsági rendszer megoldásai stb. következtében a titkosszolgálati struktúrák jelentősen eltérnek egymástól.

A stratégia és a szervezeti átalakítás kérdésében az optimálisnak tekinthető sorrend a következő lehet:

- stratégiai célok (újra) rögzítése;
- a nemzetbiztonsági feladatok regiszterének összeállítása, a prioritások kijelölése;
- a feladatok szakági (hírszerzés, elhárítás) elosztása;
- a koordinált tevékenység feltételrendszerének meghatározása;
- a feladatok végrehajtásához szükséges erőforrások hozzárendelése;
- a működési hatékonyság értékelési rendjének kialakítása;
- a stratégia életbe léptetése;
- a szervezeti struktúra igazítása, változtatása.

□ b) Sajátos jellemzője a hazai társadalmi-politikai viszonyoknak, a közéletnek, hogy évtizedekre visszatekintve azt konstatálhatjuk, hogy a különböző orientációjú kormányok szinte állandóan reformokat hirdettek meg, indítottak el, fékeztek le, mulasztottak el – ám valóban tudományosan megalapozott, a gyakorlat által igényelt és visszaigazoltan sikeres átalakítás nemigen regisztrálható. Ennek sok oka lehet, mindenesetre világosan érezhető egy funkcionálisan elkülönült, független, hiteles (legitim) szervezet hiánya, amely az állam szerepének tisztázására, újragondolására, a társadalmi élet egyes szektoraiban valamilyen szerepet játszó állami szervek működési hatékonyságának vizsgálatára hivatott.⁶ Ennek a szervezetnek a hiányában az éppen napirenden levő szakterületi reformmal az adott szektor érdekcsoportjai (pontosabban az érdekérvényesítésre képes csoportjai) foglalkoznak. Ezek azután – magukra hagyva, saját elveik és érdekeik szerint munkálkodva – természet-szerűen olyan eredményeket produkálnak, olyan megoldási javaslatokkal állnak elő, olyan irányba befolyásolják a döntéshozókat, hogy a reform, a változtatás, az átalakítás szavak újra meg újra lejáratódnak, a motivációk és a jobbító ambíciók alábbhagynak, végeredményben pedig minden marad a régiben.

Maradva a nemzetbiztonsági szférában, erre a tipikusnak nevezett, jól ismert helyzetre erősen hasonlít egy országgyűlési határozat sorsa, amely röviddel a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény elfogadása és hatályba lépése után a nevezett törvény végrehajtásának értékeléséről szól. Az országgyűlés kötelezte a kormányt, hogy az értékelés megállapításairól, a tervezett intézkedésekről számoljon be, illetve szükség szerint tegyen javaslatot a törvény esetleges módosítására. A háttérben az a vita húzódott meg, hogy indokolt-e 5 (öt) szolgálat fenntartása. A szolgálatok akkori struktúrájának felülvizsgálatával foglalkozó bizottság – alapvetően a szolgálatok által elvégzett helyzetelemzésekre és értékelésekre támaszkodva – arra a következtetésre jutott, hogy minden úgy jó, ahogy van. A Kormány ilyen szemléletű és tartalmú (tehát a leginkább érintettek alapvető érdekeit tükröző) jelentést terjesztett az Országgyűlés elé 1997 júniusában. Az érintett szolgálatok meggyőzően igazolták saját szükségességüket. És most megint itt van napirenden a struktúra reformja, amelyen a bizottság már dolgozik.

□ c) Meg kell említeni a lényeges befolyást gyakorló körülmények között az ún. ágazati stratégiákat alapjaiban meghatározó biztonsági alapidokumentumok „karbantartásának” hiányát, és a nemzetbiztonságihoz kapcsolódó, vagy azzal összhangot feltételező ágazati stratégiák kidolgozásának elégtelenségét is.

A magyar biztonságpolitikát még napjainkban is a NATO-tagságunkat „szentesítő” 94/1998. (XII. 29). biztonság- és védelempolitikai alapelvek vezérlik, amely dokumentum a szövetségi tagságot megelőző biztonságpolitikai felfogást képviseli. Az alapelvek több pontja, elvi jellegű előírása némileg elavult, természetszerűleg

6 Mázsa Péter: Kire szavazok? Élet és Irodalom, 2006. február 24.

7 47/1996. (VI. 7.) OGY határozat.

8 Demeter Ervin előadása Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági struktúrájáról és a szolgálatok feladatairól Budapesten rendezett konferencián. 2000. október 26–27.

nem tükrözi az elmúlt évek változásait. A magyar biztonságpolitika megújításához mindenképpen szükség lesz az alapelvek átdolgozására, aktualizálására. Nem segíti az egységes biztonságpolitikai felfogás és gyakorlat kialakítását az ágazati stratégiák kidolgozásának elhúzódása sem. *Ezért megfontolásra érdemesnek tartanám a Magyar Köztársaság biztonsági filozófiájának újragondolását, a célok, az elvek, az ágazati stratégiák és a követendő gyakorlat hozzáigazítását a tényleges és a jövőbeli biztonsági helyzethez.*

□ d) A nemzetbiztonsági tevékenységre vonatkozó stratégia megalkotása során nem hagyhatók figyelmen kívül a megnevezés körül jogosan felmerülő *terminológiai problémák sem.*

A nemzetbiztonság fogalom, mint jogi kategória, az állambiztonság területén is dinamikusan zajló rendszerváltási, átalakulási folyamatban került be a szakmai-politikai szótárba, majd a köznyelvbe. A „Duna-gate” botrány kirobbanása tarthatatlanná tette az addigi állambiztonsági struktúra fenntartását. Az 1990. évi X. törvény, amely a mai magyar nemzetbiztonsági szféra működésének és a struktúra alapjának tekinthető, nem tartalmazta a nemzetbiztonság kifejezést, titkosszolgálatok terminológiát használt konzekvensen. A nevezett törvényben kapott felhatalmazás alapján a Minisztertanács rendeletet adott ki, amelyben szabályozta a nemzetbiztonsági tevékenységet. Itt van tehát az ugrópont, ettől kezdve beszélünk, írunk nemzetbiztonsági feladatokról, nemzetbiztonsági szolgálatról. A jogalkotó tehát 1990-ben egyértelmű terminológiát bevezetve, kifejezetten a *titkosszolgálat=nemzetbiztonsági szolgálat* megoldást választotta.

A szakmai közvélemény számára az értelmezés nem okoz gondot, egyértelmű, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok hazánkban is a klasszikus és tradicionális titkosszolgálati ágak mentén szervezett hírszerző illetve elhárító (nem pedig biztonsági!) szolgálatok. Ritka, üdítő kivétel a „civil” oldalon is van, ilyennek tekinthető Révész Béla álláspontja, aki egyértelműen fogalmaz: „A titkosszolgálat kifejezés a történetileg és államonként rendkívül eltérő elnevezésű hírszerző (kém-) és elhárító szervek gyűjtőfogalma.” Az általuk végzett szakmai tevékenység alapvető tartalmi, eszköz- és módszerbeli eltéréseket mutat a társadalom más szféráiban végzett szakmai tevékenységtől, mert speciális célok érdekében speciális tudással rendelkező emberek speciális, csak erre a területre jellemző módon ténykednek.”

A széles közvélemény, a tájékoztató eszközök, sőt a politikai szféra szereplői azonban nemegyszer keverik a fogalmakat. A nemzet biztonságára gondolva, arról gondolkodva a nemzeti biztonsági szavak (így külön két szóban) használata lenne indokolt, úgy, mint ez a Nemzeti Biztonsági Stratégia esetében történt. A formai, kiejtésbeli majdnem azonosság sok félreértést okozhat, ezért szerencsésebbnek tartanám a szakági stratégiára egyértelműen a titkosszolgálati megkülönböztető jelzőt alkal-

9 1990. évi X. törvény a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról.

10 26/1990. (II. 14.) MT rendelet a nemzetbiztonsági feladatok ellátásának átmeneti szabályozásáról.

11 Révész Béla: Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéséhez. Acta Juridica et Politica, Szeged, 2004. 8. pp.

mazni. Javaslatom a titkosszolgálat fogalom bevezetésére egy helyénvaló, pontos és egyértelmű terminus technicus alkalmazását jelentené, megelőzve a fogalmak keveredését és a tartalmi kuszaságot.

Javasolom szerint tehát *lehet (legyen) „a Magyar Köztársaság titkosszolgálati stratégiája”* címmel egy elsősorban szakmai, elvi alapvetést jelentő, de a nyilvánosság számára is hozzáférhető dokumentum. Ebben az esetben a tartalom és annak megjelenési formája harmóniában lenne. A szféra egészének – benne a szolgálatoknak és a tevékenységeikre vonatkozó stratégiának a megnevezése – döntés és konszenzus kérdése, talán a mindenre kiterjedő reformfolyamatban egy nem túl lényeges terminológiai kérdés is megoldható.

□ e) A titkosszolgálati/nemzetbiztonsági stratégia megalkotására maradéktalanul érvényesnek tekintem, éppen ezért a teljes folyamatban érvényesítendőnek tartom a vezetéstudomány alapvető, a praxis által igazolt elméleti tételeit, valamint a stratégiai tervezés általános metódusát. A kiindulópont : hogy a stratégia mindig tudatos emberi tevékenység (szellemi alkotó munka) eredménye. Ennek során elkerülhetetlen a *Miért? Mikor? Hogyan?* kérdésekre a válaszok megkeresése és megadása, tehát egy sajátos jövőtervező tevékenységről van szó. A szervezet stratégiáját kitűzött céljainak, erőforrásainak és adott körülményeinek ismeretében dolgozzák ki. A stratégia alapfunkciója, hogy a szervezet alapfeladataira, hosszú távú jövőjére összpontosítva, a szervezeti folyamatok kereteit kijelölve, tudatos változást megvalósítva a szervezetnek a környezethez való illeszkedését megalapozza és biztosítja a mindennapi tevékenység célorientáltságát, rugalmasságát, tudatosságát.

Az átfogó stratégia egyik fő célkitűzése a szervezetet olyan helyzetbe hozni, hogy küldetésének a leghatékonyabban felelhessen meg. A jó stratégia a szervezet célkitűzéseit, rendelkezésre álló erőforrásait és a végrehajtás elemeit (taktikáját) egy szerves egésszé formálja. A stratégia tervezése során figyelembe kell venni a célok megvalósításának időskáláját, az egyes időszakok sajátos figyelem-igényeit és a rendelkezésre álló információk tökéletlenségéből fakadó kockázatokat, veszélyeket is.

A stratégia megalkotásának célja és szükségessége

A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikai alapelveiről szóló 94/1998. (XII.29.) Országgyűlési határozat felhatalmazása alapján alkotta meg a Kormány a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiáját, amely rögzítette Magyarország alapvető nemzeti értékeit és érdekeit, elvégezte a biztonsági környezet értékelését, megfogalmazta az ország geopolitikai helyzetéből, illetve az országot érintő biztonságpolitikai kihívásokból fakadó célokat és feladatokat, továbbá meghatározta a nemzeti biztonsági stratégia megvalósításának eszközeit is.¹² A jelentős helyet elfoglaló és speciális szerepet betöltő nemzetbiztonsági szféra szervezetei számára normatív jellegű, pontos és kellően iránymutató a feladatszabás.

12 A jelenleg hatályos Nemzeti Biztonsági Stratégiáról a 2073/2004. (IV.15.) számú kormányhatározat rendelkezik.

„A nemzetbiztonsági szolgálatoknak a kormányzati döntésekhez szükséges információk biztosításával közvetlenül támogatniuk kell a döntés-előkészítés folyamatát, a megfelelő döntési alternatívák kidolgozását. Tájékoztatniuk kell a kormányt az ország külső és belső veszélyeztetettségének időszerű, illetve távlati alakulásáról. Az információszerzésnek ki kell terjednie a globális, a regionális és a belső veszélyforrásokra egyaránt.

A nemzetbiztonsági szolgálatoknak a veszélyforrások felderítése és felszámolása céljából elhárító és hírszerző tevékenységet kell folytatniuk. Ennek során figyelembe kell venni a térségünkben bekövetkezett változásokat, az integrációs folyamatokat, az új típusú fenyegetéseket és kihívásokat, valamint a külföldön működő magyar intézményeket, továbbá a válságkezelő és békefenntartó feladatokban részt vevő magyar alakulatokat és szakértőket érintő fenyegetéseket.”

A Nemzeti Biztonsági Stratégia V. pontjában elfogadott tétel szerint az ágazati stratégiák megalkotásának célja, hogy a demokratikus országokra jellemző módon rögzítse az egyes ágazati politikákra háruló feladat- és feltételrendszert, amelyek keretében lebontják, konkretizálják az ország külső és belső biztonsága fenntartásának gyakorlati módozatait.

Ennek megfelelően a Magyar Köztársaság Titkosszolgálati/Nemzetbiztonsági Stratégiája a biztonság- és védelempolitikai alapelvekben rögzített, valamint a Nemzeti Biztonsági Stratégiában foglalt célok, nemzeti értékek és érdekek, a meghatározott általános stratégiai fő feladatok alapján tartalmazza a nemzetbiztonsági (szakmai) célokat, a titkosszolgálati/nemzetbiztonsági tevékenység fő irányait, a szolgálatok speciális eszközei és módszerei hatékony felhasználásának elvi és gyakorlati kérdéseit.

A titkosszolgálati/nemzetbiztonsági stratégia – mint önálló ágazati stratégia – szükségességét indokolják a következő érvek:

- A biztonság oszthatatlansága, átfogó értelmezése alapján kizárólag az ágazati stratégiák koherens rendszere jelent garanciát a hatékony biztonságpolitikai gyakorlatra, az erőforrások célszerű felhasználására, a feladatok elosztására és az együttműködés fenntartására.
- A titkosszolgálati/nemzetbiztonsági tevékenység megszervezése és végzése az Alkotmányban előírt kötelezettségből eredeztetően az állam által kötelezően elvégzendő, nem elhagyható, nem helyettesíthető feladat.
- A titkosszolgálati/nemzetbiztonsági szféra mint önálló struktúra és mint társadalmi-politikai alrendszer szerves része az ország komplex biztonságát szavatoló intézményrendszernek.
- A titkosszolgálati/nemzetbiztonsági szféra funkcionálisan elkülönült alrendszer, csak rá jellemző tevékenységi körrel, eszközökkel és metodikával működik, szakmai tevékenysége jogi és politikai garanciákkal erősen korlátozott és kontrollált, ugyanakkor a széles nyilvánosság előtt más társadalmi-politikai struktúráknál (szándékoltan) kevésbé nyitott.
- A Magyar Köztársaság Titkosszolgálati/Nemzetbiztonsági Stratégiájában lefektetett irányelvek elvi útmutatót adnak az egyes nemzetbiztonsági szolgálatok feladatainak végrehajtásához és a szakmai tevékenységben szükséges korrekciók elvégzéséhez, netán új szabályozás megalkotásához is.
- A stratégia nem kizárólag a klasszikus, tradicionális funkciójú titkosszolgálatok, tehát a vonatkozó törvényben megnevezett nemzetbiztonsági (hírszerző

és elhárító) szolgálatok, hanem a titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazására törvényben felhatalmazott szervezetek, tehát a kiterjesztően értelmezett nemzetbiztonsági szféra egésze számára útmutatást jelent, kijelöli a tevékenység fő irányait, prioritásait, ezzel súlypontot képez, egyben megteremti az összehangoltság alapfeltételeit is.

- A Magyar Köztársaság Titkosszolgálati/Nemzetbiztonsági Stratégiája hosszú távú stabilitást, kiszámíthatóságot jelent a leginkább érintett, érdekelt magyar társadalom és a külső biztonsági környezet aktorai számára is. A hazai politikai-hatalmi viszonyok dinamikus változékonysága és szinte folyamatosan zaklatott állapota, illetve a pártok által uralt politikai mező megosztottsága, a napi közpolitika hektikussága, mint kézzelfoghatóan a jelent és a belátható (rövidtávú) jövőt jellemző körülmények között szinte felbecsülhetetlen a stratégia megléte, irányadó jellege.
- A Magyar Köztársaság Titkosszolgálati/Nemzetbiztonsági Stratégiája a szolgálatok tevékenységének főbb irányait az ország jelenlegi biztonsági, társadalmi és gazdasági helyzetének ismeretében, a jövőre vonatkozó prognózisokra alapozva, hosszabb távra határozza meg.

A stratégiaalkotáshoz szükséges jövőkép-elemzés néhány tartalmi eleme

A titkosszolgálati/nemzetbiztonsági tevékenységrendszer és a szolgálatok státusát, feladatait illetően azzal számolok, hogy (mivel a nemzetbiztonsági szolgálatok alapvető funkciója nem rendszerfüggő és kortalannak tekinthető), a belátható jövőben a fejlett világ országaiban a titkosszolgálati (nemzetbiztonsági) tevékenység célja és lényege nem változik: a speciális szervezetek (szolgálatok) változatlanul az állam és annak egyes jelentős szervei, intézményei zavartalan működését hivatottak biztosítani, a legitimált erőszak sajátos eszközeként.

A szolgálatok tevékenységben a tradicionális ágak funkcionális elkülönülése – hírszerzésre és elhárításra – megmarad. A közöttük kialakított határ merevsége tovább oldódik, szoros szakmai együttműködést megvalósítva, ugyanakkor pontosan elválasztott és rögzített illetékességi- és hatáskörök alapján, önálló felelősségi területen teljesítik feladataikat.

A nemzetbiztonsági szolgálatok a nemzeti érdekeknek megfelelően, politikai konszenzus mellett, a demokratikus jogállam követelményei szerint teljesítik speciális feladataikat, ehhez a politikai erők erkölcsi támogatást és legitimációt biztosítanak. Ennek alapvető feltételeként a kormány – pótolva a mulasztást – kidolgozza a titkosszolgálati/nemzetbiztonsági stratégiát, amely a hosszú távú stabilitás, a szervezeti és működési korszerűsítés alapjait lerakva orientáló tényezőt jelent a jogalkalmazó nemzetbiztonsági szolgálatoknak. A szolgálatok változatlan alaprendeltetéssel, pontosított feladatokkal és stabil törvényi garanciák szerint működnek a jövőben is.

Hazánknak az euro-atlanti integrációs lépéseit követve bármilyen szakmai együttműködés vagy szervezeti integráció esetén is megmarad a nemzeti hírszerzés és elhárítás, ezzel együtt az önállóság, a nemzeti felelősség a szuverenitás egyik kifejeződéseként. A titkosszolgálati tevékenységek a jövőben is az állam „intimszféráját” jelentik, ugyanakkor a politikai-, a katonai-, a gazdasági integráció természetes vele-

járója elsősorban a NATO szövetséges, illetve Uniós tagállamok partnerszolgálatával az érdemi együttműködésre való hajlandóság és képesség.”

A nemzetbiztonsági tevékenységek továbbra is sajátos jogi szabályozást igényelnek, a törvényhozó és a végrehajtó hatalom közötti felelősségi körök és kontroll funkciókhoz kapcsolódó jogosítványok pontos és normatív meghatározását, mivel a nemzetbiztonsági tevékenység az alkotmányos alapjogokat, állampolgári jogokat – törvényi felhatalmazás alapján – korlátozza, sérti. A különleges eljárásokat, eszközöket – meghatározott feltételek esetén – a jövőben is csak speciálisan felkészített személyi állomány alkalmazhatja, ide értem elsősorban a titkos információk megszerzését, elemzését, értékelését, feldolgozását, hasznosítását, tárolását, valamint a titkos kapcsolati rendszer működtetését, továbbá a humánforrások szervezését, vezetését.

Az állam – az Országgyűlés által elfogadott költségvetési törvényben – folyamatosan biztosítja a szolgálatok hatékony működéséhez a megfelelő anyagi feltételeket és fejlesztési forrásokat. A politikai hatalom irányító és ellenőrző funkciójával, valamint a civil kontroll intézményes formáinak működtetésével biztosítja a nemzetbiztonsági tevékenységhez az erkölcsi hátteret és legitimációt.

A szolgálatok feladatmegosztása terén nem várható jelentősebb átrendeződés, a tevékenységi körök lényegesen nem bővül, a szakmai profilok tovább tisztulnak, a szakmai munkában az egyes elemek közötti hangsúlyok átrendeződhetnek. Ez irányítási és/vagy szervezeti változást hozhat, de ehhez a politikai erők közötti konszenzus és kompromisszumok sorozata szükséges.

A nemzetbiztonsági szférát közvetlenül irányító kormány egységes tájékoztatásának megvalósítása érdekében szükségesnek látszik egy központi „nemzetbiztonsági/titkosszolgálati értékelő-elemző információs központ”. Várhatóan kialakulhat a Kormány Nemzetbiztonsági Kabinetje mellett az a koordinációs szisztéma, amelynek megnevezése „nemzetbiztonsági szolgálatok tanácsa”, vagy „nemzetbiztonsági tárcaközi bizottság” lehetne. Szervezeti megoldásként felvetődik a miniszterelnök személyéhez közvetlenül kötődő „nemzetbiztonsági főtanácsadó” státus létrehozása.

Összhangban azzal a hangsúlyváltással, amit a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok külföldi kapcsolatrendszerének bővülése jelent, a nemzetbiztonsági szolgálatok részvétele a kor új típusú, transznacionális kihívásaival szembeni egyeztetett nemzetközi lépések, akciók végrehajtásában bővülni fog. Ezzel együtt az ország nemzetbiztonsági védelme mindig elsődleges feladat és fő követelmény marad, amelynek eredményes megvalósítása szolgálja a nemzetközi kötelezettségvállaláson alapuló érdeket is.

A belátható jövő különböző forgatókönyvei azonosan prognosztizálják, hogy a regionális és helyi konfliktusok sokáig alapvető jellemzőként, reális veszélyforrásként feltételezhetők, ezért a koalíciós háborús- és békeműveletek elvi, elméleti alapjait és a gyakorlati feladatok ismeretét, a végrehajtás képességét a szaktudás részeként kell kezelni, fejleszteni. Elemi szükségletté válik a nemzetközi együttműködésre, kommunikációra, az információ cserére, az interoperabilitásra való képesség,

13 A partnerszolgálati együttműködésről részletesebben Lénárt Ferenc: Az új típusú nemzetbiztonsági információgyűjtés stratégiája. Új Honvédségi Szemle, 2004. 3. sz.

mivel a külföldi missziók, békefenntartó erők, netán harcoló csapatok biztonsági feltételeinek megteremtése a szakmai munka egyik állandó elemévé válik.

A szolgálatokra háruló szakmai feladatok között nagyobb hangsúlyt kap a nemzetközi terrorizmus elleni harc. Mivel az ország a terrorizmus egyik lehetséges célpontja, döntő jelentőséggel bírnak az elsősorban humánforrásokból megszerzett információk, valamint a biztonsági szempontból kiemelten védett objektumok, erőforrások, minősített információk és érdekek védelme.

A bűnözésben várható tendenciák szükségessé teszik a nemzetbiztonsági szakmai tevékenységben a gazdaságbiztonsági kérdések, a szervezett bűnözés, a kábítószerek kereskedelem, a korrupciós bűncselekmények, a „fehérgalléros” bűnözés elleni fellépés előtérbe kerülését, hangsúlyosabb kezelését.

Prognosztizálható a szélsőséges (különösen a jobboldali) politikai, ideológiai nézeteket vallók, követők előfordulása a társadalomban, elsősorban a fiatal korosztály körében, ezért a megelőző tevékenység érdekében szoros szakmai együttműködésre van szükség a rendvédelmi szervekkel.

A titkos információgyűjtés eszközei, metodikája tovább korszerűsödik, a humán források prioritása megmarad, ugyanakkor egyre nagyobb szerepet kapnak a nagytömegű információk feldolgozása, kezelése, tárolása terén a korszerű információs- és kommunikációs technikai eszközök, fúziós adatfeldolgozási metódusok. Az informatikai és kommunikációs technika a mindennapok rutinszerűen alkalmazandó eszközévé válik, ezért a szakmai munkában az informatikai írástudás általános és elemi követelmény lesz, ehhez szorosan kapcsolódik az információs biztonság érdekében végzett tevékenység.

A szakmai tevékenységben a nemzetbiztonsági ellenőrzés formális elkülönülése megmarad, ugyanakkor a műveleti munkával való kapcsolata szorosabbá válik. Azzal is számolok, hogy a jövő nemzetbiztonsági szakemberei tevékenységüket, minden korábbinál nagyobb társadalmi (civil) kontroll és nyilvánosság mellett végzik, beilleszkedve a jövő differenciált társadalmába, szoros szálakkal kötődve az értelmiséghez.

Annak érdekében, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok a jövőben is szakmailag magas színvonalon teljesítsék alapfeladataikat, különös figyelmet kell fordítani a személyi állomány kiválasztására, továbbá a szakirányú képzés-továbbképzés rendszerének fejlesztésére. A szakmai tevékenység intellektuális hátterét illetően reálisan azzal számolhatunk, hogy 2006–2010-re megteremtődik az önálló nemzetbiztonsági felsőfokú képzés teljes vertikuma és egyetemi bázisa, amely egyben a szaktudományos kutató tevékenység központja lesz.

Összefoglalóan levonható az a következtetés, hogy a magyar nemzetbiztonsági szféra stratégiai céljai a jövőben is az ország külső és belső biztonságához közvetlenül kapcsolódnak. A közeli és távolabbi jövő feladatait, a világpolitikai, a világ gazdasági folyamatok, trendek, valamint a regionális veszélyforrások helyzetének alakulása, továbbá a szövetségi (integrációs) keretekbe illeszkedő együttműködés, az ország nemzetközi szerepvállalásának konkrétumai, ezek követelményei és lehetőségei döntően befolyásolják. *Az államreform várhatóan nem hagyja érintetlenül a nemzetbiztonsági szervezeti rendszert, akár alapvető struktúra átalakítás is bekövetkezhet, bár az esélye inkább a „finomhangolós”, az innovációt és a működési hatékonyság növelését preferáló megfontolt változtatásnak van.*

A biztonságot fenyegető veszélyek, kihívások értékelése, elemzése

Sem rövidtávon, sem stratégiai léptékben nem lehet tervezni anélkül, hogy a környezetet, ahol a szervezet tevékenykedik, ne elemeznénk, értékelnénk. A stratégiához elvégzendő elemzés a külső és a belső környezetet illetően alapvetően támaszkodhat a Magyar Köztársaság Nemzeti Biztonsági Stratégiájára, az abban részletezett globális, regionális és belső eredetű kihívások, veszélyek értékelése kellő alapot ad a következtetések levonására, a feladatok kijelölésére. *Röviden tekintsük át ezeket a kihívásokat, veszélyeket:*

- Magyarország Európai Unió és NATO-tagsága révén *globális jellegű* feladatok („out of area” tevékenység) végrehajtásába kapcsolódott be, biztonságpolitikai tevékenységi köre és felelőssége a korábbiakhoz képest jelentős mértékben kibővült, nemzeti érdekeinek érvényesítését és a felmerülő biztonsági kihívások kezelését integrációs keretek között valósítja meg. A közvetlen katonai veszélyeztetettség jelentősen csökkent, a folyamatosan bővülő nemzetközi szerepvállalás következtében azonban újszerű – akár az ország területét is érintő – biztonsági kihívással kell számolni, különösen a különböző nemzetközi katonai, békefenntartó, polgári válságkezelési, illetőleg humanitárius akciókban való részvétellel összefüggésben.
- A Magyar Köztársaság számára – hasonlóan az euro-atlanti térség államaihoz – globális szinten a nemzetközi terrorizmus, a közel-keleti térség helyzetének rendezetlensége, a tömegpusztító fegyverek engedély nélküli kereskedelme, az informatikai rendszerek sebezhetősége, valamint a környezeti és egészségügyi veszélyforrások jelentik a legnagyobb biztonsági kockázatot.
- A számítástechnika robbanásszerű fejlődése szinte korlátlan lehetőségeket teremtett a modern társadalom számára, azonban a terrorista szervezetek és a szervezett bűnözői csoportok számára is hatékonyabb információszerzési lehetőségeket, határokon átnyúló, gyors és konspirált kapcsolattartást biztosít. A számítógépes hálózatok és rendszerek sebezhetősége, túlterhelése, az információlopás, vírusterjesztés Magyarország számára is jelentős nemzetbiztonsági kockázati tényezőt jelent.
- A *regionális biztonsági kihívások* között elsősorban a kelet-közép- és dél-kelet európai országok külpolitikája, társadalmi stabilitása, a térség gazdasági fejlődése, a környező államok Magyarország irányába megnyilvánuló politikai és gazdasági érdeklődése, illetve a biztonsági érdekeinket érintő törekvéseik jelenthetnek kihívást, nemzetbiztonsági kockázatot. Ez ténykérdés annak ellenére, hogy az elmúlt évtizedben a kelet-közép- és a dél-kelet európai térségben végbement politikai és gazdasági folyamatok Magyarország biztonsági érdekei szempontjából kedvező változásokat eredményeztek.¹⁴
- Kiemelt jelentőségű hazánk biztonsága szempontjából Oroszország és Ukrajna belső helyzete, stabilitása, természeti erőforrásai, mivel Magyarország energia-

14 Különös hangsúlyt kap a térség a 2007-ben bekövetkező EU-bővítés és a NATO 2006 novemberi Rigában megtartott csúcstalálkozóján hozott döntések fényében (pl. PfP program kiterjesztése)

- hordozók és nyersanyagforrások területén meglévő függő helyzete miatt a kapcsolatok fejlesztése fontos biztonsági érdek számára.
- A megváltozott nemzetközi biztonsági körülmények között fokozott figyelmet követel a térség országaiból kiinduló titkosszolgálati aktivitás, egyes ellenérdekelt titkosszolgálatok információszerző tevékenysége, amely gyakran gazdasági vagy más érdekek érvényesítésének leple alatt próbál meg pozíciókat szerezni.
 - Magyarország az Európai Unió külső határaként a korábbiaknál jelentősebb mértékben van kitéve a migrációs folyamatoknak. Az illegális migráció nemzetbiztonsági kockázatát növelheti, hogy – az embercsempész csoportokkal együttműködve – terrorista szervezetek vagy szervezett bűnözői csoportok tagjai a jövőben Magyarországon is megpróbálhatnak pozíciókat kiépíteni.
 - Magyarországot földrajzi elhelyezkedése folytán közvetlenül érinthetik a kelet-európai térség környezeti állapotában bekövetkező negatív irányú változások, a környező államokban működő – jelentős részben elavult technológiát alkalmazó – ipari komplexumok, vegyi üzemek, gyárak, sugárzó anyagokat használó létesítmények rendellenes működése –, különös tekintettel az ipari-vegyi katasztrófák, nukleáris balesetek veszélyeire.
 - A MK társadalmi és gazdasági viszonyaiból adódó *belső biztonsági kihívások* között számolni kell a nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező magyarországi szervezett bűnözői csoportok tevékenységével, – az általuk ellenőrzött kábítószer- és illegális fegyverkereskedelemmel, embercsempészettel, prostitúcióval, valamint a jövedéki termékek csempészetével és illegális forgalmazásával. A fekete gazdaság, a korrupció és a szervezett bűnözés kiemelt nemzetbiztonsági kockázatot jelentenek, különösen, ha az állami intézmények működésével, a közélet szereplőinek tevékenységével összefüggésben jelennek meg.
 - A gazdasági élet funkcionális zavarai, a nyilvánvaló szociális problémákból fakadó társadalmi feszültség kedvez a szélsőséges politikai nézetek erősödésének, az etnikai alapú feszültségek kialakulásának.
 - A magyar nemzetgazdaság stratégiai fontosságú ágazataiban egyes nemzetközi vállalatok térnyerése – az érintett cég hátterében meghúzódó biztonsági kockázatot jelentő személyek, illetve a magyar gazdasági érdekeket sértő, leplezett törekvések folytán – szintén hordozhatnak magukban nemzetbiztonsági kihívást. A kutatásfejlesztés révén keletkezett védett információk, valamint a fejlesztésekben érintett szellemi műhelyek állandó célterületeit jelentik a külföldi információszerző törekvéseknek.

* * *

A biztonságot érintő tradicionális és új típusú kihívások, az egyre inkább globalizálódó világban bekövetkező gyors és mélyreható változások alapján *néhány következtetés levonható*:

- A biztonságra ható tényezők állandó mozgásban vannak, a geopolitikai környezet folyamatosan változik. Változik a szövetségi rendszer, a NATO is. Ez a tény, valamint az EU tagság fokozottan megköveteli a nemzeti érdekérvénye-

- sítés és a nemzetközi kötelezettség teljesítés dinamikus egyensúlyának megkeresését, hosszú távú elvi alapjainak meghatározását.
- A biztonsági kihívások, a külpolitikai és a gazdasági környezet folyamatos változása szükségessé teszi, hogy az állam határozott lépéseket tegyen a nemzeti érdekek érvényesítése és a kitűzött általános illetve biztonságpolitikai célok eléréséhez szükséges aktív és kezdeményező kormányzati politika feltételrendszerének biztosítására, a biztonsági intézményi rendszer és a védelmi képességek fejlesztésére. Az ún. új típusú kihívások fokozott veszélyessége mellett változatlanul komoly figyelmet érdemelnek a tradicionális fenyegetések.
 - A biztonságot fenyegető veszélyek jellege, komplexitása, rejtettsége, valós potenciálja, pusztítási lehetőségei és sajátos metodikája elengedhetetlenné teszi a nemzetbiztonsági/titkosszolgálati munkában a prevenció elsődlegességének biztosítását, a hatékony válaszokat lehetővé tevő képességeket, a fenyegetésekkel szembeállítható eszköztár és az adekvát eljárások alkalmazását.
 - A Magyarországot érintő biztonsági kockázatok gyakran egy időben, egymással kölcsönhatásban jelennek meg. Mindez szükségessé teszi a nemzetbiztonsági szolgálatok és a rendvédelmi szervek közötti célirányos munkakapcsolatok hatékonyabbá tételét, az adatszerzés csatornáinak bővítését, folyamatos frissítését, valamint a megszerzett információk célirányos és gyors felhasználását.
 - A kihívások száma és jellege, továbbá a szolgálatokkal szembeni hírigények, elvárások széles skálája következtében a szakmai területek rákényszerülnek a szelekcióra, saját prioritások kialakítására, mert nem lehetséges – elsősorban a kapacitások és emberi erőforrások korlátozott volta miatt – az összes igényt, elvárást kielégíteni, az összes kihívást hatékonyan kezelni. Ez nem pénz és nem szándék kérdése elsősorban, vannak és lesznek deficitek a végrehajtásban, vannak és lesznek rések a pajzson, az abszolút biztonság nem szavatolható.

A nemzetbiztonsági szféra helyzetének elemzése SWOT analízissel

A nemzetbiztonsági/titkosszolgálati stratégia megformálása folyamatában elengedhetetlen követelmény a stratégiai tervezés általános menetének betartása, a logikailag is egymáshoz kapcsolódó, meghatározott lépések elvégzése. Ennek sorába illeszkedik a szervezetrendszer belső helyzetének és a közvetlen külső környezetének átfogó elemzése, mivel evidens követelmény, hogy a szervezet stratégiáját belső erőforrásainak és adott körülményeinek ismeretében dolgozzák ki. E folyamat során pontos szempontok szerint elvégzett elemzéssel a szervezet erősségeit és gyengeségeit a működést alapvetően meghatározó társadalmi, gazdasági, szakmai környezettel vetik össze.

A nemzetbiztonsági szférát illetően az átfogó helyzetkép kialakítására a vezetéstudományi szakirodalomban alaposan kifejtett és a gyakorlatban elterjedten alkalmazott, igazoltan bevált SWOT-analízis alkalmas. Az elemzéssel nem csak felmérjük, hanem összefogottan és áttekinthetően értékeljük a szféra egészének helyzetét: a környezet vizsgálata alapján megállapítjuk a lehetőségeket és a fenyegetettségeket, a belső helyzet felmérésével azonosítjuk az erősségeket és a gyengeségeket. (Az elem-

zés tartalmából, lényegéből ered a módszer elnevezése: a mozaikszó a vizsgált tényezők angol kifejezéseinek kezdőbetűiből áll: Strengths = erősségek, Weaknesses = gyengeségek, Opportunities = lehetőségek, Threats = fenyegetettség. A magyar szakirodalomban helyenként GYELV- elemzés néven tárgyalják.)

A SWOT elemzést elsősorban döntés előkészítő módszerként használják, de egyes fejlettebb típusai révén tervezésre, stratégiaalkotásra is jól alkalmazható.

Az elemzés folyamata:

- A szervezet környezetét befolyásoló tényezők feltérképezése. Ezek lehetnek makro- és mikrokörnyezeti tényezők egyaránt.
- A tényezők rangsorolása hatásuk intenzitása alapján. A felsorolt tényezők közül ki kell választani azokat, amelyek a legnagyobb befolyást gyakorolják a szervezet mozgásterére.
- A kiválasztott elemek prognosztizálása a stratégiai időhorizonton. Ez történhet különböző előrejelzési módszerekkel vagy szakértők alkalmazásával.
- A lehetőségek és a fenyegetettség listájának összeállítása. A csapdák elkerülése érdekében a lehetőségek meghatározásánál azt a kérdést kell feltenni, hogy az előrejelzéseket figyelembe véve, milyen kedvező hatásokra számíthatunk a környezetből, amelyek lendítő erőként hathatnak. Itt kell tisztázni, hogy melyek azok a fenyegetések, amelyekkel szemben különösen védteletlenek vagyunk, amelyek gátolhatják a stratégiai céljaink elérését.
- A szervezet legfontosabb pozícióinak, erőforrásainak és képességeinek számbavétele.
- A számbavett belső jellemzők értékelése: az erősségek vagy gyengeségek listájának összeállítása.

A magyar nemzetbiztonsági szervezetrendszer stratégiájának kidolgozása során sem nélkülözhető az átfogó elemzés, amelynek eredményeként egy összegző jellegű táblázatban (SWOT-mátrixban) vagy akár szöveges formában rögzítik a stratégia megvalósítását befolyásoló pozitív és negatív, külső és belső tényezőket, folyamatokat, tényeket, előrejelzéseket. A ZMNE nemzetbiztonsági alapképzésben résztvevő hallgatók bevonásával – ismereteink szerint elsőként – elvégeztük a nemzetbiztonsági szféra SWOT-analízisét. Nem állítjuk, hogy az általunk összegzett és itt közreadott elemzési eredmény teljes, sem azt, hogy hibátlan, azonban munkánkat, eredményeinket közérdekűnek és előremutatónak tartjuk, vállalva a kritikát is. A SWOT-elemzés összegzett megállapításait a következő táblázat tartalmazza.

Hazánkban elvi és gyakorlati konszenzus van abban a kérdésben, hogy az elhárító és hírszerző szolgálatok tevékenysége a közelebbi és a távolabbi jövőben sem helyettesíthető, nem váltható ki mással. Ennek a tevékenységnek a középpontjában az ország biztonsága áll. A biztonság speciális érték, az anyagi-, a szellemi-, a kulturális gyarapodás alapfeltétele. Megléte, megőrzése nyilvánvaló érdeke a társadalomnak és az egyéneknek, mert hiánya vagy veszélyeztetett állapota hátrányosan befolyásolja az országot, a társadalom alapvető érdekeinek érvényesítését, az emberi életminőséget, fenyegeti a nemzet, a közösség létét. A Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági szolgálatainak speciális küldetésük teljesítéséhez elengedhetetlen a stratégia megalkotása és életbeléptetése.

A magyar nemzetbiztonsági szféra SWOT analízise (összefoglaló táblázat)

ERŐSSÉGEK

- Erős legitimitációt eredményező törvényes, szakszerű tevékenység
- Szilárd jogi alapok és háttér
- Pontosan elválasztott és rögzített illetékességi- és hatáskörök, önálló felelősségi területek, koordinált feladatrendszerek
- Erős szervezeti autonómia, személyes vezetői felelősség érvényesülése
- Biztonsági és jogi környezet változásainak gyors, rugalmas követése, sokoldalú operativitás
- Preventív szemlélet és gyakorlat hegemoniája
- Elkötelezett, minőségi állomány
- Professzionális szaktudás
- Szervezeti kultúra fejlettsége és közös értékrend stabilítása
- Fejlett belső információs rendszer
- Szférán belüli mobilitás
- Belső nemzetbiztonsági védelem hatékonysága
- Kiforrott felvételi (állományba vételi) eljárási rend, belátható, kiszámítható életpályá
- Belső és külső konspiráció megvalósulása, ügyek, információk, források, eszközök, eljárások és műveletek megbízható védettsége
- Külső, társadalmi kapcsolatok állapota, információszerzési potenciál helyzete
- Politikamentesség, távolságtartás
- Belső szakmai képzés színvonala, a gyakorlati felkészítés rendszere
- Hagyományosan erős testületi szellem
- Szakemberek nemzetközi mobilitása, tapasztalatai
- Nemzetközi/szövetségi együttműködés rendje, színvonala

LEHETŐSÉGEK

- A nemzetbiztonsági/titkosszolgálati stratégia megvalósítása
- Ágazati stratégiák koherenciája
- Stabil törvényi háttér és garanciák megléte
- A fő politikai erők stratégiai konszenzusa biztonsági (nemzetbiztonsági) kérdésekben
- Államszervezet reformja, a biztonságpolitika intézményeinek fejlesztése
- A fejlett világhoz történő felzárkózás esélye, versenyképes növekedési pályára állás, hazai gazdasági fejlődés erősödése
- Működéshez és fejlesztéshez szükséges források biztosítása
- Szakmai profiltszítás, szervezeti és működési korszerűsítés
- Belső fejlődési források feltárása, a szférán belüli munkakapcsolatok és az adatszerezési csatornák bővítése
- Információs és kommunikációs technika új eszközeinek alkalmazása, korszerű adatszerezési és adatfeldolgozási technikák térhódítása
- Integrált szakmai háttérszervezetek (humán-, gazdálkodási-, informatikai) működtetése
- Növekvő nemzetközi szerepvállalás
- Szövetségi (NATO) és integrációs (EU) erőforrások és adatbázisok igénybevétele
- Nemzetközi szakmai kapcsolatok fejlődése, intézményesülő együttműködési formák
- Részvétel a szaktudás nemzetközi áramlásában, termelésében, elosztásában, személyi állomány nemzetközi mobilitása
- Támogató társadalmi attitűd erősödése
- Akkreditált, önálló nemzetbiztonsági szakmai felsőfokú képzés
- A szaktudományos kutató tevékenység fejlődése

GYENGESÉGEK

- Felsővezetők cseréje, vezetői utánpótlás tudatossága
- Egyes szolgálatok közötti együttműködés gyengeségei
- Felesleges átfedések, indokolatlan párhuzamosságok, azonos kihasználatlan kapacitások, pazarlások
- A szakemberek folyamatos, túlzott leterheltsége, pszichés és egészségi állapota, rekreáció szűk keresztmetszete, mentálhigiéné alacsony színvonala
- Szaktechnikai kapacitások eseti hiánya,
- Speciális technikai eszközök egyenetlen eloszlása, korszerűtlensége, heterogén minősége
- Humánforrások szervezésének, működtetésének nehézségei
- Kontraszlekciós jelenségek a szakmai előmenetelben, az ösztönzési rendszer ellentmondásai
- Elkülönült, elaprózott, összehangolatlan szakembereképzés (szakmai pedagógiai kisüzemek belterjes működése)
- Idegen nyelvtudás deficitjei
- Heterogén színvonalú infrastruktúra, munkafeltételek egyenetlen színvonala
- Belső kommunikáció hiányosságai
- Társadalmi nyilvánosság ambivalens jelenségei

FENYEGETÉSEK

- Tradicionális veszélyek, fenyegetések, kihívások
- Új típusú, aszimmetrikus veszélyek, fenyegetések, kihívások
- Globális, transznacionális és regionális veszélyek, fenyegetések, kihívások
- Belső (hazai eredetű) veszélyek, fenyegetések, kihívások
- Jogi környezet elavulása, jogi szabályozás karbantartatlansága
- Végtelenen megosztott politikai akarat, kompromisszumképtelenség a biztonsági (nemzetbiztonsági) politikában
- Zaklatott társadalmi és politikai légkör, belső instabilitás
- Fejlődést megakasztó kurzusváltások, stratégiai természetű konszenzus és gondolkodás hiánya
- A nemzeti érdek, a biztonsági (nemzetbiztonsági) szempontok háttérbe szorulása, prioritások hiánya vagy rosszul kezelt prioritások
- Elhalasztott/elkésztett politikai, szervezési és fejlesztési döntések
- Gazdasági válságjelenségek, visszaesés, stagnálás, tartós forráshiány, finanszírozási deficit, ésszerűtlen „takarékoskodás”, szükséges beszerzések elhalasztása
- A politika rövidtávú partikuláris érdekei szerinti befolyásolási és alkalmazási törekvések
- A szolgálatok munkájának negatív megítélése a társadalom egyes csoportjainál
- A „magán” titkosszolgálati szféra megerősödése
- Szakemberek gyors kiáramlása, „agyelszívás”, alulképzettség, egzisztenciális bizonytalanság

Vida Csaba

A regionális biztonsági komplexum elmélete és alkalmazása Közép-Európára

A szerző a nemzetközi kapcsolatok elméletének egyik legújabb elméletét mutatja be, amely a regionális rendszereket elemzi, és gyakorlati megoldást biztosít a régiók biztonsági rendszerének meghatározására és jellemzésére. A regionális biztonsági komplexum elméletének gyakorlati alkalmazása az elmúlt időszakban számos régióra megtörtént. A szerző az európai rendszer, azon belül is a közép-európai régió elemzésére vállalkozik. A közép-európai regionális biztonsági szubkomplexum meghatározása és jellemzése új kutatási eredménynek tekinthető.

Az 1990-es évek elején a nemzetközi biztonsági rendszerben bekövetkező változások jelentős hatást gyakoroltak a nemzetközi kapcsolatok elméletére. A bipoláris rendszer felbomlását követően új világrend alakult ki, amely az elmúlt másfél évtizedben unipoláris¹ vált, mert egyedüli szuperhatalomként csak az Egyesült Államok képes a Föld bármely pontján érdekeit érvényre juttatni, mivel egyedül rendelkezik az ehhez szükséges katonai, politikai és gazdasági potenciállal. A bipoláris szembenállás megszűnését követően a globális biztonsági rendszer befolyása jelentősen csökkent az egyes országokra és régiókra. Ennek következtében szabadabbá váltak a régiók, azokon belül is a regionális rendszerek. A régiók szabadságát az is fokozta, hogy az egyedüli szuperhatalom, valamint azok a nagyhatalmak, amelyek saját régiójukon kívül képesek hatást gyakorolni más régiók biztonságára, már – kiemelten gazdasági és pénzügyi okok miatt – nem akarnak minden egyes régióban szerepet vállalni. Így a magukra hagyott régiók saját maguk alakíthatták ki a regionális rendszerüket, azon belül is annak biztonsági dimenzióját.

Elméleti alapok

A nemzetközi kapcsolatok elméletében is hasonló folyamat zajlott le, mint a nemzetközi biztonsági rendszerben, mert a regionális rendszerek vizsgálata nagyobb hangsúlyt kapott, amelynek eredményeként több elmélet, iskola jött létre. Ezek közül az

1 Regions and Powers – Ole Weaver megállapítása.

egyik legjelentősebbnek a Barry Buzan² és az Ole Weaver³ által kidolgozott regionális biztonsági komplexum elmélete (RSCT)⁴ tekinthető. A teóriát Barry Buzan először „Az emberek, az államok és a félelem” című tanulmányában jelentette meg 1983-ban. A tanulmányban a regionális biztonsági komplexumot (RSC) olyan államok csoportjának tekinti, amelyeknek a biztonsággal összefüggő problémáik annyira szorosan kötődnek egymáshoz, hogy azokat nem lehet egymástól függetlenül értelmezni. Ezt a definíciót jelenleg már klasszikusnak tekintik, mert a nemzetközi kapcsolatok elméletének hagyományos elemeit tartalmazza. Ezek közé tartozik, hogy a nemzetközi kapcsolatok alapszereplőjének csak az államot tartja, valamint a biztonságot csak a szűkebb értelemben – katonai és politikai dimenzióban – értelmezi. A biztonsági komplexum elmélete abból indul ki, hogy a nemzetközi biztonság egy összefüggő dolog, mert a nemzetközi rendszer szereplői befolyással vannak egymásra, valamint függenek egymástól. A nemzetközi rendszer szereplői – az államok – közötti függőség mértékében jelentős különbségek tapasztalhatók. Az államok közötti kapcsolatok vizsgálatakor megállapítható, hogy a függőség nagyságrendjét – intenzitását – meghatározza a földrajzi távolság, mert a biztonságot vagy a biztonság hiányát előidéző tényezők rövidebb távolságra jobban, erősebben hatnak, mint nagyobb távolságra⁵. Ennek alapján megállapítható, hogy minden állam jobban tart a szomszédjától, mint a távoli hatalmaktól. Azonban a függőség földrajzi meghatározottsága nem jelenti azt, hogy a függőség lineárisan csökken a távolság növekedésével, mert vannak olyan földrajzi tényezők, amelyek módosíthatják a függőség mértékét. Ide sorolhatjuk azokat a földrajzi akadályokat, amelyek szigetelőként hathatnak, ilyenek lehetnek a tengerek, a magashegységek és a sivatagok, de akadálynak tekinthetjük a kulturális választóvonalakat is.

Az anarchikus nemzetközi rendszerhez képest ezekben a regionális egységekben, amelyeket komplexumoknak is nevezhetünk, sajátos szabályrendszert lehet felfedezni. Ennek a szabályrendszernek három fő komponensét különböztethetjük meg: az államok együttműködési szintjét, az államok közötti konfliktusosság fokát, valamint a komplexumon belüli hatalommegosztás jellegét. Ez alapján a komplexum saját struktúrával és belső dinamikával rendelkezik, amely nemcsak a részes államok közötti kapcsolatokat határozza meg, hanem a külső kapcsolatrendszert is, amelyek között a legfontosabb, hogy mely külső hatalmakat engedik be a komplexumba. A belső struktúrát meghatározza az államok közötti konfliktusok intenzitása, valamint az államok képességei⁶. A komplexumok viszonylagos zárt rendszerek, amelyekben vagy hatalmi egyensúly alakul ki, ami két szembenálló csoportot feltételez, vagy hegemon rendszer működik. Azonban a komponensek csak akkor érvényesülhetnek,

2 Barry Buzan, a Londoni Gazdasági Egyetemen (LSE) a nemzetközi tanulmányok professzora és a koppenhágai békeintézet projektigazgatója.

3 Ole Weaver, a koppenhágai egyetem nemzetközi tanulmányok professzora.

4 RSCT – Regional Security Complex Theory

5 Security a new framework for analysis – 11. o.

6 Ezekhez a képességekhez tartozik többek között az országok nagysága, valamint azok a potenciálok, amelyek befolyásolják az ország hatalmi kivetítését.

ha a komplexumban nincs külső befolyás, ami átalakíthatja annak belső struktúráját. A komplexumok fejlődésének alternatíváihoz sorolható a „status quo” fenntartása, a belső átalakulás, a külső átalakulás és a befolyásolás. A fejlődésnek ezeken kívül a komplexum számára lehet még egy iránya, a regionális integráció. Ebben az esetben a komplexum részes államai által alkotott anarchia megszűnik, és egységes rendszerként jelenik meg a komplexum a nemzetközi kapcsolatok rendszerében.

Összefoglalva a komplexumok kettő vagy több államból állnak, amelyek földrajzilag összefüggnek. A komplexum államai közötti kapcsolatok egyedi struktúráját és dinamikáját hoznak létre, amelynek fő jellemzője az egymástól való függőség. Ezek alapján az alábbi csoportokra lehet felosztani a komplexumokat:

- ÁLTALÁNOS, amelyben a regionális hatalmak határozzák meg a komplexum hatalmi szerkezetét;
- KÖZPONTOSÍTOTT, amelyet egy szuperhatalom vagy egy nagyhatalom hegemoniája jellemez;
- NAGYHATALMI, amelyben nagyhatalmak szembenállása, vagy hegemoniája blokkolja a belső hatalmi dinamikát;
- SZUPERKOMPLEXUMOK, amelyek több komplexumot ölelnek fel, amelyek között a biztonsági interakciók erősek.

A felsorolt komplexumfajtákon kívül még lehet különböztetni szubkomplexumokat is, amelyek a komplexumon belül kialakuló kisebb „csoportok”. A néhány országból álló szubkomplexum a komplexum más részeihez képest viszonylagos egységességgel és sajátos jellemzőkkel rendelkezik, amelyek csak a szubkomplexum tagjaira vonatkoznak. Egy komplexumban lehet több szubkomplexum is.

A regionális biztonsági komplexum elméletét (RSCT) először a dél-ázsiai és a közel-keleti régióra alkalmazták, majd 1988-ban a délkelet-ázsiai régióra is.⁷ Ezt követően az elmélet képviselői a föld összes régiójára (komplexumára) kiterjesztették annak alkalmazását, eközben jelentős fejlődésen és változáson esett át az elmélet. Ennek a folyamatnak két meghatározó elemét különböztethetjük meg. Az egyik a biztonság kérdéskörének újraértelmezése, mert a hidegháború megszűnését követően a katonai és a politikai dimenzió mellett más területek is jelentős hatást gyakoroltak az államok biztonságára.⁸ Ez alapján szükség volt a biztonság fogalmának átértelmezésére. A nemzetközi kapcsolatok elméletében a hidegháborút követően két nézetrendszer alakult ki: a biztonság fogalmi körének szűkebb és tágabb értelmezése. A biztonsági komplexum elméletének megalkotói a kibővítés támogatói közé tartoznak. Buzan a biztonság öt alapvető szektorát különbözteti meg: a katonait, a politikait, a gazdaságit, a társadalmi és a környezeti.⁹ A szektorok között hierarchiát is fel lehet állítani, de jelentős átfedés is van közöttük. A másik jelentős változás a komplexum szereplőinek kibővítése. A regionális biztonsági komplexum klasszikus elméletében a komplexum alanyai az államok voltak, de az elmélet fejlődése valamint gyakorlati alkalma-

7 Az elméletet Nizam, Rizvi és Vayrynen alkalmazta a fenti régiókra.

8 A politikai és katonai dimenzió mellett megjelentek a gazdasági, a társadalmi, a humanitárius, a szociális, a környezeti, valamint az új kihívásokhoz tartozó egyéb dimenziók is, mint a migráció, a bűnözés, a proliferáció és a terrorizmus.

9 Security a new framework for analysis – 2. fejezet

zása során megjelentek olyan egységek, amelyek a komplexumon belül az államokhoz hasonló szereplőként viselkedtek. Ezen egységek közé sorolhatjuk az egyes nemzetközi szervezeteket, multinacionális cégeket és az államok koalícióit is. Ezek az intézmények szintén jelentős befolyással vannak az államok biztonságára. A nem állami tényezők esetében a komplexum tagjainak biztonságára gyakorolt hatásuk nem a hagyományos biztonsági szektorokban jelentős, hanem az „új” szektorokban, azokon belül is a gazdasági szektorban a legmeghatározóbb. A 20 éves fejlődést követően a regionális biztonsági komplexum elmélete (RSCT) alapján *a komplexum olyan egységek halmaza, amelyeknek a biztonsággal, vagy a biztonság hiányával, vagy mindkettővel kapcsolatos problémáik annyira összefüggnek, hogy nem lehet megfelelően elemezni, vagy megoldani a másik figyelembe vétele nélkül.*¹⁰ Megállapítható, hogy ez sem egy végleges definíció a komplexumok meghatározására, mert további fejlődés prognosztizálható, amelyeket az elmélet alkalmazása során felmerülő problémák kiküszöbölése okoz.

A nemzetközi kapcsolatok elméletében a regionalizmus képviselői – kiemelten Buzan és Weaver – a hidegháborút követő nemzetközi biztonsági rendszer struktúrájának ábrázolására az *1+4+11 elméletet dolgozták ki.* Ez az elmélet az uni/monopoláris világrend kialakulását fogadja el, de fenntartja a lehetőséget egy újabb bipoláris, vagy multipoláris rendszer létrejöttének.

A 1+4+11 elmélet alapján egyetlen szuperhatalom létezik (az Egyesült Államok), amely globális hatalommal rendelkezik, valamint képes a világ bármely körzetére erőt kivetíteni. Azonban a hidegháborút követően az Egyesült Államok sem rendelkezik akkora erővel, valamint akarattal, hogy minden régióban folyamatosan jelen legyen, ami megmutatkozik az amerikai stratégiákban is. Ennek a „visszafo-gott” törekvésnek anyagi és pénzügyi okai vannak. A hidegháború lezárását követő 15–17 év is bebizonyította, hogy az Egyesült Államok csak azokban a régiókban avatkozik be, ahol alapvető gazdasági és politikai érdekei vannak. Ennek ellenére megállapítható, hogy az Egyesült Államok rendelkezik a legnagyobb katonai és gazdasági potenciállal, amelyek kivetítésével a világ bármely régiójában képes hegemoniát elérni, azonban ennek a potenciálnak a sokszoros megosztásával már problémák merülhetnek fel, amelynek következtében az Egyesült Államok az elmúlt években több alkalommal erő-eszköz átcsoportosításra kényszerült.¹¹

Az elmélet négy nagyhatalmat határoz meg, amelyek az Európai Unió, Oroszország, Kína és Japán. Ezek potenciális szuperhatalmak, valamint esetleges koalíciójuk esetén globális hatalmi tényezőt jelenthetnek. A nagyhatalmak képesek saját régiójukon túl más régiókban is jelen lenni. Ezek a hatalmak meghatározó gazdasági és katonai potenciállal rendelkeznek, kivételt csak Japán képezhet, amelyet az elmélet támogatói „kérdőjeles” nagyhatalomnak tekintenek, mert Japán csak korlátozott katonai potenciállal rendelkezik. Azonban az elmúlt években, kiemelten a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem során Japán kilépett az önvédelem árnyékából és külföldi missziókban vállalt szerepet, valamint megkezdte katonai erőinek fejlesztését és

10 Regions and powers – 44. o.

11 Ennek legjobb példája a külföldön települt amerikai csapatok átszervezésének és átcsoportosításának folyamata.

átalakítását. Ennek egyik meghatározó eleme a védelmi minisztérium létrehozása, valamint a haderőnemek egységes parancsnokság alá vonása.¹² Ezzel Japán megkezdte a gazdasági potenciáljának megfelelő katonai erő létrehozását.

A nagyhatalmak között továbbra is a legnagyobb katonai erővel Oroszország rendelkezik, amely a nukleáris fegyverek területén még mindig felveszi a versenyt az Egyesült Államokkal. Az egykori szuperhatalom – annak ellenére, hogy létszámában és technikai színvonalában csökkenő erőt képviselő haderővel rendelkezik – továbbra is jelentős befolyást gyakorol több régióra, amelynek egyik pillére a jelentős energiahordozó tartalék. Erre legjobb példa az orosz–ukrán gázzállítási vitát követően kialakuló európai pánik.

Az Európai Unió a nagyhatalmak új dimenzióját jelenti, mert a nyugat-európai országok integrációja, más európai országok bevonásával, csatlakozásával meghatározó gazdasági hatalommá vált, amely jelentős katonai potenciállal rendelkezik. Az Európai Unió gyengeségét is ez adja, mert viszonylag nagy számú tagország különböző érdekei befolyásolják az unió katonai képességeit is. Azonban az európai egységes katonai erő létrejötte során jelentős lépésnek tekinthetők az EU-vezette békeműveletek¹³, valamint az EU gyorsreagálású erők létrehozására irányuló törekvések¹⁴. Az Európai Unió saját régióján kívül kiemelten azokban a régiókban van jelen, amelyek az uniót alkotó európai hatalmak hagyományos érdekövezetei voltak.

A nagyhatalmak közül a legdinamikusabb fejlődést a világ legnépesebb állama, Kína produkálja, amelyet az ellentétek országának is lehet nevezni. Kína az elmúlt évtizedben évente többnyire kétszámjegyű gazdasági fejlődést ért el, amellyel a világ egyik legnagyobb termék-előállítója lett, és jelentős befolyást tud gyakorolni még az Egyesült Államokra is. Mára a világ országai védőintézkedésekre kényszerültek a kínai áruk dömpingje ellen. Kína tartja fenn a legnagyobb létszámú haderőt, valamint atomhatalom. A kínai Népi Felszabadítási Hadsereg technikai fejlettsége ugyan elmarad a többi nagyhatalomhoz képest, de az ország gazdasági fejlődésének hatására jelentős modernizálás folyik a haderőn belül, amelynek legújabb lépése a repülőgép-hordozó program elindítása¹⁵. Kína a repülőgép-hordozókkal távolabbi régiókba is képes lesz katonai potenciálját kivetíteni.

A négy nagyhatalom mellett léteznek olyan regionális hatalmak, amelyek gazdasági, politikai és katonai erejükkel potenciális nagyhatalomnak tekinthetők. Ide sorolhatjuk a többi atomhatalmat (Indiát, Pakisztánt és Izraelt), valamint azokat a regionális hatalmakat (Ausztrália, Dél-Afrika, Irán), amelyek képesek lehetnek kivetíteni hatalmukat más régiókra is.

Az elmélet 11 régiót különböztet meg, amelyekben regionális hatalom vagy hatalmak határozzák meg a hatalmi struktúrát. Ezeket a régiókat a regionális biztonsági

12 Az egységes parancsnokság keretében a vezérkar létrehozása 2006. április elején megtörtént.

13 A legjelentősebb EU békefenntartó erő az EUFOR Bosznia-Hercegovinában.

14 Az EU gyorsreagálású erők keretében 1500 fős EU-harcsoportokat hoznak létre.

15 A kínai repülőgép-hordozó flotta létrehozására való törekvés már az 1980-as években megjelent, amikor Liu Hau-szhang admirális lett a kínai haditengerészet parancsnoka. A flotta létrehozása először repülőgép-hordozók vásárlásában nyilvánult meg, míg az elmúlt években már saját hordozók megépítésének előkészületei folynak. (forrás: <http://www.sinodefence.com/navy/aircarrier/default.asp>)

rendszerek elmélete regionális biztonsági komplexumoknak tekinti. A biztonsági rendszerek kutatói az észak-amerikai, a dél-amerikai, az EU-európai, a poszt-szovjet, a szahara-afrikai, a közel-keleti, az északkelet-ázsiai, a délkelet-ázsiai komplexumot tekintik át, ezen kívül megkülönböztethetünk még ausztráliai, közép-ázsiai, valamint fekete-afrikai komplexumot is. A régiókon kívül léteznek még köztes államok és régiók is, amelyek közvetlenül nem, csak közvetetten tartoznak egyes komplexumokhoz. Ide sorolhatjuk Törökországot és a közép-amerikai államokat. A regionális biztonsági komplexumok szuperkomplexumokat is alkothatnak, amelyekben a regionális komplexumok biztonsági kölcsönhatása magas. Az elmélet gyakorlati alkalmazói eddig két szuperkomplexumot határoztak meg az európai és az ázsiai. Az európai szuperkomplexum az EU-európai és a poszt-szovjet regionális komplexumot tartalmazza, illetve olyan köztes területeket, mint a Balkánt és Törökországot.

Az európai biztonsági rendszer (Európai szuperkomplexum)

A regionális biztonsági rendszerek elmélete (RSCT) alapján az európai kontinenst átölelő biztonsági rendszernek az európai szuperkomplexumot tekinthetjük, amely több komplexumból áll. Az európai biztonsági komplexum gyökerei a Római Birodalomig vezethetők vissza, amely a világ egyik legrégebbi biztonsági rendszere. Az európai biztonsági rendszer évszázadokon keresztül a hatalmi egyensúly gyakorlásának eredménye volt. A biztonsági rendszer magja Nyugat-Európában volt. Az európai biztonsági rendszer a történelem során jelentős változásokon esett át, amelyeket általában keletről irányuló hatások eredményeztek. Azonban egy másik irányú folyamat is megfigyelhető volt, amelynek során az európai hatalmak más régiókba hatoltak be. Ez a terjeszkedés (gyarmatosítás, kolonizáció) jelentős hatással volt az európai biztonsági rendszer hatalmi struktúrájára. Ennek köszönhetően egyes európai országok sokkal nagyobb szerepet kaptak az európai hatalmi rendszerben, mint amekkorát az ország demográfiai, gazdasági és katonai ereje meghatározott¹⁶.

A hidegháborút követően Európában ideiglenesen három regionális biztonsági komplexum jött létre: az EU-európai, a poszt-szovjet és a balkáni komplexum. Az első években kísérletek történtek az EBESZ keretében egy egységes európai biztonsági komplexum létrehozására, amellyel Oroszország akarta benntartani magát Európában, de a rendszer két végpontja (Nyugat-Európa és Oroszország) közötti különbség megghiúsította a komplexum kialakítását. A balkáni régió ebben az időszakban vált önállóvá, de később a délszláv háborúk miatt köztes állapotba került és elvesztette viszonylagos önállóságát. Az 1990-es évek végére Európában két letisztult komplexum és egy köztes régió maradt fenn, amelyek a XXI. században egy szuperkomplexum képét kezdik kirajzolni. Ebben fontos szerepet kapnak a balti államok, amelyek a komplexumok közötti „ütközőzónát” képezhetik. Az európai biztonság változásait egy intézményesülési folyamatként jellemezhetjük, amelynek központi eleme az integráció, vagyis egy hegemon rendszer kialakítása, ami hosszabb távon a komplexum felszámolásához vezethet.

¹⁶ Portugália, Belgium, Hollandia.

Az EU-európai regionális biztonsági komplexum a világ legintézményesebb régiója. A komplexumot Nyugat- és Közép-Kelet-Európa alkotja. A komplexum központi hatalma az Európai Unió, amely nem regionális hatalom, hanem globális nagyhatalom. A rendszeren belül azonban egy kettőséget is tapasztalhatunk, mert különbséget láthatunk a komplexumon belüli és a komplexum által kivetített hatalmi struktúra között. Az EU-európai komplexum hatalmi struktúráját továbbra is három egykori nagyhatalom – az Egyesült Királyság, Franciaország és Németország – határozza meg. Az Egyesült Királyság és Franciaország az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagja, valamint nukleáris hatalom, míg Németország gazdasági hatalom. Az EU-európai komplexum belső struktúráját a központ-periféria viszonya is meghatározza, amelyben a központot a nyugat-európai demokráciák képviselik, míg a perifériát az EU-hoz később csatlakozó államok alkotják, amelyek többsége az egykori szocialista országok közül került ki. Tehát a nyugati mag körül koncentrikus körökben szerveződik a komplexum. Megállapítható, hogy a komplexum a periféria irányába folyamatosan bővül, ennek során a köztes országokat, valamint a poszt-szovjet komplexum perifériáján lévő országokat magába olvasztja.

Az EU-európai komplexumra ható hatalmi tényezőket a legintenzívebben a belső – európai uniós – viszonyok, valamint az Európa Unió bővítése határozza meg. A komplexumot keletről a poszt-szovjet komplexum, valamint a balkáni régió övezi, amelyek táptalaját adják a komplexum terjeszkedésének. Délkeletről a közel-keleti biztonsági komplexum, valamint Ciprus és Törökország, mint köztes államok (annak ellenére, hogy Ciprus az Európa Unió tagja, de földrajzi elhelyezkedése, valamint kapcsolatrendszere miatt inkább köztes állam, mint az EU-európai komplexum része. Délről az Arab Maghreb Unió országai¹⁷ határolják a komplexumot, amelyek szoros történelmi kapcsolatban állnak kiemelten a dél-európai országokkal. A komplexumot nyugatról és északról az Atlanti-óceán és a Jeges-tenger övezi, amelyeken keresztül csak a szuperhatalom (az Egyesült Államok) képes befolyást gyakorolni.

A regionális biztonsági komplexumok elméletének gyakorlatban történő alkalmazásakor Barry Buzan és társai a balkáni régiónak változó szerepet tulajdonítottak. Az 1990-es években a Balkán térségét önálló regionális biztonsági komplexumnak tekintették, mert sajátos, egyéni biztonsági rendszerrel rendelkezett, amelynek központi tényezője a Jugoszlávia felbomlásával járó délszláv fegyveres konfliktusok voltak. Azonban ezek a fegyveres konfliktusok jelentős kihatással voltak az európai biztonsági rendszerre, kiemelten a közép-európai országok biztonságára, így nem lehetett független komplexumként kezelni, ezért a Balkán régióját regionális biztonsági szubkomplexumként határozták meg. A szubkomplexum az európai szuperkomplexum része és biztonsággal kapcsolatos problémái jelentősen befolyásolták az EU-európai és a poszt-szovjet komplexumokat. A balkáni szubkomplexum is rendelkezik a komplexumokhoz hasonló jellemzőkkel, mint a belső hatalmi viszonyok, valamint a meghatározható kiterjedés, de a környező országokra gyakorolt hatása elválaszthatatlan részévé teszi az EU-európai komplexumnak. A balkáni régió, mint szubkomplexum magját Jugoszlávia (2002-től Szerbia és Montenegró, majd 2006-tól Szerbia) képezi. A

17 Az Arab Maghreb Unió tagországai: Marokkó, Algéria, Mauritánia, Líbia, Tunézia

széteső regionális hatalmat körülvevő országok tagjai a szubkomplexumnak. Ezek a Jugoszlávia széteséséből létrejövő országok: Szlovénia, Horvátország, Macedónia, Bosznia-Hercegovina, valamint a régióban lévő országok Albánia, Bulgária, Románia, illetve Görögország és Magyarország. Az utóbbi két ország esetében ez vitatható, mert Görögország 1981 óta az Európai Unió és jogelődjének a tagja, míg Magyarország inkább a közép-európai régió szerves része, amely az EU-európai komplexumhoz tartozik. Azonban mindkét országra a balkáni szubkomplexumban bekövetkező biztonsági válságok – kiemelten a földrajzi, valamint a történelmi közelség miatt – jelentős hatással voltak, de ezek a hatások csak egyirányúak voltak. A balkáni régió meghatározó hatalmát Jugoszlávia jelentette, amely katonai és politikai potenciáljával befolyásolta az országból fokozatosan kiváló tagköztársaságokat. Ez folyamat 1991-ben kezdődött és napjainkig is tart, amelynek eredményeként Jugoszlávia (Szerbia) elvesztette, elveszti a hatalmi súlyát és befolyását a régióban, mert jelentős területi veszteségek miatt a többi ország szintjére süllyedt. A hatalom elvesztése, valamint az ország szétesése fegyveres konfliktusokon keresztül zajlott le, amelyekben a nemzetközi közösség elég későn, de meghatározó szerepet vállalt, így a régió belüli hatalmi viszonyokat befolyásolta a nemzetközi közösség jelenléte. Az 1990-es évek végétől azonban a balkáni szubkomplexum megszűnésének és az EU-európai komplexumhoz való közeledésének a szemtanúi lehetünk, mert a régió országai az európai integráció mellett foglaltak állást. A folyamat meghatározó lépcsőfoka 2004-ben volt, amikor Bulgária, Románia és Szlovénia a NATO tagjává vált, valamint Szlovéniát felvették az Európai Unióba is. A többi ország integrációs folyamata jelentősen előrehaladott, hiszen 2010 előtt várható Horvátország, Albánia és Macedónia NATO-csatlakozása, amelyet a távolabbi jövőben követheti Bosznia-Hercegovina, valamint Szerbia és Montenegró csatlakozása is. Európa részeként – a regionális biztonsági komplexum elméletének gyakorlatba történő átvitelekor – Barry Buzan köztes területként kezeli *Törökországot*. Törökországot szigetelőnek tekinthető a regionális biztonsági komplexumok között, amely aktív és szilárd szerepet vállal a nemzetközi biztonsági rendszerben, de egyik biztonsági komplexumnak sem része, viszont regionális hatalomként részese az európai szuperkomplexumnak.

A *poszt-szovjet regionális biztonsági komplexum* az egykori Szovjetunió szétesésével létrejött biztonsági rendszer, amelyet Oroszország katonai, politikai és gazdasági ereje határoz meg. Ez alapján csak központosított biztonsági komplexumról beszélhetünk, amelynek magját Oroszország képezi. Oroszország a hidegháborút követően – kiemelten gazdasági és társadalmi problémák miatt – szuperhatalomból nagyhatalommá alakult át, azonban katonai, valamint gazdasági potenciálja még mindig magában hordozza a szuperhatalom lehetőségét.

A komplexumban még regionális hatalomként jelenik meg Ukrajna. A komplexum felépítésére azonban a legjobb megoldás lehet az Oroszország és az országot körbe vevő szubkomplexumok modellje. Ezek a szubkomplexumok:

- balti régió szubkomplexuma (Észtország, Lettország, Litvánia);
- nyugati országok szubkomplexuma (Fehéroroszország, Ukrajna, Moldova);
- kaukázusi régió szubkomplexuma (Grúzia, Örményország, Azerbajdzsán és kaukázusi orosz tagköztársaságok: Dagesztán, Csecsenföld, Ingusföld, Észak-Oszétia, Kabár- és Balkárföld, valamint Cserkesz- és Karacsájföld);

- az egykori szovjet közép-ázsiai országok szubkomplexuma (Kazahsztán, Üzbegisztán, Tádzsikisztán, Türkmenisztán és Kirgizisztán).

A balti régió és a nyugati országok szubkomplexumának a poszt-szovjet biztonsági komplexumhoz való tartozása megkérdőjelezhető, mert a balti országok sikeres euroatlanti integrációja az EU-európai komplexumhoz köti őket, míg a nyugati országok közül Ukrajna az EU-európai komplexumhoz közeledik.

A poszt-szovjet biztonsági komplexumon belüli hatalmi tömörülést két szervezet határozza meg: a Független Államok Közössége (CIS) és annak biztonsági rendszere (a Kollektív Biztonsági Szerződés Szervezete), valamint a GUUAM (Grúzia, Ukrajna, Azerbajdzsán, Üzbegisztán és Moldova) tömörülés, amely a komplexumban hatalmi egyensúlyt kíván képezni Oroszországgal szemben, azonban eddig arra még nem volt képes. A komplexum külső határainál három biztonsági komplexum található az EU-európai, a közel-keleti és az északkelet-ázsiai (távol-keleti) regionális biztonsági komplexum. Az Oroszországon kívüli nagyhatalmak (az Európai Unió, Kína és Japán) a poszt-szovjet komplexum határainál találhatók. Azonban történelmi hagyományokból, valamint biztonsági kapcsolódási pontok alapján a legerősebb biztonsági kapcsolat az EU-európai komplexummal áll fenn. Ezt a kapcsolatot alátámasztja az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ), valamint az a tény, hogy az EU-európai biztonsági komplexum a poszt-szovjet biztonsági komplexum irányába terjeszkedik. Oroszország nagyhatalommá történt visszaminősítése keretében a legnagyobb befolyásvesztést a közel-keleti biztonsági rendszerben szenvedte el, így a korábbi erős befolyása jelentősen csökkent. A távol-keleti biztonsági komplexummal a történelmi események következtében a 2000-es évek elejéig minimális kapcsolatokat lehetett felfedezni, ezt követően, a Putyin-éra időszakában az orosz fél jelentős lépéseket tett mind Kína mind pedig Japán irányába.

A poszt-szovjet biztonsági komplexum nem szilárd biztonsági rendszer, mert jelentős átalakulások prognosztizálhatók, amelyek több irányba is vezethetnek. Ezek közé sorolhatjuk, hogy Oroszország katonai és gazdasági hatalmának köszönhetően ismét alternatívát tud állítani az Egyesült Államok számára, és újból superhatalommá válik. Másik út lehet, hogy a komplexumon belüli belső megosztottság tovább fokozódik és a központosított komplexumból regionális hatalmak által kialakított hatalmi egyensúlyi rendszer jön létre, ez Oroszország nagyhatalmi szerepének csökkenését feltételezi, míg a harmadik változat a komplexum külső határainak jelentős változását jelezi előre, amelynek során a komplexum periferiáin lévő szubkomplexumok elszakadnak a komplexumtól és a szomszédos regionális biztonsági komplexumokhoz csatlakoznak, vagy önálló biztonsági komplexumot hoznak létre.

Az európai biztonsági rendszer áttekintéséhez szükséges még megvizsgálni az *Egyesült Államok* szerepét. Az Egyesült Államok, mint egyedüli superhatalom a világ összes régiójában képes jelen lenni, azonban az európai jelenléte történelmi alapon nyugszik, mert a második világháborút követően a nyugat-európai országok az Egyesült Államokat benn akarták tartani Európában, hogy az európai központú globális szembenállás során ellensúlyt képezzen a Szovjetunióval szemben. A 20. század második felében az USA jelentős szerepet vállalt az európai biztonsági rendszerben a létrehozott biztonsági szervezeteken keresztül is. Azonban megállapítható, hogy az Egyesült Államok nem része az EU-európai biztonsági komplexumnak.

Közép-Európa szerepe az európai biztonsági rendszerekben (Közép-európai szubkomplexum)

A regionális biztonsági komplexum elméletének (RSCT) Közép-Európára történő gyakorlati alkalmazása során először meg kell határozni a régió kiterjedését és elhelyezkedését. Közép-Európa kiterjedése a történelem során állandóan változott, mert folyamatos ütközőzónát képezett Nyugat-Európa és a Keletről (Dél-Keletről) érkező hatalmak között. Közép-Európa a hidegháborút követően a régióban bekövetkező biztonsági paradigmaváltás után érte el jelenlegi kiterjedését, amely azóta is folyamatosan bővül, kiemelten déli irányban.

Az 1990-es évek eleje óta Közép-Európa központját a visegrádi regionális kezdeményezést aláíró országok – Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Magyarország – alkotják, amelyeknek a biztonsággal kapcsolatos problémái hasonlóak. Közép-Európához sorolhatjuk azokat az országokat is, amelyek a visegrádi országokhoz hasonló biztonsági problémákkal bírnak. Ez alapján Közép-Európa részének tekinthetők azok az országok is, amelyek a visegrádi országokhoz hasonlóan ugyan elérték az euroatlanti biztonsági struktúrához való csatlakozást, de még jelentős átalakulás és reform áll előttük.¹⁸ A régió önállóságának és függetlenségének csúcspontja az 1990-es évek első felében volt, amely az euroatlanti integráció megkezdésével ugyan csökkent, de a régió egyedi jellemzői továbbra is megmaradtak. A jellemzőket több csoportba lehet osztani, amelyek közül a legjelentősebbek a történelmi, a társadalmi, a szociális és az etnikai tényezők, valamint a biztonsági dimenziójában fellépő hasonló problémák: a haderők átalakítása, a migráció és a nemzetiségi problémák. Ezek az összességében csak Közép-Európára vonatkozó egyedi jellemzők a régió sikeres integrációja után is fennmaradtak, és alig észrevehetően, de mégis megkülönböztetik őket az Európai Unió és a NATO többi tagállamától.

Az RSCT alapján a közép-európai régió az EU-európai regionális biztonsági komplexum egyik szubkomplexuma, amely a komplexum más régióhoz képes egyedi jellemzőkkel rendelkezik. A szubkomplexum a bipoláris világrend felbomlását, a Szovjetunió Közép- és Kelet-Európából való kivonulását követően jött létre az 1990-es évek elején. Az egykori szocialista országokból álló térség két részre bomlott, egyik a közép-európai, a másik pedig a balkáni régió. A délkelet-európai – balkáni régióból a balkáni komplexum jött létre, amelynek központi eleme Jugoszlávia felbomlása következtében kialakult hatalmi struktúra. A közép-európai régióból a közép-európai szubkomplexum alakult ki, amelynek a központi magját a Visegrádi Nyilatkozatot aláíró országok alkotják. A „Nyilatkozat a Cseh és Szlovák Köztársaság, a Lengyel Köztársaság és a Magyar Köztársaság együttműködéséről az Európai Integráció útján” című dokumentumot a Cseh és Szlovák Köztársaság elnöke, a Lengyel Köztársaság elnöke, valamint a Magyar Köztársaság miniszterelnöke 1991. február 15-én írta alá a visegrádi várban. A helyszín alapján nevezték el később magukat a Visegrádi Hármasnak, majd a Cseh és Szlovák Köztársaság felbomlását követően Visegrádi Négyeknek (V4). A nyilatkozatban öt közös célt határoztak meg, amelyek központi

¹⁸ Ide sorolható Szlovénia, Románia is.

eleme a totalitárius rendszerek lebontása és polgári demokratikus rendszerek létrehozása a modern piacgazdaság megteremtésével párhuzamosan, valamint az európai politikai, gazdasági, biztonsági és jogrendi teljes integráció¹⁹. Az aláírók célja a közép-európai politikai-biztonsági vákuumban egy regionális rendszer megteremtése, valamint az európai integráció összehangolása volt. A tagországok a nyilatkozat aláírását követően az együttműködés bővítése mellett foglaltak állást, de később zárva tartották a bővítés kapuját.

A regionális együttműködés intenzitása a tagországok érdeellentétei miatt 1998-ig csökkent, de ezt követően erősödött. Az ellentétek az európai integráció gyorsasága, valamint a tagországok belpolitikai vitáinak kivetítése miatt alakultak ki.²⁰ A problémák, valamint az együttműködés szintjének csökkenése ellenére a négy közép-európai ország egy szubkomplexumhoz tartozik, amelyben mind a négy ország viszonylag hasonló hatalmi potenciált képvisel, és az országok külkapcsolatait meghatározó törekvések azonos célokat tükröznek. A regionális közösséget a részes államok közös történelme, valamint tradíciói is meghatározzák. A tagországok együttműködése az euroatlanti integrációt követően is fennmaradt, valamint a biztonsági egymásrautaltságuk továbbra is fennáll annak ellenére, hogy mind a négy ország az euroatlanti biztonsági rendszer teljes jogú tagjává vált. Az Európai Unió, valamint a NATO-n belül a négy ország továbbra is részben csak a rájuk jellemző problémákkal, valamint célokkal rendelkezik. A közép- és kelet-európai országok euroatlanti integrációját követően bővült a szubkomplexum. A komplexum részének tekinthető Románia és Szlovénia is. *A közép-európai szubkomplexum az euroatlanti biztonsági közösségen belül is külön egységet képvisel, amely hosszú távon alternatívát jelenthet az EU-európai komplexumot meghatározó nyugat-európai országoknak.*

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Barry Buzan, Ole Weaver: *Regions and Powers: The Structure of International Security* (Cambridge University Press, 2003) – ISBN: 0521891116
- Barry Buzan, Ole Weaver, Jaap de Wilde: *Security: A New Framework for Analysis* (Lynne Rienner Publisher, 1998) – ISBN: 1555877842
- David A Lake, Patrick M. Morgan: *Regional Orders: Building Security in a New World* (The Pennsylvania State University, 1997) – ISBN: 027101704X
- Ersel Aydinli and James N. Rosenau: *Globalization, Security and the Nation State* (State University of New York Press, Albany, 2005) ISBN 0791464016
- Matus János. *A jövő árnyéka. Nemzetközi hatások biztonságunkra és jólétünkre* (Pesti Csoport KFT, 2006)
- Ole Weaver: *Scenarios for the European Super complex* (Koli Border Forum 2004 – előadásvázlat)
- www.visegradgroup.org (letöltés: 2006. március 15-én)

19 Forrás: www.visegradgroup.org (letöltés: 2006. március 15-én)

20 Az integráció gyorsasága miatt Csehország nem támogatta a regionális együttműködés elmélyülését, míg belpolitikai okok miatt – meëiari éra alatt – Szlovákia volt az akadály. Jelenleg Lengyelország harmadikutas politikája akadályozza az euroatlanti biztonsági rendszerben egy regionális rendszer kialakítását.

Kemény János

Az USA terrorizmusellenes háborújának kezdete

A szerző az MHTT 2006 évi pályázati felhívására beküldött nagyobb terjedelmű tanulmányának szerkesztett, rövidített változatában bemutatja: az Amerikai Egyesült Államok terrorizmus ellenes háborújának kezdeti lépéseit; a terrorizmus teljes felszámolását kitűző – diplomáciai, gazdasági, információs, bűnüldözési, katonai, pénzügyi és más hatalmi eszközök közvetlen és közvetett alkalmazására kiterjesztett – stratégiáját; a nemzetközi együttműködésre, összefogásra épített terrorizmus ellenes harc kereteit és abban a CIA különleges szerepét.

A 2001. szeptember 11-ei merényletek kényszerűen felgyorsították a nemzetközi terrorizmus elleni fellépést. Terrorizmus korábban is létezett, de a modern dzsihadizmus megjelenésével nagymértékben megváltozott a fenyegetés jellege.

Bush elnök röviddel 2001. szeptember 11-e után mondta a következőket: „Ez a háború nem olyan lesz, mint a tíz évvel ezelőtti iraki háború volt. Nem lesz mindent elsöprő siker és gyors befejezés. (...) Az amerikaiaknak nem egy csatára, hanem hosszú hadjáratra kell számítaniuk, olyanra, amelyet még senki sem látott. Lesznek látványos csapások, amelyeket tévéen lehet nézni, és titkos akciók, amelyeknek a sikere is titkos. Megfosztjuk a terroristákat a pénzügyi háttérüktől. Egymás ellen fordítjuk és egyik helyről a másikra kergetjük őket, egészen addig, amíg nem lesz hova rejtőzniük.”¹

Az amerikai terrorizmusellenes stratégia

A 2002 szeptemberében kialakított amerikai nemzetbiztonsági stratégia a terrorizmus teljes felszámolását tűzte ki célul. A dokumentum szerint a terrorizmus előre megfontolt, politikailag motivált erőszak, amely ártatlanok ellen irányul. Emiatt először a globális méretű terrorszervezetek ellen, valamint a terrorizmust támogató és tömegpusztító fegyverek előállítására törekvő ún. lator államok ellen kell fellépni. Itt

¹ Quadrennial Defense Review Report, February 6, 2006 9.
<http://www.dod.mil/qdr/report/Report20060203.pdf>

A teljes szöveg megtalálható itt: Address to a Joint Session of Congress and the American People 20.9.2001 <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html>

fogalmazódott meg a preventív beavatkozás doktrínája, ami nem más, mint az Egyesült Államok hazai és külföldi érdekeinek védelme azáltal, hogy azonosítja és gátat vet a fenyegetéseknek, mielőtt elérnék a határait. Kiemelt szerepet kapott benne a támogatások megvonása, a terrorizmusnak a rabszolgasággal, kalózkodással és tömeggyilkossággal egy szintre való helyezése, a mérsékelt muszlim rezsimok támogatása, a terrorizmust kiváltó okok megszüntetése és a szabad információáramlás. Érdekes a dokumentum nem terrorizmussal foglalkozó része is, amelyben a gazdasági liberalizáció szükségességéről, a tömegpusztító fegyverek terjedésének megakadályozásáról és a demokrácia terjesztéséről van szó.²

A nemzetbiztonsági stratégia vonatkozó részét pontosította 2003 februárjában a nemzeti terrorizmusellenes stratégia. Ez fogalmazta meg az ún. 4D (defeat, deny, diminish, defend – legyőzni, megtagadni, csökkenteni, megvédeni) stratégiát, amit diplomáciai, gazdasági, információs, bűnüldözési, katonai, pénzügyi, hírszerzési és más hatalmi eszközök közvetlen vagy közvetett alkalmazásával remélt megvalósíthatónak. Ebben az alábbi célok vannak kijelölve:

1. *Legyőzni a terroristákat és csoportjaikat:*
 - Terroristák és terrorista csoportok azonosítása
 - Terroristák és csoportjaik lokalizálása
 - Terroristák és csoportjaik elpusztítása
2. *Az állami és nem állami támogatások megszüntetése, valamint a terrorista-menedék-helyek felszámolása:*
 - A terrorizmus állami támogatásának megszüntetése
 - A terrorizmusellenes küzdelem szabályozása érdekében nemzetközi standardok kialakítása és fenntartása
 - A nemzetközi terrorizmusellenes harc fenntartása és erősítése
 - A terroristák anyagi támogatásának leállítás és szétzilálása
3. *A terroristák által kihasználható körülmények megváltoztatása:*
 - A gyenge államok erősítésével akadályozni a terrorizmus újbóli megjelenését
 - Megnyerni az elvek harcát
4. *Megvédeni az amerikai állampolgárokat és érdekeket otthon és külföldön:*
 - Végrehajtani a nemzetbiztonsági és a honvédelmi stratégiát
 - Minden terület (föld, levegő, víz, cybertér) védelme
 - Intézkedések annak érdekében, hogy a fizikai és az információ alapú infrastruktúra otthon és külföldön egyaránt integrált, megbízható és elérhető legyen
 - Amerikai állampolgárok külföldi védelmére irányuló intézkedések integrálása
 - Integrált katasztrófavédelmi rendszer létrehozása.³

2 The National Security Strategy of the United States of America, <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf> 5–6.

3 National Strategy for Combating Terrorism http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/02/counter_terrorism/counter_terrorism_strategy.pdf 15–28.

Ez a megközelítés erősen taktikai jellegű, nem próbál felvázolni hosszú távú megoldást, és figyelmen kívül hagy olyan fontos dolgokat, mint pl. a motiváció.

2003 májusában a Kongresszusi Könyvtár Kongresszusi Kutatóintézet nevű független kutatóközpontja jelentést adott ki, amely az al-Kaidától jövő fenyegetést tárgyalja. Ez így fogalmaz: „Sok dolog van, amit sokévi kutatás ellenére sem tudunk az al-Kaidáról. Ilyen a jellege, a mérete, a struktúrája és a hatótávolsága. (...) Nem tudjuk, hogy a merényleteket végrehajtó személyek tagjai-e a szervezetnek? Valószínűleg nem kell tagnak lenni ahhoz, hogy valaki merényletet hajtson végre. Erre egyértelmű bizonyíték néhány megghiúsult merényletben letartóztatott személy vallomása. (...) Az al-Kaida, hírek szerint, alapítványként is működik, így nyújt támogatást olyan helyi terrorista csoportoknak, amelyek céljaival megegyező merényleteket terveznek.”⁴

Jason Burke brit újságíró, aki évek óta figyeli az al-Kaida tevékenységét, azt írta erről: „A militáns iszlamista szervezetekre a kuszaság és az átláthatatlanság jellemző leginkább. Csábító a bonyolult jelenséget leegyszerűsíteni és azonosítani az al-Kaidával, de nem helyénvaló. Az al-Kaida nem jelent többet, mint bin Ladent, a bizalmasait és az Afganisztánban 1996 és 2001 között létrehozott struktúráját. Fel kell ismernünk, hogy ez a szerveződés mára gyakorlatilag megsemmisült. (...) A modern militáns iszlamista mozgalom sokkal kaotikusabb. Személyekből, kisebb ismeretlen csoportokból és nagyobb, ismertebb entitásokból áll, amelyek állandóan formálódnak, szétválnak és egyesülnek.”⁵ Az al-Kaidához való szellemi kötődés azonban fontos számukra. Erre példa, hogy Abu Musaab al-Zarqawi 2004 októberében internetes közleményben esküdött hűséget a „mudzsahadek vezetőjének, Osama bin Ladennek”.⁶ Két nappal ezután a szervezete nevét is megváltoztatta, hogy így is kifejezésre juttassa az al-Kaidához való kötődést: Al-Kaida a Két Folyó Országában lett a csoport neve a korábbi Egység és Dzsihad helyett.⁷

Burke véleménye közel áll az amerikai kormányzatéhoz. John Negroponte nemzeti hírszerzési igazgató 2006. február 17-ei beszéde alapján csak az al-Kaida szerepének megítélésében van köztük véleménykülönbség, minthogy Negroponte változatlanul az al-Kaida tevékenységét tekinti a legfőbb fenyegetésnek: „A [dzsihadista] mozgalom diffúz mozgalom, amelyben három markáns csoport van jelen. Az első és legfőbb a meggyengült al-Kaida, amely a jelenlegi állapotában is jelentős tartalékokkal rendelkezik. A másodikba a szunnita dzsihadista csoportok tartoznak, melyek közül egyesek kapcsolódnak az al-Kaidához, mások nem. A harmadikat az öngeneráló dzsihadista hálózatok és sejtek adják. Barátainkkal és szövetségeseinkkel való

4 Audrey Kurth Cronin Specialist in Terrorism Foreign Affairs, Defense and Trade Division: Al Qaeda after the Iraq Conflict, CRS Report for Congress, May 23, 2003 <http://www.fas.org/irp/crs/RS21529.pdf> CRS_RS21529

5 Jason Burke: Al-Qaeda – a meaningless label, The Observer, Sunday January 12, 2003

6 David Bamford: Zarqawi 'shows Bin Laden loyalty', BBC World, Monday, 18 October, 2004 http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3752616.stm

7 Tawhid Wal Jihad Changes Name to Al-Qaeda in the Land of Two Rivers (Iraq); Claims Responsibility for Suicide Attack, SITE Institute October 20, 2004 <http://siteinstitute.org/bin/articles.cgi?ID=publications8804&Category=publications&Subcategory=0>

együttműködés eredményeként elfogtuk és megöltük az al-Kaida vezetőinek azon csoportját, amely a 2001. szeptember 11-i merényletek kitervelése és végrehajtása mögött állt. De én és kollégáim még most is úgy tekintünk az afgán–szovjet háború alatt kialakult dzsihádistá mozgalomra, amelyet ma az al-Kaida inspirál és vezet, mint a legfőbb fenyegetésre az USA állampolgárai, érdekei és barátai ellen.”⁸

Az al-Kaida ideológiájának egyik alaptétele, hogy a Nyugat háborút folytat az iszlám ellen. Ez olvasható ki a 2001. szeptember 11-i támadás jogosságát bizonygató egyik internetes nyilatkozatból is: „Az elnyomó ellenségnek nincs szüksége elvekre vagy felhatalmazásra, hogy folytassa az évtizedekkel ezelőtt kezdett háborúját az iszlám és a muszlimok ellen. (...) Milyen elvek alapján ítélik el a palesztin népet, és engedik azokat a tömeggyilkosságokat, amelyek több mint ötven éve kezdődtek, és máig tartanak? (...) Mi a bűne az iraki népnek, hogy állandó ostrom alatt tartják, és a történelemben soha nem látott mértékben pusztítják? Milyen elvek azok, amelyek (...) megengedik a keresztes nyugatnak Amerikával az élen, hogy szerb szövetségeseik szabad kezet kapjon ENSZ-védelem alatt álló muszlimok meggyilkolásához és elűzéséhez? Mi a kasmíriak bűne? (...) Milyen bünt követtek el a csecsenföldi, az afgán, a közép-ázsiai muszlimok, (...) hogy elsöpörhetik, megölhetik, elpusztíthatják őket? Milyen joggal támadta meg az USA Afganisztánt, vezetett be ellene igazságtalan blokádot, ölte meg és űzte el muszlimjait?”⁹

A bin Laden által képviselt ideológia azt ígéri, hogy visszaadja az önbecsülést azoknak, akik magukra mint az egymást követő idegen elnyomók áldozataira tekintenek. Ehhez az iszlám kultúrára és a Koránra hivatkozik. Retorikáját több forrásra – az iszlám történelemre, a régió gazdasági és politikai betegségeire – alapozza. Nagy súlyt helyez az USA-val szembeni sérelmekre, amelyeket széles körben oszt az iszlám világ.¹⁰ Bin Laden azzal nőtt a társai fölé, hogy a régen meglévő társadalmi elégedetlenséget és harci kedvet, amelyet a radikális csoportok a saját kormányaik elleni fellépésre használtak, egyesítette a közös ellenség, Amerika és a Nyugat ellen.

Michael Scheuer szerint – aki 2004-ben ment nyugdíjba a CIA-tól 22 éves szolgálat után, amiből négy éven át a bin Laden ellenes egység vezetője volt –, az *al-Kaidának hat könnyen azonosítható külpolitikai célkitűzése van:*

- Az USA szüntesse be Izrael támogatását, és Izrael helyén palesztin állam jöjjön létre
- Az összes amerikai és nyugati katonai erőt vonják ki az Arab-félszigetről
- Véget kell vetni az iraki és afganisztáni amerikai beavatkozásnak
- Az amerikai kormány szüntesse be a kínai, az orosz és az indiai kormány muszlimok elnyomására irányuló tevékenységének támogatását

8 Remarks by Ambassador John. D. Negroponte Director of National Intelligence, Georgetown University Washington D.C. 11:30 A.M. EST, Friday February 17, 2006
http://www.dni.gov/dni_remarks_georgetown_20060217.html

9 Translation of April 24, 2002 al-Qaeda document A statement from qaidat al-jihad regarding the mandates of the heroes and the legality of the operations in New York and Washington, Middle East Policy Forum http://www.mepc.org/public_asp/journal_vol10/0306_alqaeda.asp

10 9/11 Commission Report W. W. Norton & Company New York London, 48.

- Az arab világ energiatartalékai feletti arab kontroll helyreállítása. Az olajárak tekintetében visszatérés a piaci árakhoz, mert a megállapított olajár a muszlimok kizsákmányolását jelenti
- Az USA által támogatott arab rezsimek megdöntése, mivel azok nem az iszlám elvei szerint kormányoznak.¹¹

Ezek az elvek tették könnyűvé az al-Kaida számára a toborzást, ezért tudott gyorsan szövetségesekre és szimpatizánsokra találni. A Szeptember 11-e Bizottság megfogalmazása szerint „Bin Laden és az iszlamista terroristák pontosan azt mondják, amit gondolnak. Számukra Amerika a minden rossz forrása, a kígyó feje, amiért vagy meg kell téríteni, vagy el kell pusztítani. Ez nem olyan alap, amiről alkudni vagy tárgyalni lehetne. (...) Csak a terrorizmus elpusztítása vagy teljes izolációja jelent megoldást.”¹² Ezt azonban az USA egyedül nem tudja elérni. Segítene a helyzeten, ha igazolódna Negroponte hírszerzési igazgató véleménye, aki szerint „a globális dzsihadista mozgalom léte mutatja az iszlámon belüli vita fontosságát arról, hogy az iszlám miként befolyásolja a kormányzatot. A reformok iránti belső igény fokozza a vita intenzitását. Egyelőre úgy tűnik, hogy a muszlimok egyre inkább tudatára ébrednek iszlám identitásuknak, ami növekvő aktivitáshoz vezet, de nem feltétlenül jelent radikalizálódást. A legtöbb muszlim visszautasítja a globális dzsihadisták radikális üzenetét és erőszakos célkitűzéseit.”¹³

A Szeptember 11-e Bizottság sem tartotta reménytelennek a helyzetet, bár nem vitatta az USA arab világon belüli negatív megítélését. Szerinte az elutasítás oka „az Egyesült Államokkal kapcsolatos informálatlanság, vagy ami még rosszabb, egy karikatúraszerű sztereotípia, ami az értelmiség soraiban divatos okcidentalizmus keretei közt jelenik meg, kifaragva az USA céljait és politikáját. A helyi újságok és a befolyásos új műholdas arab hírszatórnak – mint az al-Dzsazíra –, gyakran erősítik az USA-t muszlimellenesnek beállító dzsihadista üzenetet.” Azt javasolta, hogy támogatni kell „a reformot, a szabadságot, a demokráciát akkor is, ha az üzenetet nagyban gyengíti, hogy mi vagyunk a hordozói”.¹⁴

A demokrácia és a szabadság terjesztésének szükségessége már az amerikai nemzetbiztonsági stratégia hetedik, *A fejlődés körének kiterjesztése a társadalom megnyitásával és a demokrácia infrastruktúrájának kiépítésével* című fejezetében is megjelent, aktív külpolitikai célá azonban csak a Bush-adminisztráció második elnöki periódusában vált. A 2005. januári beiktatási beszédében George Bush ezt mondta: „Amíg a világ nagy régiói forrongnak – áldozatul esve egy olyan ideológiának, amely gyűlöletet és gyilkolást szít –, az erőszak növekedni fog. Pusztító erejét megsokszorozva át fog hatolni a legtöbb védett határon, és növelni fogja a halálos veszélyt. A történelem csak egy erőt ismer, amely a gyűlölet és az elkeseredés uralmát meg tudja törni,

11 Michael Scheuer: *Imperial Hubris – Why the West is Losing the War on Terror* 210.

12 9/11 Commission Report 362.

13 Remarks by Ambassador John D. Negroponte Director of National Intelligence, Georgetown University Washington D.C. 11:30 A.M. EST, Friday February 17, 2006
http://www.dni.gov/dni_remarks_georgetown_20060217.html

14 9/11 Commission Report 375.

amely leleplezheti a zsarnokok önhittségét, és valóra válthatja a tisztességes és toleráns emberek reményeit. Ez az erő a szabadság.”¹⁵ Az USA ezt tekinti a biztonság hosszú távú garanciájának a Közel-Keleten. Ahogy George Bush fogalmazott: „Az Egyesült Államoknak kötelessége, hogy szabadságharcosokkal működjön együtt a világ minden táján, hogy nyíltan a reformerek mellé álljon. Hiszem, hogy ez generációkkal később is fontos lesz, mert ahogyan én látom, a demokráciák nem vívnak egymás ellen háborút. A demokrácia a gyűlölet legyőzésének egyetlen módja. A demokrácia jelenti a legfőbb reményt világszerte.”¹⁶

De egy politikai modell jelenthet-e megoldást egy ideológiai kihívásra? Továbbá: mivel a nyugati világ számára a teokratikus állammodell nem elfogadható, létrejöhethet-e szekuláris demokratikus rendszer a Közel-Keleten? Mahmoud al-Zahar, a Hamasz alapítója a CNN-nek adott interjújában arra a kérdésre, hogy a Hamasz szekuláris vagy teokratikus államnak szeretné-e látni a palesztin államot, ezt a választ adta: „Azt hiszi, hogy a szekuláris rendszer szolgál bármilyen államot? A szekuláris rendszer megengedi a homoszexualitást, a korrupciót, a természetes immunhiányos betegségek terjedését, mint az AIDS. Mi itt iszlám irányítás alatt élünk. Semmi sem fog változni. Az iszlám az alkotmányunk. Az iszlám irányítja a kapcsolatokat a palesztin társadalomban, hasonlóképpen az arabokkal és a nemzetközi közösséggel.”¹⁷ A Hamasz-győzelem a palesztin választásokon – a régió egyik legszabadabb választásán – nem a nyugati értelemben vett demokrácia győzelme. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a Hamasz választási hadjáratának középpontjában nem ideológiai, hanem szociális kérdések álltak.

Az amerikai és a dzsihádisták elvek teljesen ellentétesek egymással, és a két ellentétes ideológia jelenleg egymást erősíti. A katonai-biztonsági együttműködés az egyetlen, amely – legalábbis tünetileg – kezelheti az iszlám világban megfigyelhető radikalizálódási tendenciát. Hosszabb távon ez azonban nem jelenthet megoldást.

A terrorizmusellenes harc szervezeti keretei

2001. szeptember 15-én Camp Davidben George Tenet CIA-igazgató és Bush elnök a háborús kabinet előtt egy tervet vázolt fel az al-Kaida elpusztítására. Ennek lényege az volt, hogy az elnök adjon a CIA-nak különleges felhatalmazást, amellyel az egész világon üldözheti az al-Kaida tagjait. Azt akarta elérni, hogy a CIA különleges akcióinak végrehajtásakor ne kelljen minden akciót külön engedélyeztetni. A másik fontos dolog, amihez Tenet az elnök jóváhagyását kérte, az volt, hogy a CIA különleges jogköröket kapjon az al-Kaida tagjainak bebörtönzéséhez. Azt szeretne volna, hogy a CIA dönthessen egyes al-Kaida tagok külföldi elfogásáról. Határozattervezete lehetővé tette volna a CIA számára, hogy a titkos akciók minden eszközét bevesse, bele-

15 President Sworn-In to Second Term,
<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/01/20050120-1.html>

16 President Attends 2005 President's Dinner,
<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/06/20050614-5.html>

17 CNN Late Edition With Wolf Blitzer, Interview With Dan Bartlett; Interview With Mahmoud al-Zahar Aired January 29, 2006 – 12:00 ET, <http://edition.cnn.com/TRANSCRIPTS/0601/29/le.01.html>

értve a gyilkosságot is. (Ez módosította volna az 1986-os, Reagen-féle terrorizmusellenes küzdelemre vonatkozó rendeletet, és érvényüket vesztették volna a Clinton-adminisztráció idején kiadott határozatok is.) Kérte az arab szolgálatok támogatásának nagymértékű emelését is a tőlük jövő információkért cserébe.¹⁸

Bush elnök hat nappal 2001. szeptember 11-i merényletek után aláírta azt az elnöki direktívát, amivel a CIA addig nem látott felhatalmazást kapott titkos akciók végrehajtására. Ebbe beletartozott a titkos kiadatás (rendition), a dezinformációs kampány és a weboldalak elleni cybertámadások lehetősége.¹⁹

2001-ben a CIA-nak még nem volt meg a kellő kapacitása a terrorizmusellenes háború megvívásához. Nem voltak embereik az al-Kaida hálózatán belül, nem rendelkeztek kihallgatókkal, félkatonai csoportjuk kicsi volt, és arra sem volt módjuk, hogy az esetlegesen elfogott személyeket fogva tartsák. A CIA terve az volt, hogy olyan külföldi partnerek segítségével folytatják a terrorizmusellenes küzdelmet, akik jól ismerik az al-Kaidához kapcsolódó terrorista csoportokat. A CIA jelentős ráfordítással ún. közös hírszerzési központokat (Joint Intelligence Center) alakított ki sok országban. Megegyeztek foglyok átadásáról azokkal a kormányokkal, amelyek fogságban voltak, illetve amelyek területén tartózkodtak. Azt is elérték, hogy titkos börtönöket alakíthassanak ki olyan létesítményekben, amelyek az adott ország hírszerzésének felügyelete alatt álltak. Az elnöki rendelet azt is jóváhagyta, hogy a CIA félkatonai csoportokat szervezzen, amelyek feladata az al-Kaida tagjainak elfogása vagy megölése. A napi döntéseket az elnök a CIA igazgatójára, George Tenetre bízta. Tenet a gyilkossággal kapcsolatos döntéseket a CIA terrorizmusellenes központjára (CTC = Counterterrorist Center, melynek főnöke Coffey Black) ruházta.

A Bush-adminisztráció többször is megkísérelte, hogy a korlátozó szabályozásokat újraértelmezze, vagy újakat léptessen érvénybe. Amikor a CIA agresszív kihallgatási taktikákat akart alkalmazni elfogott al-Kaida tagok ellen, az igazságügy-minisztérium jogi tanácsadójának hivatala kapta a feladatot a megfelelő szabályok kidolgozására. A hivatal ügyvédei nem helyezkedtek szembe az elnöki jogkör agresszív értelmezésével. Hogy ezt mások se tegyék, a Fehér Ház csökkentette azok számát, akik részt vehettek a döntések meghozatalában, a CIA-nak viszont engedélyt tett. Mindezek eredményeként a CIA és az igazságügy-minisztérium jogi tanácsadó irodája döntött arról, hogy jogszerű-e valakit titokban elfogni egy országban, majd ugyancsak titokban egy másik országba szállítani fogva tartás és kihallgatás céljából.

A Fehér Ház kezdetben a Kongresszust is kizárta ezekből az ügyekből. Nem adták meg a kért információkat a Kongresszus felügyelő testületeinek, és csökkentették azok számát, akiket rendszeresen kell tájékoztatni az ilyen ügyekről. Rendszerint négy személy kapott tájékoztatást, a képviselőházi és a szenátusi hírszerzési bizottság republikánus vezetője és demokrata helyettese. Rockefeller szenátor, a szenátusi hírszerzési bizottság vezető demokrata tagja tiltakozott pl. amiatt, hogy nem konzultálhat senkivel, és hogy a CIA nem ad ki olyan információkat, amelyekre szüksége lenne a

18 Bob Woodward: *Bush at War – Amerika im Krieg*, Deutsche Verlags-Anstalt Stuttgart/München 2003, 92–94.

19 Dana Priest: *Covert CIA Program Withstands New Furor*, Washington Post, December 30, 2005

CIA-felügyelő 2004-es jelentésének vizsgálatához, ami megkérdőjelezi a rendition-program jogi alapját.²⁰

A Bush-adminisztráció az ismertetett változtatásokat az elnöki jogkör értelmezéséből vezette le. Érvelésük középpontjában az alkotmány második cikkelye áll, amely az elnök jogköreit tartalmazza. A másik kulcsfontosságú dokumentum, amire hivatkoznak, a kongresszus két házának közösen, 2001. szeptember 14-én elfogadott határozata, miszerint az elnöknek jogában áll minden szükséges és megfelelő erő betvetni azok ellen, akik elkövették a 2001. szeptember 11-i merényleteket, azért, hogy megakadályozzák a jövőbeni támadásokat. 2001. szeptember 25-én született az a memorandum, amely lefektette a terrorelleses háború elvi alapjait. E szerint egyetlen, a kongresszus által elfogadott törvény „sem korlátozhatja az elnök döntését terrorista fenyegetés esetén sem a felhasznált katonai erő mennyiségét, sem a válaszlépés módját, időzítését és természetét illetően”. Ezen a tételen alapul az NSA (National Security Agency – nemzetbiztonsági hivatal) lehallgatási programja, a Guantánamóban létrehozandó katonai törvényszékek működése, a CIA titkos börtöneinek üzemeltetése és a nemzetközi szerződések által tiltott kihallgatási módszerek alkalmazása magas rangú al-Kaida foglyok ellen.²¹

A Bush elnök által engedélyezett titkos program a legnagyobb ilyen programmá vált a hidegháború óta. Nevének kezdőbetűivel GST-nek nevezik, és legalább egy tucat titkos alprogramból áll. A lényege szinte kizárólag csak a benne résztvevők számára ismert. A GST keretein belül vált lehetővé a CIA számára, hogy baráti szolgálatok segítségével külföldön fogjanak el al-Kaida tagokat, titkos börtönöket tartsanak fenn külföldön stb. Növekvő ellenállás érezhető iránta, és nemcsak az emberjogi szervezetek részéről, mivel a Bush-adminisztráció a jogászok egy szűk körének véleményére alapozta a döntéseit, és a Kongresszussal nem egyezettett. Bár a Bush-adminisztráció nem volt hajlandó eddig elismerni a program létezését, általánosságban többször is megvédte. Erre a titkos börtönök és az NSA lehallgatási botránya miatt került sor. A Washington Post által megkérdezett jogászok szerint az NSA programja nem a GST része, de a jogi alapja a két programnak lényegében ugyanaz.²²

Az együttműködés fontossága és eredményei

2001. szeptember 17-ei elnöki rendeletnek része volt a nemzetközi együttműködés új alapokra helyezése is. A műveleti kapacitás megerősítésére a CIA proliferációellenes, drogellenes, európai, ázsiai és közel-keleti osztályairól, valamint a különleges műveleti részlegből (Special Activities Division, SAD) küldtek ki szakértőket, és együttműködést alakítottak ki az amerikai hadsereg különleges alakulataival.

De a CIA így sem volt eléggé felkészülve ekkora művelet lebonyolítására, ezért külföldi partnerszolgálatokhoz fordultak, amelyek régebb óta foglalkoztak a terroriz-

20 Dana Priest: Covert CIA Program Withstands New Furor, Washington Post, December 30, 2005

21 SCOTT SHANE: Behind Power, One Principle as Bush Pushes Prerogatives, The New York Times, December 17, 2005

22 Dana Priest: Covert CIA Program Withstands New Furor, Washington Post, December 30, 2005

mus problémájával és emiatt sokkal mélyebb ismeretekkel rendelkeztek. Az együttműködés az után tudott igazán elmélyülni, hogy a Kongresszus jóváhagyta a CIA költségvetésének növelését, és ezzel a műveletekre fordítható keretösszeg két és félszeresére nőtt. Így a CTC csúcstechnikai berendezéseket vásárolhatott a partnereinek, amibe beletartozott az éjszakai látókészülékektől kezdve az automata fegyvereken át a dzsipekig sok minden. De küldtek kiképzőket is, akik megfigyelési technikákat, túsumentést, személyvédelmet oktattak és terrorizmusellenes katonai kiképzést tartottak. A külföldi partnerszolgálatok pedig CIA- kiképzésre küldhettek munkatársakat terrorizmusellenes műveletek és elemzés témakörben. Ezzel párhuzamosan csökkentették a lehallgatott információk megosztására vonatkozó szabályozás szigorát.

A CIA több mint két tucat országban állított fel ún. közös hírszerző központokat (Joint Intelligence Center, JIC), ahol külföldi tisztviselők a CIA tisztjeivel együttműködve dolgoznak azon, hogy beszivárognak a terrorista csoportokba, elfogják a vezetőiket és megakadályozzák a tervezett merényleteket. A terrorizmusellenes hírszerzési központok (Counterterrorist Intelligence Center, CTIC) a CIA csúcstechnikai lehetőségeinek maximális kihasználása mellett működnek, amibe beletartozik a biztonságos kommunikációs eszközök alkalmazása, a lehallgatott beszélgetések átadása és a CIA adatbázisaihoz való maximális hozzáférés. Ezek a központok hoznak arról döntést, hogy mikor és miként lépjenek fel egyes terroristákkal szemben, szükséges-e őket külföldre vinni kihallgatás és fogva tartás céljából, hogyan zílálják szét a csoportok pénzügyi-logisztikai hálózatait stb.

A CTIC-k váltak a CIA nemzetközi stratégiájának kulcsává, mivel minden jelentős sikerben nagy részük volt a CIA külföldi partnereinek. Egy letartóztatás információi származhatnak a CIA-tól, de a helyi CTIC szervezi meg az akciót, és a helyi hatóságok hajtják végre. Ez bizonyos szemléletváltást jelent: a CIA elsődleges céljává az vált, hogy más országok kormányaival keresse az együttműködést a közös ellenséggel szemben. A CIA kapcsolatai eltérhetnek az államközi kapcsolatoktól. A Washington Post szerint pl. az együttműködés Iszlám Karimov üzbég elnökkel azután is folytatódott, hogy az USA kritizálta az andijani eseményekkel kapcsolatban. Vagy: A francia és az amerikai hírszerzés közötti együttműködés felhőtlen volt az iraki háború előestéjén is. A CIA Európában, a Közel-Keleten és Ázsiában működtet CTIC-eket. A CTIC-k a meglévő együttműködés egyfajta formalizálását jelentik, ami hagyományos körülmények között sokkal inkább ad hoc jellegű.

A CTIC-k a CIA drogellenes együttműködése során a 80-as években kialakult drogellenes központok mintájára szerveződtek. A CIA-nak sikerült elérni a fogadó kormányoknál, hogy ők választhassa ki azokat az embereket, akik együtt dolgoznak vele. A CIA fizette őket, és fizikailag is elkülönítette a gyakran korrupt anyaszervezettől (rendőrség vagy hírszerzés). Az első két CTIC-t a 90-es évek második felében állították fel, hogy figyeljék a Szaúd-Arábiából, Jemenből, Egyiptomból és Csecsenföldről Boszniába és Jugoszlávia más részeibe utazó radikálisokat.

Az együttműködés kialakítása sokszor Bush elnök, Dick Cheney alelnök vagy a külügyminiszter személyes beavatkozását tette szükségessé, de a megállapodás lezárása minden esetben a CIA feladata maradt. George Tenetnek az iszlám országok körében jó híre volt: úgy tekintettek rá, mint megbízható közvetítőre az arab-izraeli

konfliktusban, és nagyra értékelték programját, aminek keretében palesztin biztonsági erőket képeztek ki.

A Tenet-féle politika egyik legnagyobb sikere Jemen volt. A jemeni kormány nem tudta ellenőrzés alatt tartani a Szaúd-Arábiával határos területeit, ahol al-Kaida kiképzőtáborok működtek. Az afganisztáni invázió után a jemeni elnök attól félt, hogy Jemen lesz a következő célpontja az USA terrorizmusellenes háborújának. Tenetnek személyes találkozók után sikerült meggyőznie a jemeni elnököt arról, hogy működjenek együtt a terrorizmus elleni harcban. Az együttműködés keretében a CIA helikoptereket, golyóálló mellényeket, fegyvereket és lehallgató készülékeket adott Jemennek, valamint 100 különleges hadviselést oktató kiképző segítségével közreműködött egy jemeni antiterrorista egység megalakításában. Tenetnek sikerült megnyerni az elnök támogatását ahhoz, hogy felfegyverzett Predator robotrepülőket üzemeltessenek Jemenben. Ezeknek köszönhetően 2002 novemberében pl. a CIA hat al-Kaida tagot ölt meg a jemeni sivatagban. Az áldozatok között volt Abu Ali al-Harithi, akit a 2000-es USS Cole cirkáló elleni merénylet egyik kitervelőjének tartottak.

Indonéziával sem volt jó az együttműködés 2001 előtt, de a szeptemberi merényletek után Abdullah Hendropriyono tábornok, az indonéziai hírszerzés vezetője hajlandó volt együttműködni az USA-val. Letartóztattak néhány tucat indonéz állampolgárt, akikről feltételezték, hogy közük van a terrorizmushoz. Omar al-Farouqot is lefogták, aki feltételezések szerint az al-Kaida egyik vezetője Indonéziában.

Változás következett be George Tenet nyugdíjazásával. Utódja, Porter J. Goss a hangsúlyt inkább az egyoldalú információgyűjtésre és műveletekre helyezte.²³

Összegzés

Amikor 2001. szeptember 11-e után a terrorizmus lett az USA fő ellensége, stratégiai célként a terrorizmus teljes megsemmisítését tűzték ki. A terrorizmus azonban maga is egyfajta taktika, amelyet nem lehet megsemmisíteni, mert mindaddig létezni fog, amíg a harcban egyenlőtlen felek állnak egymással szemben.

A terrorizmusellenes küzdelem legfontosabb tényezője a CIA, mivel az 1947-es nemzetbiztonsági törvény egyedül a CIA számára teszi lehetővé, hogy elnöki engedéllyel titkos akciókat hajtson végre. A CIA igyekszik mindenütt jelen lenni. Folyamatosan építi ki és segíti azokat az egységeket, amelyek munkájára számíthat céljainak megvalósításában.

Az alaphelyzetben nem várható lényeges változás. Terrorista csoportok ezután is lesznek, és biztosan megmarad a diffúz jellegük is. Továbbra is igyekeznek majd minél látványosabb és pusztítóbb merényleteket végrehajtani, hogy felhívják magukra a világ figyelmét. A hírszerző szolgálatok és az országok belbiztonsági szervezetei pedig versenyt futnak azért, hogy minél hatékonyabban tudják bomlasztani őket és zavarni a műveleteiket a lehetséges merényletek megakadályozása érdekében.

²³ Dana Priest: Foreign Network at Front of CIA's Terror Fight, Washington Post, November 18, 2005

Krizbai János

A képesség alapú önkéntes haderő kulcsa a szervezeti teljesítmény javítása

Napjainkban a humántőke, amely kiemelt eleme az EU-programoknak és a hazai nemzeti fejlesztési programoknak, felértékelődött, fejlődése döntő hatást gyakorol a szervezetek versenyképességére. A szerző az általános szervezésméleti tételeket a Magyar Honvédség sajátos viszonyaira alkalmazva azokat a folyamatokat mutatja be, amelyek a humánerőforrás fontosabb elemeinek, összetevőinek – a honvédség egésze, tagjai és szervezetei – hatékony érvényesülése révén elvezetnek a képesség megjelenéséhez. Az MHTT 2006. évi pályázatán díjat nyert tanulmány szerkesztett és a szerző által tömörített változatában a szervezeti erőforrások és a szervezeti teljesítmény összefüggéseire, az új típusú haderő építésének kihívásaira találunk választ és javaslatot a szervezeti hatékonyság erősítésére.

A Visegrádi Négyek országai védelmi minisztériumainak szakmai találkozói (is) megerősítették, hogy az önkéntes haderő működtetése, működőképessége valóságos kultúraváltást igényel a szervezeti lét minden területén. A sokszor hangoztatott „történelmi lépések” azt is jelentik, hogy a hadkötelezettséghez kapcsolódó érdektagolt „történelmi hagyományok”, szokások, szabályok radikális megváltoztatása nélkül csupán folyamatos válságmenedzselés jellemzi és teszi jelentősen drágábbá az ország biztonságának garantálását.

Tudjuk, hogy a szervezeti jellemzők befolyásolásán keresztül végső cél a szervezeti teljesítmény formálása. Az irányított szervezeti változások háttérében csaknem kivétel nélkül a szervezeti teljesítményből levezethető vezetői szempontok álltak és állnak. Számolva az egyre komplexebb környezeti tényezőkkel a középpontban maga a szervezet áll.

Pályázati tanulmányom apropóját a honvédség fejlesztése során korábban meghatározott tényezők mellett két fontos további kérdés motiválta: Az egyik, mely a *feladatalapú, teljesítményelvű közszolgálat* kialakításáról szól több hónapja jól ismert a kormány programjából. A másik sem kevésbé fontos tényező: A NATO védelmi miniszterek szeptemberi ülésén kaptak egy szakmai anyagot, amely figyelmeztette őket arra, hogy demográfiai és egyéb civilizációs kihívások miatt tíz-tizenöt éves távlatban kritikus helyzetbe kerülhet a személyi feltételrendszer biztosítása. Tervezzék át a hadseregek működési elveit, mely a korábbiaknál kevesebb és más jellemzőkkel bíró, szerkezetű személyzettel biztosítja a szükséges képességet.

Összefüggő, de több szempontból mégis eltérő okok miatt fogalmazódott meg a két felvetés. A kutatás az említett kihívások tükrében annak elemzését tűzi ki célul, hogy hol buktak, bukhatnak meg azok korábbi változtatási szándékok, amelyek a szervezeti hatékonyság javítását célozták, illetve a vezetők, szakértők hogyan befolyásolhatják, irányíthatják a szervezeti teljesítmény fejlesztését az új típusú haderőben. A komplexitás és a beillesztés kérdését azért is hangsúlyozni kell, mert a rendszer egyes elemeinek kiragadása – mint annak korában és jelenleg is tanúi lehettünk – károkat, a nem kellően kezelt bevezetési folyamat ellenérzéseket, szembenállást vált ki.

A szervezeti erőforrások és a szervezeti teljesítmény összefüggései (elméleti áttekintő)

A bevezető gondolatok is jelzik, hogy a szervezeti teljesítmény kulcsa a szervezeti tőkének hasznosulása. Nézzük meg vázlatosan a témánk szempontjából ezek összefüggéseit:

Irodalmak szerint a szervezeti tőke olyan elemek összessége, amelyek a szervezet korábbi működésének eredményeképpen jöttek létre és nem személyhez kötöttek (Ennek egy része a szervezet eszközei között szerepel, mint nem tárgyasult jószág). A szervezeti tőke korábbi megközelítésekben döntően két fő elemre támaszkodott:

- A szervezet immateriális javai, pl. a kutatás, fejlesztés eredményei, sajátfejlesztési eszközeinek értéke, az értékes, bevezetett márkanév stb.
- Infrastrukturális eszközök, pl. a vezetés filozófiája, a szervezet kultúrája, információs, kommunikációs rendszere, befektetői és egyéb hálózatai.

Az elmúlt évtizedekben uralkodóvá vált nézetek szerint a harmadik, témánk szempontjából legfontosabb összetevő: a *humán tőke*. A humán tőke a szervezetben dolgozó emberek tulajdonságaiból fakad. Fontos elemekként vehetjük számba az alábbiakat:

- az állomány munkával kapcsolatos tudását, tapasztalatát;
- az alkalmazottak képzettségi szintjét, amely a jelenlegi teljesítőképességet és jövőbeli tanulóképességet befolyásolja;
- az embereknek szervezettel kapcsolatos tapasztalatát, tudását;
- az egyéni kompetenciákat, amelyek a szervezeti kompetenciák alapjai;
- a beosztottak és a vezetők innovációs képességét és hajlandóságát;
- általánosan az emberek munkamorálját és munkával kapcsolatos beállítódásait.

A korunk tudástársadalmában a humán tőke felértékelődött, minősége, fejlődése döntő hatást gyakorol a szervezetek versenyképességére. Kiemelt eleme az EU-programoknak, a hazai nemzeti fejlesztési program(ok)nak.

Az előbbieket vizsgáljuk meg vázlatosan (később kibontásra kerül) a honvédség szempontjából. Kiemelve sajátosságuk miatt a humán erőforrásokat és azokat a folyamatokat, amelyek elvezetnek a képesség megjelenéséig.

A honvédség erőforrásai

Nyilvánvalóan a honvédség erőforrásait – benne az emberi erőforrást, és az állományszükségletet – a rendeltetéséből adódó mindenkori feladatok végrehajtása, illetve az azokra való optimális felkészítés és készenlét határozza meg. Ezek a felada-

tok (a különböző opciók mentén megfogalmazott képességekkel) döntően a következőkben foglalhatók össze:

- Magyarország és a szövetség fegyveres védelme;
- a haza katonai védelme;
- NATO alapszerződésének 5. cikkelye szerinti műveletek;
- részvétel nemzetközi válságkezelésben;
- a terrorizmus elleni harc;
- békeidőben végzett honvédelmi feladatok.

Az alkalmazási feladatok alapján a konkrét állományszükségletre és annak szerkezetére a következő tényezők gyakorolnak befolyást:¹ az alkalmazási feladatok megvalósításának szervezeti tagozódása; a vezetés rendje és struktúrája; a honvédség, illetve egyes alrendszerei, technikai eszközei és fegyverzete; az állomány alkalmazásának költség-, illetve egyéb hatékonysági tényezői; egyéb társadalmi, gazdasági, munkaerő-piaci és foglalkoztatási hatások.

A honvédség erőforrásait – az elvi síkon maradva – alapvetően két szinten írhatjuk le: Az első szinten érthetjük materiális valóságában: a technikait (fegyverzet, gépek, infrastruktúra stb.); a technológiáit (működési folyamatok); az emberit (fizikai és szellemi erejében, teljesítő képességében); a pénzügyit. Kevésbé megfoghatóan: a szervezetről alkotott kép; a szervezeti kultúrát és; a vezetés rendszerét stb.

Az erőforrások második szintjét azok a képességek jelentik, amelyeket meglévő erőforrásaink megfelelő alkalmazásával el tudunk érni. Ezt azért is különösen fontos hangsúlyozni, mert tapasztalhatjuk, hogy egyre gyakoribbá válik a képességek mérése a hadseregek különböző alrendszereiben, hiszen amint történelmi példák is igazolták a nem megfogható, absztrakt erőforrások igen jelentősek lehetnek egy hadsereg eredményességében.

A konkrét erőforrások értékelése (az első szint konkrét erőforrásai) viszonylag egyszerűbb, azokat ténylegesen le tudják írni számviteli és pénzügyi módszerekkel, bár hangsúlyozni kell, hogy ezek sok esetben nem adnak teljes képet a még látszólag számszerűsíthető erőforrásokról sem. Példának lehetne említeni, hogy egy rakéta rendszernek igazi értéke annak az objektumnak a közelében van, amelynek oltalmazására kijelölték.

A tervezési folyamatoktól a valós képességig, a szervezeti teljesítményig

Tovább vizsgálva a szervezeti működést fontos kérdés, hogy *mi is az „output”, az elvárt szervezeti teljesítmény, esetünkben a katonai képesség?* Ha fogalmilag közelítjük meg akkor általánosan azt mondhatjuk, hogy valamely tevékenység eredménye, ami mennyiségi és minőségi mutatókkal jellemezhető, tehát *mérhető*. A mérhetőség kulcsszó és a mérés sok esetben igen nehezen kivitelezhető, főleg az olyan szervezetek

1 Az új NATO stratégia alapján általában szélesebb körű az egyes szervezetek békeidőszaki alkalmazhatósága, ebből következően magasabb a készenléte és a békefeltöltöttsége. Tekintve azonban, hogy lényegesen kevésbé tér el a háborús hadrend a békeidőszakitól jelentősen kisebb lesz a mozgósítási szükséglet.

ben, mint a hadsereg. (Ismert neve a *teljesítményértékelés és rendszere*², mellyel a későbbiekben részletesen is foglalkozunk.)

A teljesítmény számbavételének kérdése azonban a jelzett problémánál is sokkal bonyolultabb, hiszen a végtermék érdekében a szervezet különböző szintjein, pontjain megjelennek különböző eredmények, amelyek külön-külön is befolyásolják a végső kimenetet, illetve valamilyen viszonyban vannak a produktummal, esetünkben az adott képességgel. Fontos tehát a szervezeti teljesítmény fogalmának kezelésekor megkülönböztetni annak *szintjeit*³: beszélhetünk *szervezeti, csoportszintű és egyéni* teljesítményszintről. Az egyértelmű, hogy a szervezetek alapvetően azért foglalkoztatnak embereket, hogy teljesítsék a szervezeti célokat, ugyanakkor valószínűtlen, hogy a szervezeti teljesítmény bármely irányú változása egyetlen személy vagy akár egy csoport tevékenységéhez lenne köthető. A szervezeti teljesítmény lebontásával, a csoportszintű teljesítményen keresztül jutunk végül a legkisebb egységig, az egyéni teljesítményig. Ebből látható, hogy bár az egyes egyéni teljesítmények hatása szervezeti szinten nem mindig érzékelhető, nem kimutatható, de ezek nélkül az „alapkövek” nélkül nem lenne meg az egész azaz a szervezeti teljesítmény.

Napjaink gyakorlatában azt mondhatjuk, hogy a szervezetekben, rendszerekben a legtöbb esetben ez a lebontás nem történik meg helyesen, nincs helyesen kialakítva a feladatok lebontása egészen az egyes munkaköri szintig. A divattá lett teljesítménymérési rendszerek ezt jelzik, bár legtöbbször csak úgy, hogy a mért, értékelt egyének nem értenek egyet a méréssel és az például korrekt munkaköri leírás hiányában nem is cáfolható.

Mennyiben más a teljesítménymenedzsment, mint a teljesítményértékelés?

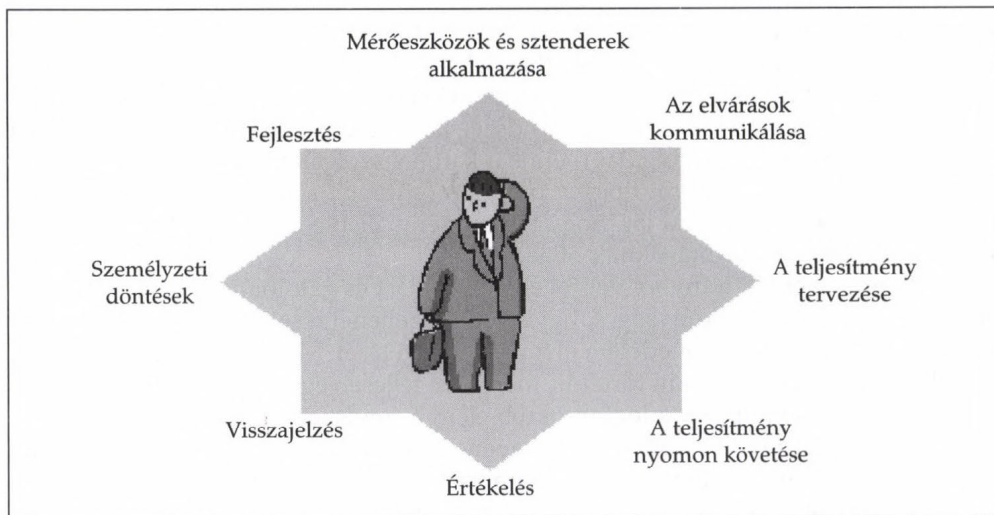
A teljesítménymenedzsment már túllép az egyszerű mérésen, többet jelent annál: egy összetett folyamat, amely során a szervezet alrendszerei és dolgozói megértik, és megegyezésre jutnak abban (és ezek dokumentumokban rögzítésre kerülnek), hogy az egyes szereplőknek mit kell tenniük *annak érdekében, hogy a stratégiai, taktikai és operatív célok megvalósuljanak*. E folyamat feltételeit megteremtve, a cselekedetek eredményét méri és visszacsatolja (ez a teljesítményértékelés), s mindezt támogató és felhatalmazó vezetés mellett teszik.

Teljesítménymenedzsment rendszer tehát: a szervezetek menedzselésének egy olyan szisztematikus megközelítése, amely a teljesítményt, a célokat, a mérést, a visszacsatolást és az elismerést *rendszerként használja, eszközként az alkalmazotti potenciál maximális hasznosítására történő motiválásban*.

A teljesítménymenedzsment előnye egy olyan „rendszerkényszer”, amely megköveteli a stratégiai tervek lebontását konkrét cselekvési programokká és feladatok-

2 *Teljesítményértékelési rendszer:* (legszélesebb értelemben) a szervezeti teljesítményhez történő egyéni, csoportos és szervezeti egység szintű hozzájárulás mértékének és módjának mérésére és értékelésére szolgáló módszerek összessége.

3 Ezek differenciált mérése a közszolgálat teljesítmény növelési kormányprogramban is megkülönböztetett elemek.

Az ábra a teljesítménymenedzsment rendszer bevezetésének és működtetésének folyamatát szemlélteti⁴

ká. Ez volt az egyik legnagyobb hiátusa a honvédség előző másfél évtizedében elindult reformoknak, amelyekre a későbbiekben még kitérünk.

A gyakorlati problémák előtt nézzük meg melyek azok a lépések, amelyek miatt végiggondolandó a rendszer hasznossága. A teljesítménymenedzsment rendszer működése – integrált mivoltából adódóan – összetett lépések sorozata, melyek egyfajta ciklikusságot, – természetesen az eredmények beépülésével járó – örök körforgást mutatnak.

Az első lépés a hosszú távú, stratégiai célok definiálása (szervezeti küldetés), ezekből aztán a lebontás után megállapíthatóak az egyéni célok is, melyek kölcsönösen elfogadott, kihívó, fejlesztő, valós igényeket támogató jelzőkkel kell, hogy bírjanak. A célkitűzéseket támogató fejlesztési terveket egyénre szabottan kell kialakítani, és vezetői támogatással kommunikálni az alkalmazottak felé. A célkitűzések és az ennek érdekében biztosított fejlesztési lehetőségek megvalósulásának folyamatos vizsgálatával és értékelésével pedig visszacsatolás képezhető az újabb stratégiai valamint egyéni célok kitűzéséhez. Ezeknek a felülvizsgálatoknak rendszeres, motiváló, fejlesztésre irányuló, bérezéssel összekapcsolt értékeléseknek kell lenniük.

Az ábrából leolvashatunk egy sok területről jól ismert formális folyamatot. Jelen esetben azonban eltérő tartalmi elemek is kapcsolhatók hozzá. Ezek komplexitásuk révén komoly vezetői készségeket igényelnek, ráadásul az egyes lépések során más és más képességek szükségesek a rendszer hatékony működtetéséhez.

Jelenlegi kormányprogram ismert elemei első lépcsőben a teljesítményértékelésre helyezik a hangsúlyt a közszolgálatban. Ez önmagában egy teljesen természetes lépés, de ha nem átgondolt lehetnek buktatói. Tudjuk, hogy a szervezet környezet-

4 Dr. Gyökér Irén: *Emberi erőforrás menedzsment*, BME egyetemi jegyzet, 2005.

hez történő alkalmazkodásának folyamatában a *teljesítmény értékelése*, menedzselése kétféle szerepet tölthet be: az első esetben jelentősége a *stratégia közvetítése, lebontása és számonkérése*. Ez a felfogás a javadalmazáson keresztül történő integrációt vallja, és a teljesítményértékelési és a fizetési rendszer közötti kapcsolatot hangsúlyozza. Ez fogalmazódik meg a közszolgálat (benne a katonai szolgálat) jelenlegi reformprogramjában is. Tekintettel arra, hogy a program fedezetét a meglévő jövedelmekből tervezik biztosítani, ez azzal jár, hogy teljesítmény, illetve annak értékelése alapján valakiktől elvesznek és másoknak odaadják.

Ez a módszer két irányból vet fel ellentmondást és gátolhatja a tervezett cél elérését, a szervezeti hatékonyságot. Egyik oldalról ellenérzéseket vált ki, mert fenyegetettségként élük meg a jövedelem elvonás fenyegetését. Másik oldalról bizonytalan az is, hogy a mérés mi alapján történik, mert nem teljesen egyértelműek a munkaköri követelmények sem. Ezzel a legfontosabb elem a rendszer elfogadása sérült.

A szervezeti tagok személyes szerepének, tevékenységének, magatartásának megváltoztatása nem tehető meg a technikai-tárgyi változásokhoz hasonlóan. Az egyik legfontosabb különbség az, hogy míg a technikai-tárgyi jellegű változások újabb beavatkozásig változatlanok maradnak, addig a szervezeti tagok személyéhez kötődő változások bekövetkezése egyáltalán nem garantálja azok fennmaradását.

A tevékenységi-magatartási jellegű változások fennmaradása érdekében a vezetésnek határozott intézkedéseket kell tennie, azaz gondoskodnia kell arról, hogy a változások *intézményesüljenek*. Ezek azok a tényezők, amelyekre a legkevesebbet fordítottuk a korábbiakban, amikor a stratégiai tervek végleges formába öntéséről gondolkodtunk.

Az új típusú haderő építésének kihívásai

A Magyar Honvédségben az átalakítások a rendszerváltástól intenzívek, bár koncepciózusan a Magyar Köztársaság Országgyűlésének határozata alapján először 1995-től kezdődtek meg az átalakítás közép és hosszú távú tervezési feladatai, melyek néhány évenként koncepcionálisan is módosultak. A döntéseket és a változások bevezetését általában széleskörű elemzések előzték meg (legismertebbek: stratégiai felülvizsgálat, védelmi felülvizsgálat), azonban a végrehajtás a gyakorlatban legtöbb esetben megtört.⁵ Lényegi változások végrehajtásával teremthettek meg az alapjai egy kisebb, ütőképesebb NATO orientációjú, majd szövetséges hadseregnek. Az átalakítás kiterjedt a honvédség feladatrendszerére, hadrendjére, szervezeti felépítésére, vezetési- működési rendjére, átfogóan személyi és technikai feltételrendszerére. A változások láthatóan komplex jellege mellett általános jellemzőként lehet rögzíteni, hogy a már jelzett kényszerek, a folyamatosan újrafogalmazódó követelmények miatt erőteljesen a „hardver” volt a figyelem középpontjában. Ez akkor is így volt, amikor kezdett nyilvánvalóvá válni, hogy a belső folyamatok, működési mód, tehát a

5 A túlzó következtetések előtt le kell rögzíteni, hogy nyilvánvalóan nehezítette a folyamatokat az objektívnek tekinthető jelentősen változó külső és belső (nemzetközi, hazai politikai és gazdasági,) feltételrendszer.

formalizált viszonyok egyre erőteljesebben ellene hatnak a céloknak. El kell ugyanakkor mondani, hogy a változtatási igények mozgatója elsősorban mindig a forráshiány volt, melynek mértéke minden esetben túllépett az apróbb kiigazítások megoldási igényén, tehát erőteljesen érintette a regnáló rendet.

Az elméletek mellett a tehát a szervezeti gyakorlatban is megtapasztalható volt a szakmai és hatalmi alrendszer kapcsolódása egymáshoz, hiszen csak az tud jól dolgozni, csak az a terület tudja jól ellátni feladatát, mely ehhez megfelelő hatalommal is rendelkezik. Másrészt azonban a szervezeti működésben a szakmai és hatalmi elemek aránya, egymáshoz való viszonya attól is függ, hogy milyen a szervezet jellege, milyenek a céljai, e célok megvalósítása milyen mértékben feszített szakmai feladatokat állít a szervezet elé. Magas szakmai követelmények, hozzákapcsolódóan jól mérhető, átlátható célok erősítik a szakmai elemek arányát. Rosszul mérhető célok, alacsony környezeti követelmények, alacsony versenyhelyzet, magas belső tartalékok a szakmai elemekkel szemben a hatalmi elemek növekvő súlyát, esetenként túlsúlyát eredményezik. Különösen élesen jelentkezhetett ez a hatás, ha olyan ütemezéssel történnek a változások, ahol érdemi elemzésre nincs elegendő idő.

A legutóbbi kormányváltás után a honvédelmi tárca vezetése ismételten rendkívül sajátos helyzetbe került a körvonalazódó külső és belső feltételekkel. A kormányprogram feltételei között tervezett haderő jelentősen kisebb létszámú szervezetet céloz meg. Ismételten újra kell tervezni tehát a teljes struktúrát, át kell alakítani belső szerkezetét és a működés módját. Az átfogó változások bevezetése érdekében ismételten döntések kellenek:

- a feladat- és a szervezeti struktúra összhangjára vonatkozó elvekről;
- az állomány alkalmazására, foglalkoztatására vonatkozó elvekről;
- a szükséges szabálmódosításokról és azok bevezetésének rendjéről;
- a tényleges változások végrehajtási elveiről és rendjéről;
- a tartósan fenntartható képességek elérésének feltételeiről.

Az elvekre vonatkozó döntések után a hatékony rendszer igényelné a részletes szakmai tervezést és egy átfogó munkakör-értékelést. Ez utóbbiban a helyzet a megszokottnál egyszerűbb, hiszen általános keretei (elsősorban harcoló szervezetek típusbeosztásai) nemzetközi standardok szerint megfogalmazhatók, de az alapos elemzés nem kerülhető meg.

Amikor tudatos szervezettervezésről beszélünk természetesen komplex módon és egymásra hatásukban is vizsgáljuk a fenti összefüggéseket. A szervezettervezési megközelítés szerint a változtatási törekvések tárgya elsősorban a szervezeti struktúra, benne a teljes katonai hierarchia. Ennek eszköze a megalapozott gondolati előkészítés, azok részletes leírása, racionális megfogalmazása (az egyes opciók lebontása a katonai szervezetek szintjéig) és a szervezeti tevékenység- és magatartásszabályok segítségével történő megvalósítása. A szervezettervezés ebben az értelemben egy olyan szervezetelméleti modellhez kapcsolódik, amelynek a lényege az, hogy a szervezet, illetve a szervezeti struktúra a vezetés legfontosabb eszköze az általános célok elérése érdekében.

A rugalmasság és stabilitás együttes kezelése különösen a dinamikus változó környezeti feltételek mellett jelent igen nagy feladatot a mai katonai szervezettervezők számára. Dinamikus környezetben ugyanis csak akkor lehet eredményes egy

szervezet, ha állandóan megújul, változik (illetve magában hordozza ennek lehetőségét). A katonai szervezetek azonban jellemzőiknél fogva nem egészen ilyenek. Ezt a paradoxont – kis túlzással – az újkori katonai vezetés alapdilemmájának is nevezhetnénk: miként lehet a két, legtöbbször ellentétes irányú tendenciát úgy szinkronba hozni, kiegyensúlyozni, hogy „kvázi optimális” megoldáshoz vezessen. A szervezettervező tehát azzal a – látszólag megoldhatatlan – feladattal áll szemben, hogy olyan rendszereket kell létrehozni, amelyek a stabilitás elvének betartása mellett nagyfokú alkalmazkodási képességgel rendelkeznek – azért, hogy a sikeres működést hosszabb távra is biztosíthassa.

Ha áttekintjük a szakirodalmat megtaláljuk a már említett sajátságos ellentmondást (állandóság-változás). Egyik oldalról a szervezettervezésnek alapvetően hosszú távra szóló, fő vonalaiban elemzett, megtervezett és szervezett tevékenységnek kell lennie és sajátságos prognosztizálási, illetve szimulációs feladatot kell megoldania. A környezeti, szervezeti, strukturális és magatartási változások előrevetítésével el kell kerülnie az élesen jelentkező szervezeti problémákat, vezetési válságokat. A másik oldalról ugyanakkor gyorsuló világunk az olyan szervezetek esetében is, mint a hadsereg megköveteli a dinamikus változásokat. Ennek kapcsán jelent meg a katonai szakirodalomban és módszertanban is a szcenárió módszere, mely a korábbi részletes tervezés helyett a fő irányok felvázolására és a részleteiben folyamatosan módosuló ún. gördülő tervezésre vállalkozik.

Ennek az ellentmondásnak, és állandóan újratermelődő konfliktusnak a feloldása nyilván csak akkor lehetséges, ha a szervezettervezés bizonyos, önmaga elé kitűzött követelményeknek eleget tesz.

A tervezési folyamat záró elemeként ki kell emelni, hogy kritikus pont az időtényező. A szervezettervezési feladatokat úgy kell időzíteni, hogy a szükséges struktúraalakítások lehetőleg szorító időkényszer nélkül legyenek bevezethetők.

Sajnos ez az egyik legnagyobb ellentmondása az elmúlt éveknek a honvédségben. Jól tudjuk azt is, hogy a célok normalizáltabb viszonyok között sem teljesülnek maradéktalanul a valóságban. Alapvetően azért sem, mert a környezet, valamint a szervezeti érdekeltségi és hatalmi viszonyok, magatartási jellemzők változásai csak igen korlátozott mértékben számíthatók ki és tervezhetők főleg ilyen típusú szervezetnél. Ezen túl a különböző irodalmakban is felmerül az irányított szervezeti változások egyik alapkérdése: *mi a tervezés, a koncepció alkotás és kidolgozás viszonya a megvalósításhoz.*

A szervezettervezési szakemberek utóbbi évtizedben kialakult véleménye szerint semmiképpen sem beszélhetünk merev szétválasztásról. Sokkal inkább az iteratív (vagy másképpen inkrementalista) jelleg dominál, ami egyben azt is jelenti, hogy a tervezés és megvalósítás időben átfedve folyik.

Egyebek mellett ez azt is lehetővé teszi, hogy a visszacsatolások már a tervezési folyamat közepétől erőteljesek lehetnek és nem a végterméknél derül ki, hogy alapvetően elhibázott számvetéseken alapszik.

Sajnos azt kell mondani, hogy a különböző (objektív-szubjektív) tényezők hatására a honvédségben megszilárdult egy olyan vezetési kultúra, amelyben ez a szerves kapcsolat nem jött létre, sőt a már említett időkényszerek miatt a megvalósítási tervek sok esetben nem, vagy legalább is nem átfogóan készültek. Ez azt is eredményezte, hogy nem volt, nem lehetett megfelelő iteráció. A problémák ilyen esetben a

végrehajtás közben úgy derültek ki, hogy a javulás helyett tovább romlott a helyzet. Erre tipikus szervezeti válaszként újra kezdődött maga a tervezés, immár új bemene-ti feltételekkel (pl. kisebb haderő), mivel tovább súlyosbodott a helyzet. Mondhatjuk persze, hogy ezt ismeri az irodalom is, amikor a szervezettervezési problémamegol-dás során a vezetők a trial és error, azaz a próbálgatásos módszer analógiájára kísé-relnek meg szervezetalakítási terveket készíteni és alkalmazni. A megoldási kísérle-tek tapasztalatain okulva újabb tervek készülnek az idő múlásával módosuló, újabb szervezeti problémák megoldására. Ez egy bizonyos határ alatt akár eredményes is lehet (sőt a szakirodalom is elismeri), azonban esetünkben, a mai honvédségben a rendszer bonyolultsága miatt is egyre érezhetőbb, hogy a szükséges változások nem érhetők el átfogó megvalósítási tervek hiányában.

Gondolati javaslatok a szervezeti hatékonyság erősítésére

A katonai szervezetek formális hálóját – amint már érintettük – a bürokratikus szabá-lyozás tradicionális elvei alkotják. Ezek a sajátos funkciókból következően sok szem-pontból a ma hadseregekben is merevebbek, mint az egyéb szervezeteké, ezért az előbbi gondolatok még erősebben érvényesülnek. Jól tükrözi ezt a rendszer kemény hierarchizáltsága, szigorú alá-fölé rendeltség, valamint a folyamatokért egyszemélyi felelős parancsnoki rendszer. Azonban az elmúlt években megtapasztaltuk, hogy a kényszer már áttörte ezt a szigorú falat. A fejlesztési, vezetési dokumentumokban már megjelentek azok a követelmények, amelyek előbb utóbb megbontják az ellenál-ló hatalmi struktúrát. Erőteljesebb lett a teljesítmény elv, néhány éve megjelent az teljesítményértékelés, mely a már említett kormányprogram szerint kibővül a szer-vezeti elemek és a szervezet egésze teljesítményének rendszeres ellenőrzésével.

A legutóbbi felülvizsgálat során megjelent a honvédségben is az igény a változá-sok bevezetésének manapság divatosnak mondható eszköze a stratégiai vezetés a stratégiai gondolkodás irányába. Jelenleg a szervezetek vezetésének legfejlettebb és legátfogóbb módjának tekinthető módszer objektív feltételek hiányában nem nyer-hetett teret, de a közeljövőben már nem megkerülhető. Ennek különös jelentősége, hogy a korábbi gondolkodástól eltérően, az egész szervezetre mind az operatív, mind a funkcionális egységekre kiterjeszti a stratégiai szemléletmódot, *a rész helyett az egészre helyezi a hangsúlyt*. Ez az egyik fontos biztosítéka, hogy nem szakadhat el a legfelső szintű tervezés a szervezet egyéb folyamataitól.

A honvédség legfelső szintű vezetésének módosulása, a szervezeti korszerűsítés kialakítása folyamatában szükséges leszögeznünk, hogy a gyakorlatban az átalakító vezetés nem teljesen azonos a szervezet legfelső formális vezetésével. Mellettük nagy számban külső és belső szakértők, kutató intézmények dolgoznak folyamato-san, vagy időszakosan, (Általában és különösen az állami szféra non-profit szektorá-ban jelentős a külső szakértők szerepe – elsősorban a döntések kialakításáig – figye-lembe véve többek között a belső hatalmi érdekviszonyok erős hatását.)

Az emberi erőforrás-tervezés, fejlesztés biztosítja a kapcsolatot a szervezeti felté-telek, a belső jellemzők a befolyásoló külső körülmények és más személyzeti tevé-kenységek között. A tervezési folyamat során a vezetés diagnosztizálja a szervezeti stratégiai irányában, a pénzügyi kondícióban, technológiában bekövetkező változá-

sokat és integrálja azokat az emberi erőforrásokkal kapcsolatos döntéseibe. Az emberi erőforrás szemléletű megközelítésben alapvető fontosságú, hogy az egyén céljaival egyezően, sőt arra építve történik mindez. Ez kulcsa lehet a szervezet belső folyamatai, hatalmi struktúrája megváltoztatásának is.

Nyilvánvalóan rövid időn belül stratégiai döntések kellenek a tisztán tudás bázisú, információ alapú szervezeti működés kialakítása érdekében. Mindezek előre vetítik, hogy az átfogó változások szervezetbe való integrálásának alapvető feltételei:

- a legfelső szintű döntések meghozatala a megteendő konkrét lépésekre, a kiszámítható jövő feladataira és azok szellemében;
- a befogadó szervezeti kultúra kialakítása egy gyökeres szemléletformáló tevékenység végzésével;
- és végül egy mindezek szellemében dolgozó operatív vezetési rendszer működtetése.

Az előzőek nélkül nagy a veszélye annak, hogy nem csökkennek a veszteségek és a szakmaiság, a szaktudomány egyes elemei divatos jelszóvá válnak (monitoring, controlling, erőforrás-szemlélet stb.) A következő változások során tehát meghaladva – a már szinte egyébként is kifulladt – mennyiségi szemléletet el kell jutni az értéké, ideológiává szilárdult szokások, írott és íratlan szabályzók, gyökeres változtatásáig, mely kétségtelenül egy következetes munkát igénylő hosszadalmas folyamat. A stratégiai célok megvalósítása érdekében be kell hatolni a kultúra mélyrétegeibe, az alapvető feltételezések és premisszáik világába (az ember- ember, egyén- csoport, egyén- szervezet viszonyokkal kapcsolatos beállítódások világába). Ez pedig már mélyen érinti a társadalmi szocializáció objektívációs mezőit is.

Záró gondolatok

Összességében a tanulmány terjedelménél fogva figyelemfelkeltő módon próbált megjeleníteni néhány kiragadott elemet, amelyek a változásmenedzselés, teljesítményelv aktuális kérdései a honvédségben. Megpróbált fókuszálni azokra a kérdésekre, amelyekre az elmúlt évek során a gyakorlatban kevesebb figyelem irányult. Ezek között kell említeni az emberi tényező kiemelt szerepét a változási folyamatokban. Tanúi lehettünk az elmúlt évek változásai közepette a hangsúlyok változásának. Mégis azt kell mondani, hogy ez a figyelem döntően megmaradt adminisztratív, technikai szinten, szakigazgatási problémaként és felelősségként. A parancsnoki, vezetői gondolkodásban, kultúrában a folyamatokra figyelés helyett erőteljesen rögzült a döntés igénye apró kérdésekben is, adott esetben még az objektív tényekkel szemben is. Jól látható ugyanakkor a külföldi katonai szakirodalomból melyek ma már akár az internet-oldalokról is elérhetők, hogy a felvetett kérdések nem kerülhetők meg. Ennek legtermészetesebben megfogalmazható oka a hatékonyság, a hasznosság kényszere. Nem kerülhetjük meg tehát a szervezeti változások tervezése, vezetése során mi sem, hogy a szervezeti folyamatok úgynevezett soft oldalát hasonló, vagy nagyobb súllyal kezeljük, mint a hardvert.

Ez azt is jelenti, hogy újra kell gondolni a tervezés, a haderő működtetés minden fázisát, mert az a tartalék már kimerülni látszik. A mi szempontunkból az új alapon működtethető honvédségben lényeg az előretekintés. A megváltozott feltétel-

rendszerben nyilvánvalóvá vált ha a korábbi szemlélettel folyik a változtatás nagy az esélye, hogy újabb lakatokat kell venni és azokat újabb kapukra akasztani.

Az elmúlt időszak folyamatai egyik fontos következtetéseként azt mondhatjuk, hogy józan belátás mozgatta a tanácsadókat, szakértőket, amikor megfogalmazták az átfogó stratégiai tervezés fontosságát és a célok elérését szolgáló folyamatok részletes kidolgozását és a változások bevezetését. Szervezeti törvényszerűségként megfogalmazhatjuk, hogy a bürokratikus szervezetben az átfogó változások elfogadtatása, bevezetése körülményesebb és sok kockázattal, alapos tervező, szervező munkával jár és nem rövid távú feladat. A legnagyobb veszély talán az, ha a mértékadó körök „holnaptól” elrendelik (parancsba adják) az új feladatokat, mert akkor a rendszer pszichológiája szerint a feliratot lecserélik, mert az a parancs, de mélyben semmi más nem változik, sőt.. Ennek nagy veszélye, hogy egy ideig az elrendelőnek is meggyőződése lesz, hogy a kérdés megoldva. Ezek helyett jönnek az újabb döntések, felülvizsgálatok, de már a szakmák és a megbízhatatlan szakértők kihagyásával, a csálhatatlan vezetői bölcsességre alapozva.

FELHASZNÁLT RODALOM

- Bakacsi, Gy., Bokor, A., Császár, Cs., Gelei, A., Kovács, K., Takács, S. (2000) Stratégiai emberi erőforrás menedzsment. KJK–KERSZÖV Jogi és Üzleti kiadó Kft, Budapest
- Dr. Gyökér Irén: Emberi erőforrás menedzsment, BME egyetemi jegyzet, 2005.
- Barakonyi Károly: Stratégiai management. Peter Lorange. KJK. 1991
- Berger, Horst: A mutatók és a mutatók szintéziseinek meghatározása a vezetés folyamatainak szociológiai elemzésekor. Kéziratból. Fordította: Kádas Géza HM/3192
- Jan Carlzon: Lapítsd le a piramist. ZKK. 1988
- Michel Crozier: A bürokrácia jelensége. KJK. 1981
- Csath Magdolna: Stratégiai vezetés-vállalkozás. KJK. 1990
- Dobák M. : Szervezetalkítás és szervezeti formák. KJK. 1988
- Dobák M. és társai : Szervezeti formák és koordináció. KJK. 1992
- Értékrendek és társadalmi-kulturális változások (tanulmányok). ELTE Szociológiai Intézet 1992
- Jean M. Guiot: Szervezetek és magatartásuk. KJK 1984.
- Gyenes A.–Rozgonyi T. Befolyás-részvétel-kontroll. I–II. rész. Vezetéstudomány 78/11–12
- Charles B. Handy: Szervezetek irányítása a változó világban. Mezőgazdasági Kiadó 1986
- Herbert A. Simon : Korlátozott racionalitás. KJK. 1982
- Karoliny M.–Farkas F.–Poór J.: Személyzeti/emberi erőforrás menedzsment kézikönyv, KJK-KERSZÖV, 2001
- Robert S. Kaplan–David P. Norton: *Balanced ScoreCard*, KJK-KERSZÖV, 2004.
- Andy Neely–Chris Adams – Mike Kennerly: Teljesítményprizma, Alinea Kiadó, 2004.
- Samuel P. Huntington: A katona és az állam
- CAF, Angol eredeti az Európai Közigazgatási Intézet (EIPA) honlapján, a www.eipa.nl/CAF/Introduction.htm címen található.
- A magyar nyelvű bővített fordítás a www.bmkozszoalat.hu oldalon olvasható.

Tomolya János

A „34 napos” izraeli–libanoni háború*

*A szerző megvonva a 34 napos háború mérlegét megállapítja: izraeli részről rá kellett döb-
benni, hogy ez a háború más mint a korábbi izraeli–arab konfliktusok vagy a harc a palesztin
fegyveresekkel Gázában. Az izraeliek egy jól felkészült, fanatikus, jól felfegyverzett és kikép-
zett ellenséget találtak a Hezbollah személyében. Az Izraeli Védelmi Erők akár holnap újra
tudnák kezdeni a harcokat, a Hezbollah azonban olyan veszteségeket szenvedett el, amelyek
pótlására időre van szükség. A konfliktust megelőző helyzet vázlatos áttekintése után a szerző
ismerteti: a felek célját, katonai erejét; a vezetés-irányítás kérdéseit; a háború lefolyását; a
hadműveleti, harcászati elemek dinamikáját; értékeli a katonák teljesítményét; a légierő, az
állandó és a tartalékos szárazföldi csapatok, a speciális erők, és a logisztika teljesítményét.*

A 2006-os év is bővelkedett katonai eseményekben, azonban ezek közül mind inten-
zitásában, mind az elért katonai eredmények felemás megítélése miatt, kiemelkedik
az izraeli hadsereg és a Hezbollah erőinek összecsapása Dél-Libanonban. A 2006 nya-
rán a libanoni–izraeli „34 napos háború” jelentős emberi veszteségeket és anyagi
károkat okozott. A világ civilizált lakosságát sokkolta a konfliktus hevesessége, az ártat-
lan civil áldozatok nagy száma. Libanoni oldalon 1187 halott és 4092 sebesült a mér-
leg. Egymillió ember kényszerült elhagyni lakóhelyét, közülük 230 000-en külföldre
menekültek. Augusztus végén még mindig 100 000–150 000 menekültről tudtak a
hatóságok.¹ Libanonban az anyagi károkat 3,6 milliárd USD nagyságúra becsülik.
Izraeli oldalon 43 polgári és 117 katonai áldozatot követelt a konfliktus. A harcok ide-
jén összesen 3970 rakéta csapódott be izraeli területre. Libanonban megsemmisült 80
híd, 600 km út, 900 üzem, és 1500 lakás.² A katonai elemzők szemszögéből még szá-
mos tény nem ismert, így nehéz minden területre kiterjedő, részletes elemzéseket
végezni. A jelen tanulmányomnak nem célja a közel-keleti térség bonyolult politikai

* Az izraeli–libanoni háború befolyását értékelő és tapasztalatait összegző nagyobb terjedelmű tanul-
mány, valamint az ehhez felhasznált irodalom jegyzéke a folyóirat e számának elektronikus mellékle-
tében a Társaság honlapján jelent meg.

1 United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA) Situation Report 1 38
Lebanon Response

2 Dirk Buda and Delilah H.A. Al-Kundahiry: Premier Damage assessment –Beirut and South Lebanon,
2006. augusztus 31, 3. oldal

helyzetének elemzése, és nem kívánok a konfliktus minden katonai aspektusára reagálni, csupán azokat az összefüggéseket próbálom megrajzolni, amelyek a rendelkezésre álló információk alapján lehetségesek.

Izrael Dél-Libanonban bonyolult terepviszonyok közepette találta magát szembe a Hezbollah harcosaival, akik tökéletesen ismerték a terep minden apró részletét, amelyet műszakilag évek alatt jól berendeztek, és amelyen jól begyakorolták a védelmi harc lehetséges változatait. A terep fizikai jellemezőit tekintve sziklás, törmelékes, köves altalajú terület, bokros, helyenként fás növényzettel fedett. Hegyes, dombos terület, főképpen száraz völgyekkel, bevágásokkal, a beépített területek változatosak, de főleg falvakból és néhány kisebb városból állnak. Izraeli szempontból a határvonalon való áthaladás tekintetében Marun ar-Ras kulcsfontosságú, hiszen uralkodó magaslati ponton fekszik, ahonnan jól szemmel tartható a határ mindkét oldala és Bint Jbil megközelítési útvonalai is. A terep változatossága előnyös pozíciót biztosított a Hezbollah számára. Ezt a természetes előnyt a Hezbollah még fokozta is erősítésekkel, műszaki létesítményekkel, többek között mintegy 60 km földalatti alagútrendszerrel.³ A tüzelőállásait és fegyvereit sikerült jól álcáznia.

A harcokban résztvevő felek egyszerre voltak nagyon különbözőek és hasonlóak. Különböző indíttatásból, de mindkét fél bátran és legjobb erőit bemutatva harcolt. Mindkét haderő saját társadalmának „terméke”, akik keményen küzdöttek az általuk fontosnak tartott eszményekért, célokért. Hezbollah fontos szerepet játszik Libanon társadalmi és politikai életében (12 helyük van a bejrúti parlamentben), a szervezet az ország lakosságának 40%-át kitevő síita lakosság legjelentősebb politikai képviselője.

A Hezbollah vezetése és katonai ereje

A háborúban a Hezbollah nem tűnt spontán módon vezetettnek és nem volt rosszul szervezett sem. A vezetés és a szervezettség már többször kiállta a próbát a határ menti összecsapások alkalmával. A szervezet katonai erejének megítélése tekintetében különböző, általában becslésen alapuló, adat látott napvilágot. A források nagy része azonban egyetért abban, hogy létezik egy ún. „állandóan aktív mag” (2000–3000 fő), amely köré egy gyorsan mobilizálható, és kiképzett ún. „tartalékosok”-ból álló héj (9000–10 000 fő), és e köré pedig egy potenciális harcosokból álló nagyobb kör csoportosul (20 000–30 000 fő).

A Hezbollah vezetési rendszer megbízható volt, főleg mobil telefonokat, alacsony kisugárzású rádiókat, és futárokat alkalmaztak. A Hezbollah gerilla harcmodorra kiképzett milicistákat és rakétacsapatokat telepített a dél-libanoni határ mentén. A nagy hatótávolságú eszközökkel ellátott, (100 km feletti hatótávolsággal rendelkező Zelzal és Nazeat rakéták), és feltehetően, néhány, közepes hatótávolságú eszközzel felszerelt egység (45 és 90 km közötti hatótávolságú Fajr-3 és Fajr-5, 220 mm-es és 320 mm-es rakéták) is közvetlenül Bejrútból, a Hezbollah fő hadiszállásáról kapták valószínűleg az utasításait. Néhány közepes hatótávolságú eszköz, vala-

3 Jerusalem Post: Yakov Katz: „34 days of fight”, 2006 augusztus 31

mint a rövid hatótávolságú rakéták, az ún. „katyusák”⁴ a regionális parancsnokságok utasításai szerint tevékenykedtek.

A konfliktust megelőzően a hírszerzési adatok a Hezbollah 107 mm-es és 122 mm-es rakétáinak számát mintegy 12 000 darabra becsülték, az indító állványok számát pedig kb. 70 darabban határozták meg.

A Hezbollah a felkészítését és kiképzését Irántól kapta, beleértve a vezetés és irányítás kérdéseit, a kis alegységek harcászati alkalmazási eljárásait is. Itt kell megjegyezni, hogy a rakéta páncéltörő gránátok alkalmazására irányuló kiképzést, az erre a célra kiválasztottak számára, szintén Iránban kapták.⁵ A Hezbollah a határvonal mentén telepített milíciái alapvetően könnyű gyalogos erők voltak. Az ún. speciális erők voltak a Hezbollah legjobban kiképzett és felszerelt erői. Ezek rendelkeztek golyóálló mellénnyel és éjjel látó készülékekkel is. Ezek az erők készítettek lesállításokat az izraeli harckocsik számára és ők kezelték a modernebb páncéltörő eszközöket is (RPG–27, Kornet, Metisz–M.). A páncéltörő eszközök közül az eddigi ismert adatok alapján nagy valószínűséggel a legnagyobb számban az RPG 7-ek domináltak, de az M6 francia televízió csatorna 2006. augusztus 15-i helyszíni riportja alapján bizonyíthatóan a Hezbollah alkalmazott szíriai tulajdonú, orosz gyártmányú Kornet AT–14 és RPG–29-es fegyvereket is. A milíciák felkészültsége alulmúlta a speciális erőket, de könnyű gyalogos típusú fegyverzetük hatékonynak bizonyult (AK–47, RPG–7, különböző géppuskák). A rakéta erők, attól függően, hogy milyen távolságra voltak a határtól, képesek voltak csapásokat mérni a nagyobb izraeli városokra. Jellemző volt az alkalmazásukra a terror jelleg, hiszen a csapások zömét polgári célokra mérték, a sűrűn lakott településekre és a Haifa–Tiberian vonalon elhelyezkedő ipari létesítményekre.

A rakéták közül a rövid hatótávolságú eszközök okozták a legnagyobb fejtörést Izrael számára. Ezek nagy száma, viszonylagosan kis mérete és rövid repülési ideje miatt a detektálás rendkívül nehéz. Izrael kettő rakétavédelmi rendszerrel is rendelkezik. Az első a „ARROW fegyverrendszer”, amelynek rendeltetése a ballisztikus rakéták elfogása a röppálya végső szakaszában. Jelenleg kettő ARROW üteggel rendelkezik Izrael, az egyik a főváros védelmét látja el, míg a másik Észak-Izraelt védelmezi. Ez a rendszer még nem ad teljes lefedettséget, a déli területek jelenleg még védtelenek.⁶ Izrael másik rakétavédelmi rendszere az amerikai Patriot–2 rendszer, amelynek feladata a ballisztikus rakéták elleni védelem a röppálya termikus fázisában, az ellenséges rakéta repesz útján történő megsemmisítésével. Nyilvánvaló, hogy a meglévő rakétavédelmi rendszerek, a kisméretű, alacsony röppályájú és a céljukat gyorsan elérő rakéták ellen nem nyújtottak védelmet. Ezek az eszközök alacsony logisztikai igényűek, az indítás lehetséges távirányítással és időzítéssel is, ami viszonylagos védelmet jelent a kezelőszemélyzet számára. Ráadásul, az a remény, hogy a légierő eszközeivel gyorsan kiiktathatók lesznek, hamar szertefoszlott, hiszen jól álcázott helyekről, gyakran lakott településekről indították őket. Ugyanakkor

4 <http://www.origo.hu/nagyvilag/20060328katyusa.html>

5 Zeev Schiff: Teheran's role is extensive" 2006, 3. oldal

6 The Nonproliferation Review: Ballistic, cruise missile, and missile defense systems: Trade and Significant developments 2004, 183. oldal.

ezek a rakéták hátrányokkal is rendelkeztek, hiszen a pontosságuk nagyon durva volt, másrészt a találatok megfigyelésére a Hezbollahnak nem volt lehetősége, így a tűzpontosításra sem. Következésképpen egy-egy kiválasztott célra nagyobb mennyiségű rakétát kellett indítani. A „Katyusák” alacsony harcászati értéke mellett kétségtelen tény, hogy e fegyverek bevetése jelentős lélektani hatással járt és politikai-stratégiai szinten sikereket biztosított a Hezbollah számára. Nasrallah nagyon is tisztában volt azzal, a ténnyel, hogy az izraeliek egyetlen embert sem hagynak hátra, még halottat sem, tehát a kettő katona elrablásával elindíthatja az eskaláció spirálját. Ehhez újabb lökést tudott adni a cirkálórakéták bevetése.

Az Izraeli Védelmi Erők (IDF) vezetése

Az Északi Territoriális Parancsnokság (Safed) volt a felelős a libanoni szárazföldi műveletekért. A határ menti csapatok tevékenységét a Galilei Hadosztály Parancsnokság vezette.⁷ A máshonnan áttelepített erők és a mobilizált tartalék erők vezetéséért szintén Safed végezte. Ez a vezetési rend már jól bejáratott, kipróbált mechanizmus, amely a korábbi háborúk során kiállta a próbát.

Az Izraeli Légierő (IAF) Tel Aviv-i parancsnoksága vezette a légi műveleteket, és nagy valószínűséggel innen irányították a Libanon mélységi területeire irányuló helikopteres szállítású speciális műveleteket is. Az összhaderőnemi szintű vezetést az Izraeli Vezérkar (Tel Aviv) valósította meg. Az IDF korábbi háborús szereplésének ismerete is elegendő arra, hogy belássuk, a zsidó állam a háborúhoz több mint elegendő erővel rendelkezett, sőt a háború ideje alatt sikeres műveletek folytatására volt képes Gázában, az ún. második fronton is. Még a mozgósítás előtt, az északi határ mentén több gyalogos és páncélozott dandár tartózkodott, a mozgósítás után ez az erő több hadosztályra növekedett. Ez a szárazföldi erő, kiegészülve a légierővel és a haditengerészettel, széles skálájú hadműveletek végrehajtását tették lehetővé. Az IDF a háború kirobbanásának első pillanatától jelentős erőfölényben volt, de az erő alkalmazásának módja miatt csak korlátozottan volt képes ezt a fölényt a háború első szakaszában kihasználni. A kezdetektől rendelkezésre álltak az izraeli elit felderítő, ejtőernyős és speciális alakulatok. Az IDF valódi veszélyeket hordozó műveleteiben, a korábbi háborúkban kipróbált elit gyalogos és páncélos erők vettek részt, amelyek tevékenységét a tartalékos erők csupán biztosították. Ugyanakkor, a palesztinok ellen vívott harcok kis alegységek, kvázi önálló tevékenységét követelték meg, ezért a kiképzési rendszer erre a fajta felkészítésre koncentrált. Másrészről pénzügyi problémák miatt a katonai szakértők által javasolt fejlesztések lassabban valósultak meg, vagy átütemezték őket és egy sor tartalékosok bevonásával megtartandó gyakorlatot, töröltek. A beszerzéseket redukálták, ami főleg a tartalék erők technikai eszközeinek tervezett fejlesztésének elhalasztásában jelent meg.⁸ Így a védelemre berendezkedett ellenség elleni hadviselés, ami minden hadsereg számára kihívás, nem jelentett könnyű feladatot az izraeli haderő számára sem.

7 Yuval Azoulay: Paratroopers regroup on Kinneret Beach for Battle, Haaretz 2006 augusztus 2, 2. oldal

8 <http://www.vilagszinvonala.hu/izrael/news.php>

A felek valószínű célját illetően itt is csak feltételezésekre lehet támaszkodni, de a rendelkezésre álló adatok alapján arra lehet következtetni, hogy *Irán valószínű céljai volt* a figyelem elterelése a saját nukleáris programjáról, segítséget nyújtás a Hamasznak, kemény üzenet küldése az USA-nak és tesztelni az izraeli elszántságot. Továbbá hogy kipuhatolja a zsidó állam arzenáljának gyenge pontjait, és tesztelje a saját haditechnikai eszközök hatékonyságát.

Israel valószínű céljai tekintetében is csak feltételezésekre hagyatkozhatunk. Azonban valószínűsíthetően az izraeli célok között szerepelt: az elrettentés helyreállítása, a Hezbollah egyed uralmának felszámolása, rakéta arzenáljának megsemmisítése, a két elrabolt katona kiszabadítása, a fegyveres konfliktus elkerülése Szíriával és a speciális erők mélységi alkalmazásával bizonyítani magas szintű felkészültségét. A Hezbollahnak valójában saját önálló célja kevés lehetett, de Nasrallah korábbi nyilatkozatai alapján valószínűsíthető, hogy Libanon védelmezőjeként kívánta beállítani a szervezetét és ezzel politikai helyzetét megőrizni és bizonyítani katonai erejét, további célja lehetett az izraeli társadalom szétfelbomlása, és kormányválság kirobbantása.

A háború dinamikája, hadműveleti szintű dinamikai elemek

A háború kitörése egyértelműen a július 12-i eseményekhez köthető. A háború tervezett kirobbantásáért egyértelműen a Hezbollah a felelős. Nasrallah valószínű elképzelése az volt, hogy Izraelt elrettenti a libanoni mélységi műveletektől a rakétaival mért csapásokkal, a kiépített védelmi rendszerével megghiúsítja vagy korlátozza az izraeli hadműveleteket, kihasználva lényegesen jobb terepismertetét, a jól álcázott fegyvereit, nem utolsósorban a páncéltörő eszközöket, tüzelőállásait. A Hezbollah vezetése megértette, hogy szemtől szembe harcban nem tudja felvenni a versenyt az izraeli hadsereggel, de nem is ez volt a szándéka. Az Izrael ellen érzett gyűlöletétől vezérelve, nagy veszteségeket kívánt okozni a zsidó államnak, abban bízva, hogy a nagyszámú áldozat hatására az izraeli társadalom összeomlik.

Izrael is rendelkezett tervekkel, elképzelésekkel a Hezbollahhál való összecsapásra. Az Izraeli vezérkar hadijátékot vezetett le 2006. június elején, amely tartalmazta a Libanonba való benyomulást és előretörést a Litani-folyóig.⁹ A légierő dél-libanoni bevetésének valószínűleg ez volt az alapja, azonban az is valószínűsíthető, hogy a Hezbollah jelentette fenyegetést nem értékelték megfelelően, hiszen több, nem várt faktort kellett szembenézniük. Az IDF kezdeti célja kettő fő elemet tartalmazott: a két elrabolt katona kiszabadítását, valamint a bénító hatású csapás mérését a Hezbollah erőire.¹⁰

Az izraeli hadvezetést több meglepetés is érte, a harcok kirobbanása előtt és után is. A háború előtti meglepetések közül az első az volt, hogy a Hezbollah harcosok be tudtak szivárogni izraeli területre, ott csapdába tudtak ejteni két Hammer járművet RPG-k és útszéli bombák alkalmazásával, megölve nyolc katonát, kettő másikat, pedig elraboltak. A második meglepetés az elrabolt katonák felkutatására kiküldött

9 Yaakov Katz: „IDF Report Card” 2006 augusztus 31, 2 oldal

10 Simon Perez: The most important war of Israel, 2006 október 2, 4. oldal

Merkava harckocsi gyors elvesztése és a kezelőszemélyzet halála volt, ugyanis a Hezbollahnak sikerült a harckocsit felrobbantani egy útszélén elhelyezett 300 kg-os bombával. A harmadik a Saar-5 osztályú korvetta, az Ahi-Hanit-ot ért C-802-es radarvezérelt, föld-tenger cirkálórakéta találat volt. Az elindított 2 db cirkáló rakétából csak az egyik talált célba, de a becsapódás következtében tűz ütött ki a helikopter fedélzeten és csak a tengerészek önfeláldozó beavatkozásának volt köszönhető a hajó megmenekülése.¹¹ Feltételezhető az is, hogy a Katyusák megsemmisíthetősége csupán a légierői csapásaival téves feltételezés volt, így a hadművelleti tervet módosítani kellett a szárazföldi erők aktívabb részvétele érdekében. Erre utal a megnevezés megváltozása is „Operation Just Reward”-ról „Operation Change of Direction”-ra.¹² Ehmud Olmert miniszterelnök és kabinetének néhány tagja, valószínűsíthetően, nem rendelkezett elegendő ismeretekkel a védelmi kérdésekben, amikor elfogadta az izraeli vezérkari főnök a rakéták megsemmisítésére vonatkozó javaslatát, a kabinet összehívása nélkül, csupán a légierő felhasználásával. Ebben, Izrael történetének első, „légierős” vezérkari főnökének személyes feltételezései is szerepet játszhattak.¹³ A második téves feltételezés a védelmi rendszer felszámolásához szükséges erő megítélésében volt, hiszen a kezdeti 5000 főt többszörösére kellett növelni.

□ Az egyik fő hadművelleti dinamikai elem a Hezbollah rakéta kampányához kötődik és Izrael azon erőfeszítéséhez, hogy felszámolja, vagy legalábbis korlátozza a reá záporozó rakéta-esőt.

Az IAF viszonylag gyorsan megsemmisítette a nagy és közepes hatótávolságú rakétákat, azaz a Hezbollah legértékesebb eszközeit. Ebben a tekintetben Izrael sikert aratott, de a Hezbollah képes volt fenntartani a csapásmérő képességét az izraeli területekre a rövid hatótávolságú rakétaival. Így ezt a dinamikai elemet mégis, a nagy árat fizető, Hezbollah nyerte.

□ A második hadművelleti dinamikai elem az IDF azon szándékához kötődik, hogy megtisztítsa a határmenti körzetet a Hezbollah erőitől és ezzel párhuzamosan a Hezbollah azon szándékához, hogy megtartsa pozícióit, és védelmi hadművelettel kifulladásra az izraeli támadást. A háború hetedik napjától kibontakozó dinamikai elem első részében kiderült, hogy az IDF nem vagy csak nagy veszteségek árán képes a védelmi rendszer szétzúzására, ezért további páncélos, gyalogos erőket kellett bevetni, beleértve a mozgósított egységeket is. Az IDF-nek sikerült a libanoni-izraeli határ mentén D-209 típusú bulldózerekkel valamennyi Hezbollah által épített erődítményt lerombolni, és ezzel megnyitni az utat a Merkava-2, Merkava-3 típusú harckocsik és a gyalogság számára.¹⁴ A Hezbollah ellenállása és a kezdeti nehézségek ellenére ezt a dinamikai elemet vitathatatlanul az izraeliek nyerték.

11 <http://www.debka.com/article.php>

12 <http://www.isracast.com/Articles/Articles.aspx?ID=79>

13 Max Boot: „Now the Israel Squabbling Starts” Los Angeles Times 2006. augusztus 16, 4. oldal

14 <http://www.idf.il/DOVER/site>

□ A következő nagy dinamikai elemet az izraeli szárazföldi haderő előrenyomulása jelentette a Litani-folyóhoz, amelyet a Hezbollah minden erejét bevetve igyekezett megakadályozni. Ez az előrenyomulás a háború korábbi szakaszában döntő momentumként jelenhetett volna meg. Ez a hadművelet megmutatta az IDF fölényét a haderőnemek szoros együttműködésében, és bizonyította, hogy a zsidó állam hadereje képes diktálni a szárazföldi műveletekben. Az elszenvedett izraeli veszteségek ellenére ezt a dinamikai elemet is az izraeliek nyerték.

□ *Még egy dinamikai elem bontakozott ki az izraeliek azon erőfeszítése kapcsán, hogy megakadályozzák a rakéták és az élőerő utánpótlását Szíria irányából.* Ebben a tekintetben Izrael ért el bizonyos eredményeket, de nyilvánvalóan nem sikerült az utánpótlás vonalát teljesen elvágnia. Ennek több oka is volt, az egyik, hogy a Hezbollah nagy földalatti raktárakat rendezett be, amelyekben nagymennyiségű hadianyagot halmozott fel. A másik ok, az hogy az izraeli politikai vezetés nem kívánt Szíriával is hadba szállni és ezzel egy újabb frontot, nyitni. A harmadik faktor a Hezbollah azon képessége, hogy a nyilvánvalóan fegyver utánpótlást végző áldozatokat civil veszteségnek beállítva, nemzetközi nyomás alá helyezze az IDF-t. A nyilvánvaló izraeli sikerek ellenére ez a dinamikai elem a Hezbollah számára zárult kedvezőbben.

□ *Az utolsó hadműveleti dinamikai elem a Libanon tengeri partvidékének izraeli blokád alá vonása, illetve azt megszüntetni kívánó Hezbollah erőfeszítés körül bontakozott ki.* A blokád tiszta izraeli sikert hozott még akkor is, ha a blokád szenzációját a Hezbollah C-802-es cirkálórakéta bevetése jelentette, amivel sikerült eltalálni az INS Ahi-Hanit.¹⁵ Ez a találat nem vezetett a blokád feloldásához, amely fenntartása és a parti célok folyamatos pusztítása, hozzájárult mind a Hezbollah, mind a libanoni kormány nyomás alatt tartásához. Az izraeli haditengerészet tevékenysége a következőkben összegezhető:¹⁶ A hadihajók 8000 órás harci tevékenységet hajtottak végre, mintegy 2500 tűzcsepást mértek parti célokra, és a 33 napos blokád fenntartása alatt 200 hajó részére tették lehetővé civilek evakuálását és humanitárius segélyek célba juttatását.

Harcászati szintű dinamikai elemek és lélektani hatások

A Hezbollah harcászati szinten a rakéta erőit igyekezett elrejtetni, álcázni, mozgatással, helyzetváltoztatással és decentralizálással nehezebben sebezhetővé tenni. Izrael akarata egyértelműen az volt, hogy ezeknek az eszközöknek a hollétét felfedje, és minél hamarabb likvidálja őket. Precíz humán hírszerzési adatokkal, szenzorokra és légi felderítési adatokra támaszkodva sikerült a nagy és közepes hatótávolságú rakéták kilövő helyeit és raktárait beazonosítani és megsemmisíteni. A második érdekes harcászati dinamika az orosz eredetű páncéltörő rakéták, rakéta páncéltörő gránátok között és a Merkava harckocsik között bontakozott ki.

Az IDF összesen 20 db Merkava 2, és 3-at vesztett a háborúban. A 20-ból 14 vesztett el az új típusú orosz páncéltörő gránátok következtében. Akik eddig a mítoszokban

15 <http://www.fas.org/man/dod-101/sys/missile/row/c-802>

16 Israel Defense Forces: „7000 targets in Lebanon” 2006 szeptember 3, <http://www.idf.il/DOVER/site>

hittek azok meglepődtek, szakmai szempontból azonban ez nem rossz arány, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy a Hezbollah a világon az egyik legkorszerűbbnek számító orosz páncéltörő rakétákat használta, nevezetesen a RPG7V-t, amelyhez PG-7VR tandem fejet használtak. További előnyt biztosított a Hezbollah számára a terep előzetes műszaki előkészítése, berendezése, az átszegdelt terep és a városi környezet Bint Jebel elfoglalásakor. Ezek a terepviszonyok nehézzé tették, hogy a gyalogság, a műszaki erők, a tűzérség együttműködését. A műszaki előkészítés során a Hezbollah, az állások megközelítési útvonalain nagy erejű, 500 kg-nál is nagyobb harcokosi aknákat alkalmazott. Természetesen az izraeliek tudtak az RPG-k és más páncéltörő rakéták jelentette fenyegetés nagyságáról, hiszen az amerikaiak iraki tapasztalatai alapján már régebb óta megfogalmazták a foganatosítandó ellen rendszabályokat. Az új fejlesztésű Merkava-4 harckocsikat már aktív védelmi rendszerrel fogják ellátni, amely rendszerek beszerzését előrehozták. Az Izraeli Védelmi Minisztérium megrendelte a Rafael cégtől a „TROPHY APS”, és az „IRON FIRST APS” rendszereket.¹⁷ Ezekkel a rendszerekkel a jövőben a gyalogsági harcjárműveiket is fel kívánják szerelni.¹⁸

Látható, hogy az izraeliek a maguk részéről technikailag nem álltak teljesen felkészülve a háborúra, valószínűsíthető, hogy annak várható kitörési idejéről pontos információkkal nem rendelkeztek. Tény, hogy a harckocsikat hatékonyabban is alkalmazhatták volna az izraeliek, ugyanakkor, a gyalogság számára a precíz, nagy tűzerejű támogatást jelentettek. Képesek voltak a harc kimenetelét megváltoztatni, túlélőképességükkel, pszichológiai hatásukkal félelmet kelteni. A jövőben a már említett aktív védelmi rendszer mellett további fejlesztéseket kívánnak megvalósítani a páncélos technikai eszközökön, az ún. „Városi Túlélő Készlet” kifejlesztésével és felszerelésével.¹⁹ A tűztámogatás tekintetében harci körülmények között az izraeliek első ízben alkalmazták a korszerű röppálya-módosító rendszerrel (TCR) szerelt 227 mm-es precíziós lövedékkel működő M270 típusú önjáró sorozatvetőt,²⁰ ennek tapasztalatairól azonban még nincsenek információk. A korábbi arab–izraeli háborúktól eltérően, ezt a háborút, főleg annak első szakaszát, gyalogsági erők közeli távolságokból megvívott harca jellemezte. Ezek, a szinte személyes harcok során, a Hezbollah demonstrálta eltökéltségét az általa kiválasztott és berendezett terepszakaszk megtartására, és Izrael pedig a saját elszántságát, hogy kisöpörje őket onnan. Annak ellenére, hogy mindkét fél eltökélten harcolt, a mérleg nyelve hamarosan az izraeli erők felé billent. Az erőeltolódás nem csak a támadók létszámának növelése miatt következett be, hanem a harc összefegyvernemi jellegű megvívásának izraeli oldalon jelentkező előnye miatt. Szintén döntő fontosságú volt a tűzerőben jelentkező fölény is. A Hezbollah csupán ideiglenesen volt képes a hátrányait a terep jobb előkészítettségével és páncéltörő fegyverek gyalogság elleni bevetésével ellensúlyozni.

Kétségtelen, hogy egy olyan aszimmetrikus konfliktusban, mint a libanoni 34 napos háború, gyakran fontosabb a siker megélése, mint a kemény katonai tények. A

17 <http://www.defense-uodare.com/products/t/trophy.htm>

18 Nathan Hodge: The Future of Heavy Armour”, JANE's Defense weekly „Volume 43”, 42. oldal

19 <http://army.mil/fcs>

20 http://www.missilesandfirecontrol.com/our_products/firesupport/MLRS-M270

libanoniak többsége és az arab világ jelentős része számára a Hezbollah győztesen került ki a konfliktusból. Elsősorban annak köszönhetően, hogy konfliktus során végig sikerült az izraeli területekre történő csapásmérő képességét megőriznie, és nagy propaganda hadjáratral az izraeli csapások embertelen, civil áldozatokkal járó arculatát bemutatnia. Ehhez nem haboztak rakétaikat sűrűn lakott területeken, nemegyszer lakóházak udvarán vagy közvetlen környezetében elhelyezni. Ez a módszer a felderítést is nehezítette, és módfelett megkönnyítette harcuk igazságos voltának bemutatását és az izraeliek „sátáni” jellegének igazolását. Ehhez nyilvánvalóan hozzájárultak, a háborúban mindig is előforduló, célzási hibák is. További hisztéria hadjáratot sikerült kelteni az ENSZ megfigyelő pontot ért izraeli bombatalálat ügyében. Az a tény azonban nem igen kapott sajtónyilvánosságot, hogy a Hezbollah gyakran települt az ENSZ állások közelébe, pontosan azok védeltségének kihasználása céljából. A Hezbollahnak ebben az értelemben könnyebb feladata volt, mint az IDF-nek. Napóleon mondta: „A morális állapot háromszor fontosabb a fizikainál”. Ebben a háborúban nem csak az volt a kérdés, hogy ki kit győz le, hanem az is, hogy a másik fél érezze, azt hogy nem véletlenszerűen, hanem a jobbiktól szenvedett vereséget. A két fél elszántságához nem fűződhet kétség, de a motivációs okok mások voltak. A különbség abból adódik, míg a fanatikus iszlámvallású felkészült a halálra, addig a másik fél elfogadta a harc közbeni halál bekövetkeztének lehetőségét. Ezt a fajta különbséget találhattuk a második világháborúban az amerikaiak és japánok összecsapásaiban is. A Hezbollah nem egy kis terrorcsoport, hanem jól felépített, jól kiképzett, és az arab országokkal összehasonlítva viszonylag korszerűen felszerelt fegyveres erő volt. A jelentős embervesztesége ellenére (az aktív harcosainak jelentős részét mintegy 500 főt, a Hezbollah a konfliktus során elveszítette), nem mutatkoztak a demoralizálódás jelei, a harcban végig szervezett erőként küzdöttek.

Izraeli oldalon a motiváltság egyrészt abból fakadt, hogy biztosak voltak harcuk igazságos voltában, hiszen nem ők támadtak, azaz az agresszor a Hezbollah volt.²¹ Másfelől a két katona esetleges kiszabadítása is motiváló erő volt. Természetesen fűtötte őket az a vágy is, hogy hazájukat megszabadítsák a rakéta-esőtől. Az IDF belső motiváltsága a kis alegységek szintjén is jelen van, hiszen a mellette lévő harcostársakért is harcolnak. Ez a fajta elszántság, kitartás és elhivatottság megglepte a Hezbollah fanatikus katonáit. Mindezt alátámasztja Nasrallah értékelése: „ha tudjuk, hogy Izrael így reagál az emberrablásra, akkor nem csináltuk volna” (2006. augusztus 28-i bejruti beszéde). A Hezbollah rakéta offenzívája Észak-Izrael ellen nyilvánvalóan nagy próbának tette ki a zsidó állam társadalmát, azonban Nasrallah nem kis mértékben alábecsülte az izraeli társadalom erejét. Az izraeli politikai paletta kiegyensúlyozott erőviszonyokat takar, amely kifelé esetleg a törekenységet mutatja.

Hiába hullott az elképesztő mennyiségű rakéta az izraeli városokra, az izraeli kormány fejében meg sem fordult a harcok leállítása, sőt további ösztönzést adott a Hezbollah legyőzésére.²² Mindez adódott abból, hogy az izraeli társadalom felkészült

21 http://www.napidzsihad.nolblog.com/?post_id=17561

22 Mair Elran: „Israel's Home Front: Key Factor in the Confrontation with Hezbollah” Strategic Assessment No2

volt mentálisan, pszichésen.²³ Nem elvitatható tény, hogy a Hezbollah tanult más terrorista szervezetek példájából (al Kaida), és a nyugati államok meglévő média forrásait, sikeresen használta fel a saját sikerei bemutatására, vagy az IDF kegyetlen voltának előtérbe helyezésére. Az ún. „CNN faktor” tudatos kihasználását előre megtervezték. Példaként említhetjük a C-802-es cirkálórakéta bevetését, amelyet nyilvánvalóan nem lehetett lefilmezni, ugyanakkor egy víz felett haladó rakétáról és egy nagy robbanásról szóló videó klip jelent meg a Hezbollah televízió csatornájában, (Al-Manar), ami az Al Dzsazíra segítségével az arab világot is bejárta.²⁴ Tudni kell a televízió csatornáról, hogy az Al-Dzsazíra mögött, a második legnagyobb, napi 24 órában sugárzó, arabnyelvű csatorna, amely éves költségvetése 15 millió USD. Filmhamisítások, fényképek összemásolása más esetekben is a média kampány részét képezték.²⁵

A katonák teljesítménye

Bár ilyen rövid távlatból nem szerencsés győztesről és vesztesről beszélni, ha eredményt kell hirdetni, akkor katonai szempontból a háborút egyértelműen Izrael nyerte, a fölény pedig egy jobb vezetéssel és felkészültséggel nagyobb lehetett volna. A Hezbollah legnagyobb eredménye az erői feletti vezetési rend fenntartása és hatékonysága volt, annak ellenére, hogy az IDF igyekezett ezt megbontani. A vezetési rendszer természetesen nem a nyugati szabványok értelemben volt hatékony és technikailag fejlett. Csupán azt jelenti, hogy egyszerű eszközökkel sikerült a vezetési rendet a változó hadművelleti helyzethez igazítani, és képes volt az izraeliek csapásait túlélni. A Hezbollah nagy hatótávolságú rakétáit gyorsan, gyakorlatilag néhány óra alatt megsemmisítette az IAF és így azok csak sokadlagos szerepet játszhattak a háborúban. A közepes hatótávolságú rakéták alkalmazása némileg sikeresebb volt. A háború kezdeti szakaszában is sikerült ezekből néhányat megsemmisíteni, majd a későbbiekben teljesen kiiktatni őket. Sikerült csapásokat mérni velük Haifára.²⁶ Ezek a szíriai eredetű, és megnövelt repeszhatású rakéták a felelősek a civil veszteségek nagy részéért. A felszámolásukban nagy szerepet játszottak a speciálisan kifejlesztett szenzorok, amelyek érzékelték a fenti rakéták indításait. Így egy szinte automatizált rendszer első vonalát képezték. A Katyusák detektálására a már említett szenzorok nem voltak képesek és mivel a kiépített rakétavédelmi rendszerek ballisztikus rakéták elfogására készültek, így ezen eszközök túl „sikamlósak” lettek az IDF számára.

A Hezbollah szervezett harca arra is következtetni enged, hogy a logisztikai ellátásukat előre jól megszervezték. A rakétákhoz hasonlóan, elsősorban földbe ástott raktárakban megfelelő lőszer és más hadianyagokat halmoztak fel, ami kizárta annak kockázatát, hogy Izrael esetleg elvágassa a logisztikai utánpótlási vonalaikat. Izraeli részről, a harcokban az első pillanatoktól kezdve az elit alakulatok vettek részt, akik az egyes harcos és kis alegység szintjén is, a harci tapasztalatok terén, határozottan

23 Esther Pan: *Defining Victory*, 2006, 3. oldal

24 Avi Jorich: *Beacon of Hatred: Inside Hiballah's al-Manar Television*, 48. oldal

25 <http://www.israelnationalnews.com/news.php?id=10561>

26 <http://www.israelnews.com/news.php?id=106257>

főlényben voltak ellenfelüknél. Ugyanakkor a Hezbollah új taktikai eleme, nevezetesen páncéltörő eszközök gyalogság elleni bevetése, viszonylag nagyobb, így biztonságosabb távolságból, számos izraeli haláleset vagy sérülés okozója volt. A katonai kérdésekben jártas közvélemény számára az volt a legnagyobb meglepetés, hogy az izraeli haderő a 34 nap alatt sem volt képes kiütni ellenfelét. A Hezbollah az első arab katonai erő, aki a katasztrofális vereséget elkerülte.

A hadművelleti terv nyilvánvaló változtatásai, a tartalékosok kissé megkésett mobilizálása, a légierő képességeibe vetett túlságosan nagy bizalom, a parancsnokok leváltása a háború folyamán, azt mutatják, hogy voltak vezetési gondjai az IDF-nek. Az Északi Territoriális Parancsnokság parancsnoka, Udi Adam vezérőrnagy volt a hadműveletekért a felelős. A későbbiekben Moshe Kaplinsky vezérőrnagy, a vezérkari főnök személyes képviselője vette át a háborús tevékenység vezetését. A vezetés, a problémái ellenére is sikeres volt, hiszen az esetlegesen a tervezési időszakban elkövetett hibák ellenére gyorsan tudtak váltani és alkalmazkodni a kialakult hadművelleti helyzethez. Az ún. „kétfrontos háborúra” való átállás nem okozott fennakadást sem a folyamatban lévő gázai nyári eső hadműveletben (Operation Summer Rain), sem a libanoni fronton. A hírszerzés tekintetében az Izraeli Katonai Hírszerzési Igazgatóság (DMI) kiváló szinten „szállította” az információkat, de természetesen így sem volt tökéletes a munkája. A háború kitörését előidéző Hezbollah akció előkészülete rejtve maradt a szemük előtt és nem volt tudomásuk a C-802-es cirkálórakéta libanoni beérkezéséről sem.²⁷ A nagy számú páncéltörő eszköz határvidéki telepítése természetesen nem maradt rejtve, de annak veszélyét, elsősorban a műveletek tervezői, nem értékelték megfelelően.

A légierő valamint az állandó és tartalékos szárazföldi erők teljesítménye

Annak ellenére, hogy az IAF jelentős kritikát kapott, elsősorban a hazai sajtótól, azt kell, hogy mondjuk: minden realiztikus küldetést 90–96%-os sikerrel oldott meg. Az IAF gyorsan végzett a nagy hatótávolságú rakétákkal, gyorsan megtanulta, hogyan likvidálja a közepes hatótávolságúakat is, hatékonyan támogatta a szárazföldi erők harcát, sikeresen integrálta a felderítési adatokat a vezetési és csapásmérő rendszerébe. Sikeresen pusztította a Hezbollah infrastruktúráját. Hatékonyan támogatta a speciális erők bevetéseit. Sikerült néhány esetben a Szíriából érkező utánpótlás megsemmisítése is. Az is tény, hogy mindezt a hatékony légvédelem nélkül harcoló Hezbollah ellen és ellenséges légierő jelenléte nélküli környezetében hajtotta végre.

A szárazföldi erők kiválóan, de nem tökéletesen teljesítettek. A magas harci tapasztalatok és morál ellenére azonban adódtak problémák is. Ez elsősorban a csapatok alkalmazásában mutatkozott meg. Eleinte kis kötelékekben és szétszórtan vetették őket be, ami veszteségekhez vezetett, és sok mentő küldetést kellett teljesíteni a katonák kihozatala céljából. Ez a kis méretű alkalmazás nem engedte az izraeli erők, egyébként meglévő, főlényének érvényesülését. Az utóbbi évek állandó kis

27 Bates Gill Maria: Chinese Arms Export to Iran, Mildest review of International Affairs Volume 2, 10. oldal

méretű alkalmazást követelt meg, ami Gázában vagy a nyugati parton célszerű volt, de a szervezett védelemmel rendelkező Hezbollah ellen már nem.²⁸ Míg az állandó erők felkészültsége és teljesítmény megfelelt az elvárásoknak, a tartalékosok felkészültsége több kívánni való hagyott maguk után. Annak ellenére, hogy az izraeli társadalom támogatta a háborús célokat, a tartalékos egységek közül csak néhány jelentett egyenlő értéket az állandó csapatokkal. Ezért, a tartalékos erőket inkább csak biztosítási, vagy kevésbé veszélyes küldetésekkel bízták meg.

A speciális erők teljesítményéről és a logisztikai ellátásáról a rendelkezésre álló információk alapján annyit mondhatunk el bizonyosan, hogy mintegy 20 speciális erővel végrehajtott küldetés volt a háború folyamán. Ezekkel az akciókkal Izrael bizonyította képességét az ellenség mélységében való tevékenységre. Valószínűsíthető, hogy ezek az akciók sikeresek voltak, ugyanakkor nem hoztak jelentős változást a háború végső kimenetében. A dolgok természetéből fakad, ha a logisztika jól működik, az mindenki számára természetes, és nincs hírértéke, míg ha problémák vannak azonnal kritika alá esnek. Az izraeli sajtó sokat cikkezett Libanonban harcoló tartalékosokat sújtó víz- és élelem hiányról. Ugyanakkor a harcoló csapatok egyetlen egyszer sem kényszerültek a harc szüneteltetésére logisztikai problémák miatt.

Következtetések

A Time Magazin 2006. június 28-i számában *Háborúba megy-e a Hezbollah Iránért?* cikk címében feltett kérdésre az idő határozottan *igennel válaszolt*. Változott-e ez a helyzet? Ami a fanatikus Hezbollah harcosokat, és a szervezet agresszivitását illeti, a helyzet változatlan, a valós katonai képességeit tekintetében azt kell, mondjuk, hogy jelenleg nincsenek meg képességeik egy újabb háború indítására. Izrael akár holnap kész a háború folytatására. Afelől sem lehet kétségünk, hogy Irán, a kedvenc terror szervezetét hamarosan el látja újabb fegyverekkel, az elvesztett harcosait a Hezbollah hamarosan pótolja az arab világ fanatikus és kevésbé művelt tömegeiből, így a következő háború kitörése csupán idő kérdése. Izraeli részről hamar rá kellett döbbsenni, hogy ez a háború más, mint a korábbi izraeli–arab konfliktusok vagy a harc a palesztin fegyveresekkel Gázában.

Annak ellenére, hogy az IDF-t érték meglepetések, a harcok befejezésekor katonailag győzött. Győzött harcászati, és hadműveleti szinten, de nem aratott stratégiai győzelmet. Ez elsősorban abban nyilvánul meg, hogy nem érték el minden kitűzött célt, és az eredmények is a vártnál sokkal nehezebben születtek meg. Izrael tőle szokatlan módon nem ütötte ki az ellenfelét rövid idő alatt, „csupán” pontozásos győzelmet aratott. A Hezbollah kétségtelenül sokat veszített, de nem veszített el mindent, és abban az esetben, ha Irán újra hajlandó mintegy 2 milliárd USD-t a Hezbollah felfegyverzésére költeni, akkor képes lesz az eredeti harcértékének helyreállítására. A zsidó állam ismét megmutatta katonai erejét, de ez nem sikerült olyan szinten, mint ahogy azt a politikai vezetés eleinte elképzelte és bizonyos szempontból az izraeli közvélemény elvárta. Az elszenvedett veszteségek miatt a Hezbollah most egy rövid ideig nem támad, hanem az új menetre készül.

28 Steven A. Cook: *The Second Lebanon War*, 2006, 8. oldal

Turcsányi Károly – Hegedűs Ernő

A légideszantcsapatok rendvédelmi-karhatalmi tevékenysége az 1956-os forradalomban

A ZMNE Katonai Műszaki Doktori Iskoláján a légideszantcsapatok tárgyában végzett kutatásunk során kiemelt figyelmet szentelünk a terület rendvédelemhez kötődő vonatkozásainak. Jelen tanulmányban a légideszant és a légiszállító szervezetek, csapatok fejlődésének vázlatos előtörténetére utalva, az 1956-os forradalom során lezajlott karhatalmi- és harccselekményeken belül a szovjet légideszantcsapatok, illetve az ezekhez szorosan kötődő légi szállító kapacitások (szállítórepülő vagy szállításra alkalmazott bombázó repülő szervezetek) tevékenységét vizsgáljuk különös tekintettel azok karhatalmi-rendészeti és katonai jellegére.

A tanulmány első részében röviden összefoglaljuk azokat a területeket, amelyeken a légideszantcsapatok általában rendvédelemhez kötődő tevékenységet folytathatnak. Ilyenek lehetnek: túszerőszabadítás, fogolyszabadítás illetve személyek elfogása; gerilla illetve diverziós csoportok blokározása és felszámolása; városok és kiemelt objektumok rendészeti célú megszállása és biztosítása.

Az önálló, kiscsoportos tevékenységre és városharcra alkalmas könnyűlövész jellegű ejtőernyős alakulatok fokozottan alkalmasak az ilyen típusú, rendszethez is kötődő feladatok ellátására¹. Célunk az 1956-os forradalom folyamán végzett katonai és karhatalmi tevékenység kizárólag szakmai szempontból történő vizsgálata a felsorolt szempontok alapján. Magyar vonatkozásban 1956-ban csak a légi szállító szervezetek alkalmazásáról beszélhetünk. Mégis részletes vizsgálatra érdemesnek találtuk az 1945–1956 közötti magyar légideszant szervezeti fejlődést, méghozzá azzal a céllal, hogy bemutathassuk a magyar ejtőernyős zászlóalj felszámolásának általános haderő-szervezési, alkalmazás-elméleti és politikai hátterét, szoros összefüggésben a korábbi rendészeti célú alkalmazásokkal. A szovjet légideszantcsapatok tekintetében viszont kevesebb súlyt fektettünk a légideszant-szervezetek bemutatására, mivel

1 Dr. Turcsányi Károly–Hegedűs Ernő: *Katonai és rendvédelmi alakulatok a terrorizmus elleni harcban*. és *Légideszant alakulatok a terrorizmus elleni harcban* Kard és Toll, ZMNE, Budapest, 2005. 2. és 3. sz.

inkább azok konkrét 1956-os karhatalmi és hadműveleti-harcászati alkalmazásának vizsgálatát tartottuk fontosnak.

A légideszantcsapatok fentiekben felsorolt, rendészethez kötődő tevékenységére általában a fegyveres konfliktus kezdeti vagy lecsengő szakaszában, a kis intenzitású fegyveres harc körülményei között kerül sor. Az 1956-os forradalom katonai szempontból szintén a kis intenzitású fegyveres harc kategóriába sorolható, mivel kis létszámú, általában mindössze könnyű fegyverzettel rendelkező szervezetlen irreguláris csoportok ellen lépett fel a szovjet haderő. Budapesten, a legnagyobb megszállandó városban, összesen 10 000–15 000 felkelő állt harcban. A nagyobb csoportok száma 300–600 fő között mozgott és a legnagyobb csoport is mindössze 2000 főre rúgott². Többségében város-harc keretei között zajlottak az események. A szovjet katonai és a magyar karhatalmi műveletek a kis fegyveres csoportok felszámolását, elfogását és lefegyverzését tűzték ki célul, összességében karhatalmi jelleggel.

A téma vizsgálata szempontjából kiemelt fontosságú szem előtt tartani, hogy a szovjet haderőt eredetileg tisztán karhatalmi céllal vetették be a kialakult belpolitikai válság során³. Az események azonban más irányt vettek, így – sok esetben éppen a belügyi szervek brutális karhatalmi beavatkozásai hatására – a radikalizálódó tömegtüntetések sodrában a szovjet csapatok a karhatalmi tevékenység (személyek elfogása, objektumok őrzés-védelme, demonstratív jelenlét) mellett – kis intenzitású fegyveres harc megvívására kényszerültek. Kutatásunk tárgya így kétségtelenül átmenetet képez a rendészeti-karhatalmi és a kis intenzitású fegyveres harc területei között.

A légideszant és légi szállító szervezetek (csapatok) fejlődése

□ A magyar légideszantcsapatok fejlődésüknek 1938-tól 1956-ig lezajlott szakaszában döntő többségében ejtőernyős légideszantcsapatok voltak. Az ejtőernyőscsapatokat 1939-től század, majd 1940-től zászlóalj, később 1944-től ezred szinten szervezték⁴. 1943-ban megkezdték a vitorlázógépes szervezeti elemek felállítását. Ez a folyamat a háború végéig a kiképzőszázadok felállításáig jutott el. 1944-től légideszant harceljarrással tevékenykedő különleges műveleti századokat is szerveztek. Az ejtőernyős-ezredet 1944-ben az egyéb könnyűlövész elemeket tömörítő Szent László hadosztályba szervezték. A légideszant tevékenységhez kötődő katonai szervezetek a Magyar Királyi Honvédség 1945-ös felbomlásával szűntek meg.

1948-ban a katonai felsővezetőségben felvetették az ejtőernyőscsapatok szervezésének szükségességét. Még ebben az évben, a „PILIS II.” hadrend⁵ alapján állítottak fel először ejtőernyős légideszant szervezetet, század erővel.

2 Litván György (szerk): Az 1956-os magyar forradalom. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991. 88. o.

3 Horváth Miklós: 1956 hadikronikája. Akadémia Kiadó, Budapest, 2003. 59. o.

4 Dr. Turcsányi Károly – Hegedűs Ernő: A magyar légideszant csapatok alkalmazásának, haditechnikai eszközeinek és szervezetének fejlődése (1930–1945) I. és II. Katonai Logisztika 2006. 14. évf. 3–4. sz.

5 Honvédség „PILIS. II.” Hadrendje, 1948. 10. 01.–1949. 03. 15.

6 A Honvédség „KLAPKA” hadrendje, 1949. III. hó 15–1949. IX. hó 30-ig.

1949-ben, – a „Klapka” hadrend⁶ alapján, a légierő alárendeltségében⁷ – zászlóalj szintre fejlesztették az ejtőernyős alegységet. A létrehozott ejtőernyős zászlóalj 1950 nyarán Kaposvárra került, az ugrásokat Taszáron hajtották végre. A zászlóalj *nehézfegyverszáradánál* 3 db 81 mm-es aknavetőt, 3 db 45 mm-es páncéltörő ágyút és 12 db 7,62 mm-es géppuskát rendszeresítettek. A szovjet ejtőernyőtípus mellett megjelent az amerikai kupolák felhasználásával készített 49. M ejtőernyő, majd rendszerbe állt a magyar gyártmányú 51. M. deszant-ejtőernyő a hozzá tartozó 52. M. e. mentő-ejtőernyővel. Ebben az évben hozták létre a Li-2 típusú repülőgépekkel üzemelő szállító-repülő-ezredet, ami biztosította az ejtőernyős tevékenységhez szükséges szállító-kapacitást.

1951 novemberében a zászlóalj Székesfehérvár-Sóstó repülőterre költözött. A kiképzés és az elhelyezés körülményei ugrásszerűen javultak. Az 1951-es szervezési rend alapján a *nehézfegyverszáradot feloszlatták*, a kor igényeinek nem megfelelő *páncéltörő ágyúkat kivonták*, ugyanakkor növelték a könnyű támogatófegyverzet mennyiségét. A zászlóaljat ekkor három ejtőernyős-, egy géppuskás-, egy aknavető- és egy híradószázad alkotta, továbbá egy-egy géppisztolyos-, és egy aknavetőszakasz. Kézi fegyvereik a 7,62 mm-es PPS géppisztoly és a Moszin–Nagant karabély voltak. A zászlóalj fegyverzete ekkor megegyezett a lövészzászlóalj fegyverzetével, amellyel a mélységben végzett önálló harctevékenység folytatására – megfelelő nehézfegyverzet hiányában – nem volt alkalmas.

1952-ben a zászlóalj személyi állományának feltöltöttsége közel teljes (82%-os) volt, amely 500 főt jelentett (50 fő tiszt és 450 fő beosztott). Az év folyamán az alegység számos harcászati gyakorlaton vett részt. Októberben az újkígyósi gyakorlaton mutatta be a zászlóalj képességeit. Feladata egy támadó ék feltartóztatása és a védők felmentése, illetve harcokcsapatok ellencsapásának gyalogsági támogatása volt. A zászlóalj szintű deszantot 22 szállítórepülőgépből dobták. *A gyakorlat egyik célja az volt, hogy demonstrálja, a légierő mint haderőnem komplex támogató képességét a légifölény kivívása, (vadászlégierő) továbbá a szárazföldi csapatok harcának támogatása (csata-repülő, bombázó, és légideszant) területén. A nehézfegyverzet alkalmazásának hiánya miatt a bemutatott ejtőernyős deszant harcértéke korlátozottnak volt mondható, emellett műszaki problémák mutatkoztak a szállító repülőgépeknél és – konstrukciós sajátosságok miatt – az alkalmazott deszanternyőnél is. Ennek következtében korai dobás, illetve a földet érésnél a megengedettnél nagyobb számú sérülés következett be. A katonai vezetés nem értékelte egyértelműen jóra a zászlóalj képességeit és a feladat végrehajtását.*

1953-ban a magyar ejtőernyős-zászlóaljat átszervezték. Az átszervezés során a rendelkezésre álló haditechnikai eszközrendszerhez igazították a szervezet feladatkörét, megváltoztatva az alkalmazási elveket. Az átalakítást követően az alegység *mélylési felderítő és diverziós zászlóalj* lett, ami kevésbé igényelte nehézfegyverzet alkalmazását. A zászlóaljnak ekkortól az volt a feladata, hogy felderítő-diverziós tevékenységét kis csoportokban, mélyen az ellenség háta mögötti területen hajtsa

7 Ekkor a légierő kötelékében tevékenykedtek az ejtőernyős és a légvédelmi-tűzércsapatok is. Szabó József (főszerk.): *Hadtudományi lexikon Magyar Hadtudományi Társaság*. Budapest, 1995. 870. o. Iván Dezső: *A magyar katonai repülés története 1945–1956*. HM OTF Budapest, 1999. 68. o.

végre, így gyökeresen át kellett alakítani szervezeti felépítését. Megszüntették a lövész-, géppuskás- és aknavető-századokat. Az új szervezet két ejtőernyős századból és a két műszaki- és híradó-szakaszból álló különleges századból állt.

1954-ben – az általános haderőcsökkentés keretei között – megkezdődött a légi-erő jelentős mértékű leépítése, emellett az mint haderőnem is megszűnt létezni. A légierő tevékenysége a jelentős csökkentések következtében defenzív jelleget öltött, a vadászpilóta-csapatok kerültek előtérbe és nyilvánvalóvá vált, hogy az új, gyengébb struktúra már nem képes a szárazföldi csapatok támogatásának is eleget tenni. A haderőleépítés során megszüntették a csata- és bombázópilóta, illetve az ejtőernyős alakulatokat. *Az ejtőernyőscsapatok felszámolásában szerepet játszott a rendszeresített deszanternyőnél jelentkező, kiküszöbölhetetlen műszaki probléma is.*

1954 végén az ejtőernyős alakulatot jogutód nélkül számolták fel és 1958-ig nem is szerveztek ejtőernyős egységeket. Az 1956-os forradalomban így nem vettek részt a magyar légideszantcsapatok. Az ejtőernyőscsapatok szállításáért felelős légiszállító-szervezet (vegyes szállítórepülő-ezred) azonban 1956-ban is funkcionált és tevékeny részese volt az eseményeknek.

□ A szovjet légideszantcsapatok szervezeti fejlődését 1956-ig szintén az ejtőernyős egységek szervezése jellemezte. A szovjet légideszantcsapatokat 1933-ban zászlóalj, majd 1936-tól dandár, később 1941-től hadtest szinten szervezték. 1943-tól az ezred-hadosztály szintű szervezés volt jellemző a szovjet légideszantcsapatokra. A tömegesen szervezett légideszantcsapatokat ejtőernyős mélységi felderítő illetve Szpecnaz, azaz különleges rendeltetésű műveleti egységek egészítették ki⁸. Felszerelésük és fegyverzetük 1956-ban annyiban különbözött a második világháborús légideszantokétól, hogy már korszerűbb géppuskákkal, gépkarabéllyal és fokozott páncéltörő képességgel rendelkeztek.

A légideszantcsapatok fegyverzeti anyaga könnyű, nagy tűzerejű eszközökből állt, amelyeket kézi erővel is mozgathattak. *Ez nemcsak az ejtőernyős dobásnál volt előnyös, hanem a város harcban is.* A hadosztályok részét alkotó, hozzávetőleg 1000 fő harcoló létszámú szovjet légideszantezred állománytáblájában szereplő fegyverzeti anyaga: 6 db légvédelmi gépágyú, 12 db 82 mm-es aknavető, 18 db 82 mm-es hátrasiklás nélküli löveg, 81 db kézi páncélelhárító gránátvető, 81 db géppuska és 891 db géppisztoly.

A légideszantezred mobilitását, az eszközök vontatását, illetve az erők egy részének szállítását 14–58 db könnyű terepjáró gépjármű (Gaz–69 és Gaz–63) biztosította⁹. Az ejtőernyőscsapatok szállításáért felelős szovjet szállítórepülő-ezredek Liszunov Li–2 és Iljusin Il–12 közepes szállító repülőgépekkel hajtották végre feladataikat.

8 Dr. Turcsányi Károly–Hegedűs Ernő: A szovjet légideszant fegyvernem alkalmazásának, szervezetének és haditechnikai eszközeinek fejlődése (1930–1945) Katonai Logisztika 2004. 12. évf. 4. sz. 249–272. o.

9 Horváth Miklós: 1956 hadikronikája. Akadémia Kiadó, Budapest, 2003. 390. o.

A légideszant és légi szállító szervezetek karhatalmi-rendészeti jellegű bevetésének előzményei

□ A magyar ejtőernyős-zászlóalj hivatásos állományának jelentős részét az 1945 előtti tapasztalatokkal rendelkező ejtőernyősök tették ki. Érdemes ezért néhány szóban visszaautalni az ejtőernyőscsapatok 1944-es, rendvédelemhez kötődő konkrét tapasztalataira. Jelentős volt ebben a vonatkozásban az 1944 június-augusztusában a szovjet ejtőernyős partizán csoportok ellen Kárpátalján végrehajtott blokározási művelet, amelyet egy ejtőernyős zászlóalj állománya a csendőrség erőivel együttműködésben hajtott végre¹⁰. Egy másik esetben egy ejtőernyős zászlóaljat irányítottak a frontról a fővárosba, hogy az 1944 októberében a háborúból való kiugrással, illetve a haderő tervezett átállásával kapcsolatban, a kialakult bonyolult belpolitikai helyzetben jelenlétükkel, illetve kiemelt objektumok őrzésével biztosítsák a politikai stabilitást¹¹. Az ejtőernyős csapatokat is magába foglaló Szent László hadosztály brit megszállási zónában kapitulált részei – a rendészeti-rendfenntartó feladatokra történő alkalmazás reményében – a brit parancsnokság döntése alapján megőrizhették fegyvereiket, fenntarthaták katonai szervezetüket és őrzésvédelmi feladatokat is elláttak¹².

Az ejtőernyőscsapatok háború utáni szervezése folyamán a hivatásos és a tartalékos állomány jelentős részét tették ki az 1944-es időszakban már szolgálatot teljesített ejtőernyősök¹³. Az 1948-ban felállított ejtőernyős zászlóalj számára – rendvédelemhez kötődő alkalmazások tapasztalataival már rendelkező hivatásos állománya kapcsán – már nem volt ismeretlen a bonyolult belpolitikai helyzetben végzett rendvédelmi tevékenység. Mivel ezt az elit egységet elsősorban szakmai referenciák és az önkéntesség elve alapján szervezték, feltételezhető volt független magatartása. A zászlóalj felszámolása azonban semmilyen vonatkozásban sem adott lehetőséget az 1956-os forradalomban való részvételre. Az ejtőernyőscsapatok szállításáért felelős vegyes szállítórepülő-ezred nem rendelkezett sem komolyabb előtörténettel, sem rendvédelemhez kötődő tapasztalatokkal, ezért inkább humanitárius-válságkezelő, mintsem katonai feladatok végrehajtásának volt részese az 1956-os forradalom eseményei során.

□ A szovjet légideszantcsapatok rendészeti-karhatalmi feladatokhoz kötődő alkalmazására 1956-ig számos esetben került sor. A második világháború bevezető illetve lecsengő szakaszában több alkalommal vetettek be légideszantcsapatokat városok rendészeti célú megszállására. 1940-ben Besszarábiában két, majd 1945-ben Mandzsúriában öt nagyobb város esetében került sor rendészeti célú légideszant bevetésekre, ahol a csapatok az ellenfél erőinek lefegyverzését és zárt körletekbe gyűjtését illetve kiemelt objektumok megszállását és őrzését végezték. A Mandzsúriai rendészeti célú deszant műveletek

10 Dr. Turcsányi Károly–Hegedűs Ernő: A magyar légideszantcsapatok alkalmazásának, haditechnikai eszközeinek és szervezetének fejlődése (1930–1945) I. és II. Katonai Logisztika 2006. 14. évf. 3–4. sz.

11 Martin Kornél – Ugron István: Fejezetek a Szent László hadosztály történetéből. Hadtörténeti Közlemények, 1995. 3. 85–87. o.

12 Huszár János: Honvéd ejtőernyősök Pápán. Jókai Kör, Pápa, 1993. 74–92. o.

13 Farkas Gábor – Lajtai János: Székesfehérvár repüléstörténete I. Dunatáj Kiadó, Dunaújváros, 1997.

folyamán *kiemelt személyek elfogását is végezték* a szovjet légideszantcsapatok, melynek folyamán egy légideszant csoport elfogta Yamada tábornokot és teljes törzsét, egy másik légideszant pedig foglyul ejtette Henry Pu Jit, Mandzsuria császárárt.

A légideszant és légi szállító szervezetek rendészeti-karhatalmi és katonai alkalmazása az 1956-os forradalomban

Az eredeti karhatalmi terv és végrehajtásának problémái

1956-ban a szovjetek eredetileg nem tervezték légideszantcsapatok rendészeti célú alkalmazását hazánkban. A haderő zavargások esetére tervezett esetleges *rendészeti célú alkalmazására* már 1956 nyarán részletes terveket készített a szovjet katonai felső vezetés¹⁴. A karhatalmi terv hagyományos szárazföldi, azon belül főként *gépesített erők demonstratív felvonulására* épült, mivel ez a fajta *karhatalmi célú erődemonstráció* elegendőnek bizonyult az 1953-as berlini válság kezelésére.

1956. október 24-én a szovjet katonai vezetés 290 harckocsit és 120 páncélozott lövészszállító harcjárművet, illetve összesen 6000 fő élőerőt vetett be Budapesten a karhatalmi célú demonstratív felvonulás végrehajtására. Döntő többségében harckocsizó és gépesített lövészezredek kerültek felvonultatásra ekkor és a következő napok folyamán.

*A szovjet demonstratív művelet nem csillapította le a forradalmi megmozdulásokat, mivel – ahogyan arra a tömeglélektan törvényszerűségeit figyelembe vevő legújabb kutatások rámutatnak – a magyar belügyi alakulatok többszöri feleslegesen brutális karhatalmi beavatkozásának, halálos áldozatokat követelő sortűzeinek hatására a tömegtüntetések radikalizálódtak és utcai harcokba csaptak át*¹⁵. Október 23. és 28. között, az *események reális megfékezhetőségének szakaszában*¹⁶, néhány további esemény is radikalizálódáshoz,

14 A karhatalmi tervet „VOLNA” (hullám) fedőnéven készítették el a szovjetek. A szovjet csapatok ilyen jellegű alkalmazása nem felelt meg az érvényben lévő nemzetközi szerződéseknek. (Ugyanakkor a szovjet csapatok beavatkozását a magyar politikai vezetés kérte.) Horváth Miklós. Az 1956-os forradalom és szabadságharc és a Varsói Szerződés. Hadtörténeti Közlemények, 114. évf. 2001. évi 4. szám 605; 614. és 621. o.

15 Horváth Miklós könyvében Kahler Frigyes és M. Kiss Sándor 1997-ben publikált tanulmányára hivatkozik. A kor technikai színvonalán (a ma ismert korszerű eszközök hiányában) a tömegoszlátás eszköze – a demonstratív felvonulás, a kordon és az egyre ritkábban alkalmazott lovassági oszlatás mellett – a tömeg fejmagassága fölé lőtt sortűz volt. A tömegoszlátásra alkalmazott sortűzek (61 eset) hatásmechanizmusát elemezve a kutatók arra a következtetésre jutottak, hogy ha azt katonai szervezetek tömegoszlátó egységei adták le, akkor rendszerint nem jártak halálos áldozatokkal, ha viszont belügyi szervezetek tömegoszlátó egységei, akkor – a tömegoszlátás szabályaival ellentétben – „a fegyveres erő beavatkozása nagy gyakorisággal halálos áldozatokkal járt”. (Mivel a tömegoszlátásra való kiképzettségből fakadóan szakmai szempontból e tendenciának éppen az ellenkezője elvárható, tudatosított lehet feltételezni a halálos áldozatokkal járó sortűzek ilyen jellegű alkalmazásában.) *A részletes elemzések szerint ez a szakszerűtlen és kegyetlen belügyi beavatkozás vezetett el 1956-ban a tömeg radikalizálódásához. A forradalmi fegyveres csoportok létrejöttének helye és ideje, illetve az előzőleg halálos áldozatokat szedő belügyi sortűzek között a kutatók egyértelmű összefüggést találtak.* Horváth Miklós: 1956 hadikronikája. Akadémia Kiadó, Budapest, 2003. 163–166. o.

16 Október 28-án a politikai vezetés médiában tett bejelentése gyökeresen megváltoztatta a felkelőcsoportok jogállását és az ellenük való rendészeti, illetve fegyveres fellépés körülményeit, lehetőségeit. Szűcs Miklós: Ezredes voltam 1956-ban a vezérkarnál. Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1989. 93. o.

a tömeg felfegyverzéséhez, az utcai harcok fellángolásához vezetett. Ilyen volt: a tömeg lövetése a Kossuth-téren; a rendvédelmi céllal (de töltetlen fegyverrel) alkalmazott katonai egységek tömeg általi lefegyverzése; a katonai és belügyi erők által lefogott felkelők szabadon engedése ügyességi döntésre; a börtönökből kiengedett és kiszabadított személyek egy részének (elsősorban a politikai elítélteknek) megjelenése az utcán; a belügyi szervek és a haderő fegyverraktárainak nem megfelelő őrzésvédelme; illetve az ipari munkásság felfegyverzéséről szóló kormányzati döntés és a fegyverek kiosztása.

A szovjet erők így egy általuk előre nem tervezett, új helyzetbe kerültek, ahol az eredeti karhatalmi stratégia már nem állta meg a helyét. A bevetett szovjet erők által az első napon *elszenvedett veszteség* ilyen körülmények között számukra *indokolatlanul magas mértéket* öltött, mivel 4 harckocsi és 4 páncélozott szállító jármű illetve 68 fő élőerő veszteséget szenvedtek a felkelő csoportokkal folytatott fegyveres harcok folyamán¹⁷. Az *elszenvedett veszteségek* következtében a szovjet katonai vezetés az alkalmazott stratégia felülvizsgálata, illetve gyökeres megváltoztatása mellett döntött. Erőiket kivonták Budapest belterületéről. Kimondták, hogy a felül nyitott küzdőterű BTR 152 páncélozott lövész szállító harcjármű alkalmatlan a városharc megvívására, mivel a felső szögtartományból kézfegyverek által rendkívül sebezhető illetve benzines palackokkal (ún. „Molotov-koktélok”) könnyen felgyújtható¹⁸. Ezáltal értelmetlenné vált a gépesítettlövész-csapatok konvencionális alkalmazása az egyre inkább városharc jellegű műveletekben. Megállapították, hogy a harckocsicsapatokat olyan, mozgékony és nagy tűzerőjű *könnyűgyalogossággal* kell megerősíteniük, amely önmagában is alkalmas a városharc megvívására, ugyanakkor hatékonyan képes a harckocsik városi körülmények közötti biztosítására. Erre a célra a szovjet katonai vezetők egyértelműen *légideszantegységek* alkalmazását javasolták.

A szovjet parancsnokok *kiemelt objektumok* *rendészeti célú megszállása*, illetve a *kis, irreguláris fegyveres csoportok elleni városharc sikeres megvívása* érdekében a katonai erő két formáját látták alkalmazhatónak. Egyrészt a megfelelő biztosítás mellett *erős védettséggel és nagy tűzerővel rendelkező harckocsicsapatok*, másrészt az azokat biztosító, *maximális mozgékonyassággal rendelkező légideszantcsapatok együttes bevetését*.

A feladat elsősorban (elsődleges, közelebbi feladatként) nem a felkelőcsoportok elleni nyílt és direkt városharc megvívása volt. Az alapvetően *városok megszállását* célzó légideszant műveletek a *passzív magyar katonai kötelékek lefegyverzésére*, a kulcsfontosságú pontok – például *minisztériumok* illetve *lőszergyárak* – megszállására és *őrzésvédelmének megszervezésére*, a lényegében elszigetelt felkelő csoportok *lefegyverzésére vagy felszámolására* irányultak, így összességében karhatalmi jellegűnek voltak mondhatók.

A harckocsizó és légideszant erőkből álló *speciális vegyeshadrendű harccsoportok* célja elsősorban és elsőként a *kiemelt objektumok* (a már említett minisztériumok, lőszergyár és a laktanyák) megszállása volt, a vezetés, a kommunikáció, illetve az

17 Vörös Béla: Az 1956-os forradalom és szabadságharc haditechnikai eszközei. I. haditechnika, 2006. évi 2. szám 84. o.

18 Horváth Miklós: 1956 hadikronikája. Akadémia Kiadó, Budapest, 2003. 391. o.

ellátás bénítása és elvágása érdekében. A kiemelt objektumok elfoglalása és őrzésvédelmének-biztosítása (amelyben esetenként szintén szerephez jutottak a légideszantcsapatok) megteremtette a további műveletek sikeres folytatásának előfeltételeit.

Csak ezután tervezték az ellenállócsoportok gócszerű támpontjainak szisztematikus felszámolását, ahol már főként a *városharcra felkészített légideszantalakulatok önálló alkalmazására* került sor, esetenként tűzérési támogatással. Titkosszolgálati szervekkel együttműködésben a légideszantokból kikülönített különleges műveleti csoportok feladata lett volna egyes *vezető személyek elfogása* is.

A katonai erő gyors bejuttatása céljából mozgósították a 31., a 7. és a 107. légideszant hadosztályokat. Két hadosztály számára konkrét bevetési célpontot jelöltek ki, míg a harmadikat tartalékként állomásoztatták a munkácsi repülőtéren. Az éles bevetésre felkészített deszantok állományát a hmelyniki és a lvovi repülőtéren gyülekeztették¹⁹. A 31. légideszant-hadosztály a veszprémi, míg a 7. légideszant-hadosztály a tököli repülőter megszállására és egy Budapest felé indított támadásra kapott parancsot.

A hadosztályok kis tömegű, de nagy tűzerejű fegyverzettel voltak ellátva, amely közepes aknavetőkből, hátrasiklás nélküli lövegekből, géppisztolyokból és géppuskákból, valamint kézi páncéltörő gránátvetőkből állt. Mozgékonyságukat néhány könnyű terepjáró gépjármű is segítette. A csapatok személyi és teherdeszant ejtőernyőkkel együtt kerültek málházásra az IL-12 és LI-2 típusú szállító repülőgépeken. Ez a megoldás lehetővé tette, hogy – a harcászati helyzet pillanatnyi alakulásának függvényében – a kijelölt cél repülőterek esetleges alkalmatlansága esetén a hadosztályokat teljes fegyverzetükkel és felszerelésükkel együtt valamely alkalmas terepszakasra deszantolják ejtőernyővel.

Összességében az 1956-os forradalom folyamán bevetett szovjet erők: 14 harcokcsi-, 8 gépesített- és 2 lövészadosztály, valamint a 3 légideszant-hadosztály. Utóbbiak az összes bevetett alakulat 15%-át tették ki. Ez a magas arány garantálta a magyar forradalom leverésére bevetett szovjet katonai erő nagyfokú hadműveleti mozgékonyágát.

Városok megszállására és kiemelt személyek elfogására irányuló műveletek

A veszprémi repülőter megszállása érdekében végrehajtott légideszant műveletre november 1-jén került sor, amikor a 31. légideszant-hadosztály 114. és 381. légideszant-ezrede leszálló módszerrel deszantolt a repülőtéren. A könnyűlövész jellegű légideszantcsapatok megszervezték a repülőter védelmét. A deszantcsapatok önállóan nem mentek át támadásba, hanem megvárták a szárazföldi lépcsőként beérkező harcokcsicsapatokat, amelyekkel egyesülve – kisebb tűzharc árán – elfoglalták a veszprémi légvédelmi tűzér laktanyát, ahol lefegyverezték a magyar csapatokat és átvették az objektum őrzésvédelmét.

Egy veszprémi repülőterről kiinduló kombinált gépesített-deszant csoport elfoglalta a balatonfűzfői lőszergyárat, biztosították a lőszerkészleteket, majd meg-

19 Margelov, Kosztyin B. A.: Vojennaja literatura. Margelov.htm

szervezték az objektum őrzésvédelmét. Mindkét *rendészeti jellegű intézkedés* a forradalmi erők megerősödésének megakadályozása érdekében történt, megfosztva a felkelőket a fegyverhez és lőszerhez jutás lehetőségétől, illetve kikapcsolva a forradalmi erők által esetleg aktivizálható magyar alakulatokat²⁰.

A tököli repülőtér megszállását célzó légideszant műveletet *Budapest fontosabb pontjainak megszállása érdekében* hajtották végre. Ennek első lépéseként november 3-án a 7. légideszant hadosztály erőinek zöme leszálló módszerrel deszantolt a repülőtérre, majd – lefegyverezve az ott települő hat légvédelmi üteg állományát – biztosította annak területét. Egyesülve a beérkező harcokocsapatokkal, a szovjet ejtőernyősök *speciális előrevetett osztagokat* hoztak létre, amelyeket osztagonként 12 harcokcsi és 150 főnyi ejtőernyős alkotott és második lépcsőben nagyobb létszámú lövészgyalogság követett.

Ezek a csoportok a Honvédelmi Minisztérium megszállását, majd annak biztosítását követően a Kilián-laktanya és a Corvin-köz elfoglalását kapták feladatul. A Honvédelmi Minisztérium elfoglalása, a magyar vezetési rendszer bénítása volt a gépesített-deszant csoportok elsődleges feladata, amelyre november 4-én került sor. A magyar katonai vezetőket részben a hajnali órákban lakásukon, részben a Minisztériumban fogták el a különítmények. A tábornokokat és tiszteket Tökölre szállították, majd egy részüket – az elfogott kormánydelegáció tagjaival együtt – *repülőgépen a Szovjetunióba deportálták*²¹. Másokat helikopteren szállították át Mátyásföldre²².

A tököli repülőtérre deszantolt légideszantcsapatokra támaszkodva, *gépesített és deszantalegységekből, illetve a szakszolgálatok ügynökeiből különleges műveleti csoportokat* hoztak létre, amelyek feladata *a forradalom vezetőinek elfogása* volt. Tervbe vették Nagy Imre miniszterelnök elfogását is. Habár előkészítették az akciót, az események alakulása végül nem tette lehetővé annak végrehajtását²³.

A Honvédelmi Minisztérium elfoglalását követően a deszantok megkezdtek a Kilián-laktanya és a Korvin-köz támadását. Ezeken a helyszíneken *klasszikus város-harc* bontakozott ki. A könnyű fegyverzetű légideszantcsapatok emeletről-emeletre foglalták el a Kilián-laktanya épületét. A Korvin-köz támadásánál jelentős tűzérési támogatást is kaptak a deszantok. A légideszantcsapatokat bevetették a Műegyetem térségében harcban álló szovjet erők megsegítésére, illetve más helyszíneken is. A deszantok november 7-ig befejezték a feladatok végrehajtását majd azt követően megszervezték a fontosabb objektumok őrzését és biztosítását is. A légideszantcsapatok részben karhatalmi, részben harcászati célú alkalmazása folyamán a két légideszanthadosztály halottakban 85 fő, eltűntekben 12 fő, sebesültekben pedig 265 fő veszteséget szenvedett²⁴. Az alacsony veszteségek kis intenzitású fegyveres harc megvívására utalnak.

20 Horváth Miklós: 1956 hadikronikája. Akadémia Kiadó, Budapest, 2003. 438–439. o.

21 Horváth Miklós: 1956 hadikronikája. Akadémia Kiadó, Budapest, 2003. 418. o.

22 Szűcs Miklós: Ezredes voltam 1956-ban a vezérkarnál. Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1989. 131. o.

23 Margelov, Kosztyin B. A.: Vojennaja literatura. Margelov.htm

24 Horváth Miklós: 1956 hadikronikája. Akadémia Kiadó, Budapest, 2003. 443. o.

A szovjet és a magyar légiszállító szervezetek alkalmazása többségében a válságreaktív és a kimenekítő tevékenység (légi evakuálás) kategóriába sorolható.

Az élőerő (veszélyeztetett szovjet polgári személyek) kijuttatása céljából a szovjet 177. bombázórepülő hadosztály repülőgépeit vetették be. Elsősorban a szovjet tisztek családtagjait szállították a repülőgépek biztonságos területre, már az első 3 nap alatt 600 családot, mintegy 1800 főt kijuttatva a veszprémi, a tököli és a debreceni repülőtérre. Szállító tevékenységét november első hetében továbbfolytatta az ezred.

A magyar 16. vegyes repülőezred szállítórepülő elemei számos humanitárius és válságkezelő feladatot hajtottak végre a forradalom napjaiban. Az események jellegéből fakadóan a légierő harcászati egységeit szinte alig vetették be a forradalom napjaiban, a szállítórepülő alakulat számára viszont nagy mennyiségű feladat adódott. A légierő-parancsnokság „különböző kormányzati szervek kérésére ... elsősorban a ... vegyes repülőezrednek adott különböző feladatokat”²⁵. Az ezred Debrecenbe élelmezési, Győrbe, Székesfehérvárra, Veszprémbe és Pécsre nagy mennyiségű bankjegyet, más helyekre egészségügyi ellátó anyagot szállított a forradalom folyamán²⁶.

Elmondható, hogy a szovjet légideszantcsapatok bevetése egy karhatalmi művelet részeként történt egy olyan szituációban amikor a gyengén felfegyverzett forradalmi csoportok a vártnál jóval nagyobb ellenállást fejtettek ki. Az adott helyzetben az objektumok megszállására és őrzésére, katonai alakulatok lefegyverzésére és személyek elfogására²⁷, őrzésére és mögöttes területre szállítására irányuló, alapvetően rendészeti-karhatalmi jellegű feladatokat már csak megfelelő tűzerővel rendelkező, szórványos tűzharc megvívására is alkalmas katonai erő volt képes végrehajtani, mivel a válság túlhaladta a tömegtüntetéseket, a forradalom erői fegyvert fogtak és kis intenzitású fegyveres harcba kezdtek. A légiszállító szervezetek válságreaktív és kimenekítő tevékenysége lényegében kívül esik a klasszikus katonai alkalmazás keretein.

Összegzett következtetések

Az 1956-os magyar forradalom leverésére a Szovjetunió igen jelentős katonai erőt vetett be. Az eredeti szovjet tervek szerint alapvetően rendészeti-karhatalmi feladatokat a fegyveres ellenállás felülírta. A forradalom leverésében a légideszantterők jelentős szerepet játszottak. A végrehajtott karhatalmi, rendészeti és kis intenzitású harcászati műveletben a légideszantterők bevetése a szovjet hadvezetés számára az alábbiakban játszott meghatározó szerepet:

- A légideszantcsapatok nagyobb városok melletti repülőterekre történő tömeges deszantolásával a szovjet katonai vezetés a város harc megvívására könnyűlövész jellegű és hatékony fegyverzetű, fokozottan alkalmas mozgékony erő birtokába jutott.

25 Iván Dezső: A magyar katonai repülés története 1945–1956. HM OTF Budapest, 1999. 173. o.

26 Iván Dezső: A magyar katonai repülés története 1945–1956. HM OTF Budapest, 1999. 173. o.

27 A karhatalmi művelet alatt összesen 4056 személyt tartóztattak le, ami a tevékenység rendvédelmi jellegére utal. Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1993. 149. o.

- Lehetőség nyílt a *harcokocsicsapatok átlagost meghaladó megerősítésére és speciális előrevetett osztagok, tulajdonképpen városi harcra alkalmas rohamcsoportok létrehozására.*
- Az ejtőernyődeszantok földterési körzetének szinte tetszés szerinti megválaszthatósága miatt a katonai vezetés kezébe egy *flexibilisen alkalmazható erő* került. Ez az oka annak, hogy az 1956-os forradalom leverését célzó hadművelet *hadműveleti tartalékát* a Munkácson állomásozó légideszant hadosztály erői adták.
- A légideszantokkal végrehajtható *független átkarolás* lehetősége azt is garantálta, hogy a bevetett *ejtőernyős hadosztályokat* nem csak gyorsan, hanem *vesztések nélkül juttassák el* az ország olyan távoli pontjaira, amelyek szárazföldi csapatokkal csak lassan és veszteségterhesen lettek volna megközelíthetőek.

Az 1956-os forradalom leverésekor a szovjet katonai vezetés a légideszantcsapatok bevetésével eredeti stratégiáján, a katonai erő demonstratív felvonultatásán kénytelen volt változtatni. Az, hogy a szovjet szárazföldi haderő intenzív fegyveres harc irányába elmozduló karhatalmi művelete végül nem járt rendkívül magas veszteségekkel, főként a légideszant hadosztályok bevetésével magyarázható. A felvonultatott hatalmas katonai túlerőt a fegyveres forradalmi ellenállás megtorpanásra kényszerítette, de annak feltartóztatása az adott belpolitikai és nemzetközi körülmények között lehetetlen volt. Katonai-rendvédelmi szempontból kutatásunk mának szóló tanulsága lehet az, hogy a válságreagáló műveletek, az aszimmetrikus harci cselekmények, a városharcok, terrorizmus elleni küzdelem során a fegyveres tevékenység sikeres folytatásához napjainkban és a belátható jövőben is nélkülözhetetlen a légideszantcsapatok alkalmazása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A modern haditechnika enciklopédiája Guliver kiadó, Budapest 2001. 60–62. o.
2. Dombi Lőrinc: Selyempukolák: fejezetek az ejtőernyő történetéből. Zrínyi, Budapest, 1993. 79. o.
3. Dr. Turcsányi Károly – Hegedűs Ernő szerzőpáros több írása a légideszantcsapatok történetéről, fejlődésének és alkalmazásuk kérdéseiről.
4. Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1993.
5. Horváth Miklós. Az 1956-os forradalom és szabadságharc és a Varsói Szerződés. Hadtörténeti Közlemények, 114. évf. 2001. évi 4. szám
6. Horváth Miklós: 1956 hadikronikája. Akadémia Kiadó, Budapest, 2003.
7. Iván Dezső: A magyar katonai repülés története 1945–1956. HM OTF Budapest, 1999. 68. o.
8. Kastély Sándor (szerk): Katonai ejtőernyőzés Magyarországon. ZMNE Hadtörténelem Tanszék, Bp; 2005.
9. Litván György (szerk): Az 1956-os magyar forradalom. Tankönyvkiadó, Budapest, 1991.
10. Margelov, Kosztyin B. A.: Vojennaja literatura. Margelov.htm
11. Martin Kornél – Ugron István: Fejezetek a Szent László hadosztály történetéből. Hadtörténeti Közlemények, 1995. 3. és 1996. 4. sz.
12. Szabó József (főszerk.): Hadtudományi lexikon Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995. 870. o.
13. Szűcs Miklós: Ezredes voltam 1956-ban a vezérkarnál. Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1989.
14. Vörös Béla: Az 1956-os forradalom és szabadságharc haditechnikai eszközei. I. Haditechnika, 2006. évi 2. szám

Alkéri István

A HM Pénzügyi és Számviteli Szolgálat szervezeti modernizációja

2007. január 1-jei hatállyal – a teljes honvédelmi tárcát, illetőleg a Magyar Honvédséget érintő átalakítási koncepció részeként – megalakult a Honvédelmi Minisztérium Közgazdasági és Pénzügyi Ügynöksége. Cikkünkben szeretnénk röviden összefoglalni az Ügynökség létrehozásának szakma-politikai hátterét, a konkrét átalakítás mozgatórugóit, továbbá azokat a fejleményeket rendszerezni, amelyek az Ügynökség jelenlegi, vagyis az átalakítás időszakát, majd később a jövőbeni teljes értékű működését jellemezhetik, befolyásolhatják.

A HM Közgazdasági és Pénzügyi Ügynökség – KPÜ (az egyszerűség kedvéért a továbbiakban: Ügynökség) mind jogilag, mind a feladatrendszerét tekintve a HM Pénzügyi és Számviteli Szolgálat bázisán jött létre. Mint ismeretes, a jogelőd szervezet négy pénzügyi- számviteli alakulatot foglalt magában, nevezetesen a HM Központi és Pénzügyi és Számviteli Hivatalt, illetőleg az annak egységes vezetése alatt álló 1. és 2. Területi Pénzügyi és Számviteli Igazgatóságot, továbbá a HM Pénzügyi Számító és Nyugdíjmegállapító Igazgatóságot (2005. április 1-jéig a Szolgálat öt eleméből állt, amikor is az akkori átszervezési terminusban a három korábbi területi pénzügyi és számviteli szervezetet két igazgatóságba integrálták.).

A HM Pénzügyi és Számviteli Szolgálat ily módon a szakmai jogosultságát, illetőleg kötelezettségét tekintve lefedte a teljes HM és MH katonai struktúráját, ez alól kivételt pusztán azok a katonai szervezetek képeztek, amelyek számára az irányadó törvények kötelezővé tették (teszik) a szervezetileg önálló gazdasági, illetőleg pénzügyi-számviteli szervezet létrehozását, működtetését. Ez utóbbi kategóriába tartoznak, a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, a Katonai Ügyészség, a Kormányzati Frekvenciagazdálkodási Hivatal (2007. január 1-ig), továbbá a katonai kórházak (a katonai gazdálkodási terminológia szerint gyűjtőnéven az úgynevezett speciálisan gazdálkodó szervezetek).

Megjegyzendő, hogy a speciális gazdálkodó szervezetek sem voltak függetlenek a HM Pénzügyi és Számviteli Szolgálattól, azon belül különösen a Hivataltól, amely deklaráltan szakmai előjárói funkciót töltött be velük szemben, továbbá teljes mértékben kapcsolódtak a HM Költségvetési Gazdálkodási Információs Rendszerére (HM KGIR) és a rendszer által kínált szolgáltatásokra. Ez a fajta kapcsolatrendszer az

Ügynökség és a speciálisan gazdálkodó szervezetek között egyébként a jövőben is fennmarad.

Előre kell bocsátani, hogy az 1990-es évek óta a Honvédség egyik legdinamikusabban változó szolgálati ága a Pénzügyi-Számviteli Szolgálat, ennek minden pozitív és negatív következményeivel együtt. Negatív elemként azt kell első helyen szerepeltetni hogy a Szolgálat létszáma folyamatosan csökkent. Történt ez annak ellenére, hogy a jelzett időszakban a pénzügyi folyamatok, a működés rendjét szabályozó normatívák mind összetettebbé, a maguk nemében bonyolultabbakká váltak, s amelyek a Szolgálat munkatársai, vezetése felé is új követelményeket támasztottak – Ezt súlyosbította az a körülmény, hogy a Szolgáltatnál – annak a polgári életben is tökéletesen hasznosítható tudásanyaga miatt – fokozottan érzékeltette elszívó hatását a polgári szféra nagyobb jövedelmet, illetőleg karrierlehetőséget megcsillantó vonzereje.

Mindezek következményei indították a tárca vezetését, illetőleg a Szolgálat irányítóit arra, hogy a rendelkezésére álló erőforrásokat összpontosítsák, és a hagyományokkal szakítva teljesen új alapokra helyezett pénzügyi-számviteli ellátási rendszer teremtsenek meg. (Az 1996-os átszervezés megelőzően a pénzügyi-számviteli szakterületen foglalkoztatottak létszáma meghaladta a 2000 főt, ez a szám napjainkra, 2007. január 1-jét követően 525 főre csökken!)

Az előzőek következményeként, eredményeként jött létre 1996. december 1-jén a HM Pénzügyi Szolgálata, a már jelzett kezdetben öt, majd később négy szervezeti elemmel. A szervezeti változás lényegi eleme volt, hogy a katonai szervezetek különböző szintjein – az önálló századoktól, egészen a seregtest szintig – a pénzügyi-számviteli szolgálatok kikerültek az ellátási körükben tartozó katonai szervezetek kötelékéből és közvetlenül az őket irányító területi pénzügyi és számviteli igazgatóságok, rajtuk keresztül a mindenkor Pénzügyi és Számviteli Főigazgató alárendeltségébe kerültek.

E helyütt nem szeretnénk megismételni az akkori változások visszhangjait (köszönhetően az akkor elgondolt és következetesen végigvitt folyamatnak, azok mára elcsitulnak), annyit azonban mindenképpen érdemes megjegyezni, hogy az 1996-os rendszer újdonságát a gazdálkodási rendszerben az jelentette, hogy az önálló gazdálkodási jogkörrel rendelkező parancsnokok szolgálati alárendeltségéből kikerültek a pénzügyi-számviteli vezetők, és egyfajta szakmai tanácsadói, illetőleg szigorúan szakmai ellenjegyzői szerepkörrel lettek felruházva. Tehát nem a parancsnoki gazdálkodási jogkör csorbitásáról volt szó, hanem a gazdálkodási fegyelem erősítéséről, illetőleg a konkrét gazdasági döntések és a hozzárendelt finanszírozási fegyelem tudatos szétválasztásáról.

Ami az átalakítás pozitív hozadékát jelenti, az egyértelműen a pénzügyi informatikai terület következetes fejlesztése jelentette, ezzel pótolandó a kiesett humán erőforrásokat.

El kell mondani, hogy a pénzügyi informatika már korábban is kiemelt területnek számított a Szolgálat vezetőinek elgondolásaiban. Az 1990-es éveket megelőzően is az egyik legfejlettebb informatikai hálózattal rendelkezett a Honvédség, sőt az akkori szövetségi rendszerben párját ritkító volt.

A már jelzett átalakítással egyidejűleg egy átfogó informatikai projektbe fogott a tárca, illetőleg a Pénzügyi-Számviteli Szolgálat, amelynek egyértelmű célja az volt,

hogyan a megváltozott körülményeket figyelembe véve miképpen lehet az informatikai oldaláról támogatni a tárca operatív gazdálkodását, egyben egy olyan központi adatbázist is kiépíteni, amely a pénzügyi-számviteli információkon, munkafolyamatokon túlmenően, a logisztikai, humánerőforrás gazdálkodási, továbbá a védelmi tervezésben is érdemi előrelépést jelenthet. Ennek eredményeként jött létre a már sokak által ismert KGIR projekt, amely kiépítettségét, szolgáltatási színvonalát, biztonságát tekintve a maga nemében egyedülálló a hazai közigazgatási informatikai palettán.

Az átalakításról

Az előzőekben részletezett törekvések sem tudták viszont megakadályozni, hogy a Szolgálat folyamatos erőforrás, azon belül meghatározó részben létszámbírályként küzdjön. Évről-évre kitapintható volt a leterheltség növekedése, amelyet tovább súlyosbított a létszám-fluktuáció. Kétségtelen, hogy ennek a már hivatkozott munkaintenzitás-növekedés mellett az azokkal lépést nem tartó honvédelmi jövedelmi lehetőségek is jelentékeny szerepet játszottak. Összességében megállapítható, hogy az egyébként rendszertanilag átgondolt szervezeti változások, a rendelkezésre álló erőforrások maximális kihasználásával lebonyolított informatikai fejlesztések is csak a munkaterhek növekedési ütemének visszafogását tudták elérni.

El kell ismerni, s ez mindenképpen a Szolgálat munkatársainak szakmai tudását, hozzáállását jelzi, hogy a Szolgálat az adott körülmények között is megőrizte működőképességét, a rábízott területen semmi olyan jellegű negatív tendenciát, egyedi kudarcot nem lehetett felfedezni, amely akár a Szolgálat, akár a honvédelmi tárca gazdálkodásának jogszerűségét negatív jelzővel minősíthette volna. (Az utóbbi évek Allami Számvevőszék jelentései jelentős részben kiemelik a pénzügyi-számviteli rendszer biztosítottságát.)

A múlt évben napvilágot látott Kormányprogram, azon belül is a kormányzati működés felülvizsgálatát célzó részek egyértelművé tették, hogy a Szolgálat átalakítását tovább kell folytatni, sőt olyan jellegű lépéseket kell megtenni, amelyek jelentőségüket tekintve az 1996-os átszervezéshez mérhetőek. A Kormányprogram ugyanis nyilvánvalóvá tette, hogy a Magyar Honvédség esetében az erőforrásokat az alaptevékenységet szolgáló „csapattagozatra” kell koncentrálni és az azok kiszolgálására, támogatására hivatott szervezetek szervezeti és működési rendjét teljes felülvizsgálat alá kell vetni. Nem titkoltan azzal a céllal, hogy a felülvizsgálat eredményeként felszabaduló létszám, költségvetési források átcsoportosuljanak a közvetlen harctevékenységet végző katonai szervezetekhez.

Ez alól nem lehetett kivétel a Pénzügyi és Számviteli Szolgálat sem. Ugyanakkor, meg kell jegyezni, hogy a Szolgálat helyzete e tekintetben igencsak ambivalens, tudniillik, mint jeleztük már korábban is érzékeny erőforrás problémákkal kellett szembesülnie. Továbbá a honvédelmi tárcánál megvalósuló létszámcsökkenés önmagában nem jelent feladatcsökkenést a pénzügyi-számviteli területen. A feladatok jelentős része ugyanis létszámfüggetlen, illetőleg éppen a személyi kiadásokkal kapcsolatos munkafolyamatok vannak a KGIR intézményen belül a legjobban automatizálva, tehát itt igazi munkaerő-megtakarítással nem lehet számolni. Ellenben az

egyéb szakmai feladatok, kiemelten az éves költségvetési gazdálkodás fegyelmezett-ségét biztosító új államháztartási, kincstári, adó- és járulék-elszámolási szabályok, mérhető többletet jelentenek a Szolgálat bármely munkatársának.

E kettős kényszerítő erő, más megoldási utat nem adhatott, mint a létező rendszer újbóli felülvizsgálatát, az erőforrások és munkafolyamatok további erőteljes koncentrálását.

A kormányzati döntéseknek részeként az önálló pénzügyi-számviteli szervezeti elemek, ezzel együtt az elkülönült vezetési szintek megszűntek. (2006. december 31-ig négy önálló állományilletékes parancsnokot különböztethettünk meg a Szolgálat kötelékében.) 2007. január 1-jétől egyetlen önálló pénzügyi-számviteli szervezetenként működik az Ügynökség, továbbmenve, kizárólag az Ügynökség vezérigazgatója rendelkezik teljes körű állományilletékességi jogkörrel.

A tárgyalandó téma szempontjából az „ügynökség”, „vezérigazgató” terminológiát nem tartom meghatározó jelentőségűnek, mindazonáltal megragadható egyfajta nemzetközi szakszókincs (NATO) használatra való törekvés, illetőleg a megnevezésekben tükröződhet a szervezetek speciális helyzete, rendeltetése. (Az Ügynökséggel egy időben alakult meg a termelői logisztikai feladatok ellátásáért felelős HM Fejlesztési és Logisztikai Ügynökség, valamint a HM Infrastrukturális Ügynökség.)

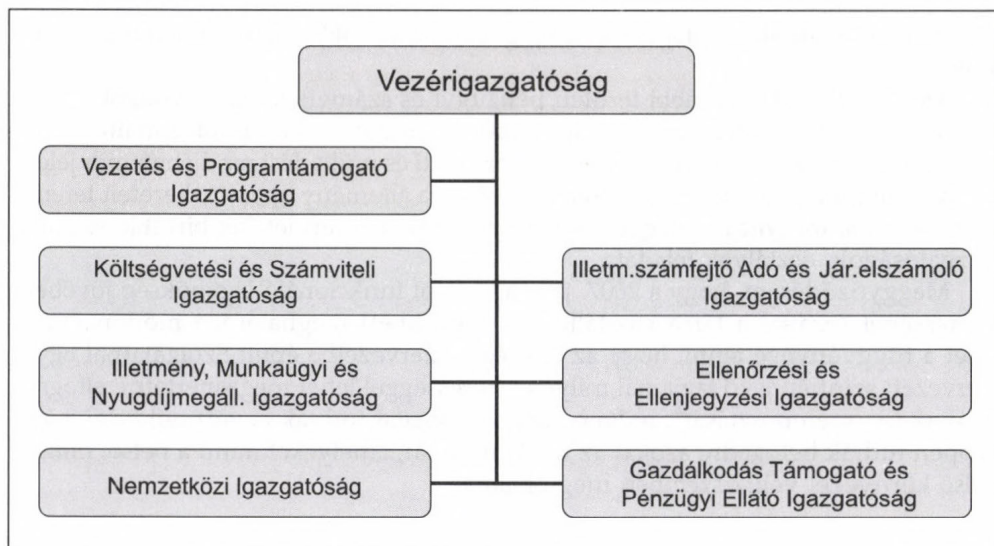
Az önálló pénzügyi-számviteli szervezetek összevonásával, az ezzel együtt járó vezetési szintek csökkenésével, továbbá a szakmai kiszolgáló apparátusok (személyügyi, tervezési-szervezési, ügyvitel osztályok, alosztályok, részlegek) elkerülhetetlen egyesítésével, számottevő létszám-megtakarítást lehetett elérni, ugyanakkor ezek önmagukban inkább teknhetők praktikus létszám-csökkentési akcióknak, semmint a tényleges szakmai felülvizsgálat eredményeinek.

Amennyiben ez utóbbiakra, egyébként helyesen koncentrálunk, *az átalakítás lényegi elemei a következőkben ragadhatók meg.*

Az úgynevezett pénzügyi-számviteli referatúrák tekintetében, vagyis akik a csapatok közvetlen biztosítását végzik, a lehetőségek végső határáig fő szempont volt, hogy minden egyes katonai szervezetnek önálló pénzügyi-számviteli szolgálata legyen. Megjegyzendő, hogy ennek a szemléletnek nem pusztán munkaszervezési, hanem a parancsnoki állomány részéről, az 1996-os átszervezés időszakában érzékelhető fenntartások miatt, emocionális okai is voltak.

A létrehozandó új Ügynökség létszám-determinációi alapján nyilvánvalóvá vált, hogy a fenti elvet fel kell adni és a katonai szolgálatok kiszolgálását közvetlenül biztosító pénzügyi-számviteli referatúrák tekintetében is központosítás szükséges. Ez csak oly módon volt megvalósítható, hogy a közvetlen létszámcsökkentés mellett laktanya, helyőrség pénzügyi-számviteli szolgálatokat kellett létrehozni, amelyek ellátási kötelezettségébe valamennyi ott diszlokáló katonai szervezet beletartozik.

Az előzőek logikai következményeként (de a logikai összefüggés akár meg is fordítható) teljes felülvizsgálatra szorult az a szakmai munkamegosztás is, amely a Pénzügyi és Számviteli szolgálat egyes szervezeti szintjeit (Hivatal – Területi, Igazgatóságok – Referatúrák) mindeddig jellemezte. Ez lényegében azt jelentette, hogy a Hivatal szakmai osztályai kifejezetten a tárca felső szintű költségvetési gazdálkodásáért, az azokat biztosító jogszabályok elkészítéséért, tárca szintű megvalósulásáért feleltek, illetőleg megteremtették azokat a kereteket, feltételeket, amelyek szüksége-

A HM Közgazdasági és Pénzügyi Ügynökség szervezeti felépítése

sek voltak ahhoz, hogy az alárendelt igazgatóságok, referatúrák a reájuk szabott feladatokat az elvárt színvonalon megvalósítsák.

A Területi Igazgatóságok, illetőleg a Referatúrák közötti viszony már bonyolultabb összefüggési rendszerrel írható le, közöttük sok esetben már nem választható szét egyértelműen a végzendő feladat szintje, sőt az 1996-os pénzügyi-számviteli rendszer logikája alapján egyértelműen tetten érhető az egymásra utaltság.

A 2007. január 1-jétől kiépülő rendszer fő vezérlőelve tehát az, hogy a Hivatal szakmai osztályai nem pusztán a felsőszintű irányítói feladatokat végzik el, hanem azt jelentős részben a korábbi Területi Igazgatóságok középírányítói tennivalóival is ötvözik. Az előzőek egyenes következménye, hogy nem lehet kizárni, sőt a kialakított rendszer velejárója az is, hogy a szakmai igazgatóságok, osztályok közvetlen kapcsolatba kerülhetnek az operatív feladatokat ellátó referatúrákkal.

Az előzőek feltételeként tehát olyan szakmai osztályokat kell(ett) megalakítani, amelyek a klasszikus minisztériumi felső irányítással együtt járó jogokat és kötelezettségeket ismerik és képesek alkalmazni, hanem kellő affinitást mutatnak az operatív pénzügyi-számviteli feladatok végrehajtása terén is. Amennyiben pusztán a pénzügyi-számviteli szakma karrier modelljére tekintünk ez természetesnek tűnhet, ugyanakkor el kell ismerni, hogy az utóbbi években a pénzügyi-szakmai terület annyira diverzifikálódott, hogy jelentős mértékben elválnak a központi, a középszintű, illetőleg a végrehajtó szintű információs szükségletek és igények.

Az Ügynökség szervezeti struktúráját áttanulmányozva felfedezhetjük, hogy lényegében megmaradtak a korábbi szakmai kultúrák, vagyis jól elkülöníthető szervezeti egységekbe (igazgatóságba) tömörülnek a költségvetési, finanszírozási, számviteli, a klasszikus pénzügyi, az ellenőrzési, a nemzetközi feladatok. Habár az ezeken belül meglévő osztályelnevezések újszerűeknek tekinthetők, azokat inkább úgy kell

tekinteni, mint amelyek kifejezőbbek a jog- és hatáskörökbe tartozó szakterületek tekintetében.

Megtalálhatjuk a korábbi területi pénzügyi és számviteli igazgatóságok „utód-szervezetét” a Pénzügyi Támogató Igazgatóság formájában is, mindazonáltal hangsúlyozni kell, hogy ez a szervezeti elem szervezeti és működési rendjében már jelentősen eltér elődjétől. Kifejezetten a referatúra állomány operatív kereteit teremti meg, szakmai irányítása az egyes pénzügyi-számviteli területeket birtokló szakmai igazgatóságok, osztályok feladata.

Meggyőződésem, hogy a 2007. január 1-jétől funkcionáló Ügynökség jövőbeni sikerességét (ezáltal a tárca gazdálkodási fegyelmét) meghatározó módon annak lehet a függvényévé tenni, hogy az egységes szervezetbe épült Szolgálatnál egyes szervezeti szintjén lévő tagjainál milyen sikerességgel lehet megismertetni, elfogadtatni az új „szereposztását”, milyen hatékonysággal tudnak együttműködni, s miképpen tudják befogadni azokat az új elvárásokat, amelyeket mind a belső, mind a külső környezet velük szemben megfogalmaz.

SZEMLE

Védelemgazdasági kérdések egy német konferencia kapcsán

A németországi Katonai (Védelemgazdasági) Társaság 2006 áprilisában ünnepelte fennállásának 25-ik évfordulóját. Ebből az alkalomból jelent meg a Társaság *Biztonság és Közgazdaság* című folyóiratának jubileumi száma. A *védelemgazdaság lehetőségei és hatása a béke biztosításának folyamatában* címmel megtartott konferenciáról. A Társaság célja: tájékoztatást adjon a biztonság-, gazdaság- és belpolitika összefüggéseiről; a fegyveres erőkről nemzetgazdasági és üzemgazdasági szempontokból; a leszerelés, az átfegyverzés és a konverzió gazdasági kérdéseiről; az európai fegyverzeti kooperációról; az exportról és a fegyverzetellenőrzésről; valamint mindezek finanszírozásáról. Mottója pedig hangsúlyozza: *Több tapasztalatot a tudomány számára, minél több tudományos ismeretet a gyakorlatba!* Mindezek jegyében rendszeres tájékoztatást adnak a kutatásokról; a kelet- és középeurópai reformországokban zajló védelemgazdasági folyamatokról, elsődlegesen a lengyel, orosz és szlovák sajtó alapján. A kutatásban részt vesz az EU alkotmányán alapuló Európai Védelmi Ügynökség három pillére: a közös Beszerzési Ügynökség, és a közös Logisztikai Ügynökség, valamint az Európai Hadfelszerelési finanszírozási Bank, melyek tartalmi bővítéséhez és gazdagítására vonatkozó konzekvenciákhoz kíván hozzájárulni a kutatási projekt.

A közel 80 oldalas kiadványban megjelent referátumokból kettőt ajánlunk a hazai tudományos körök figyelmébe.

Hozzájárul-e a védelemgazdaság a növekedéshez?

A védelemgazdaság és nemzetgazdaság egésze összefüggésének kérdése sokakban csak leegyszerűsödve vetődik fel. A fegyveres erőkre fordított kiadásokat társadalmi szükségletként kell felfogni és hasznosulását is így kell értékelni. A szerzők a referátumban több szempontból közelítik meg a kérdést: az összeggazdasági növekedés szempontjából rámutatnak a védelemgazdaság, az egyéni- és az összeggazdasági teljesítmény, valamint a növekedés kölcsönös összefüggésére.

A cikk első részében a szerzők a német fegyvergyártás és az export helyzetét elemzik. A kezdeti időkben, az 1960-as évek második felében, az export a használatból kivont repülő és páncélos eszközökre szorítkozott, majd a fejlesztés és az ipar megerősödésével fokozatosan jutott el a bonyolult fegyverzeti rendszerek és a kapcsolódó szolgáltatások exportjáig. Napjainkra (2002. évi adatokkal számolva) a közel 90 000 főt foglalkoztató fegyverzeti és hadfelszerelési ipar a világkereskedelemben 5–6%-os részesedést ért el és ezzel az 5. helyet foglalja el a legnagyobb fegyverexportőrök között. Mindezt Németország elsősorban a kutatás-fejlesztésben és a minőség terén nyújtott teljesítményével érte el, mivel az állami kereskedelem politika visszafogottsága, az ideológiai alapú defenzív kereskedelempolitika a potenciális vásárlók elvándorlását okozta.

A fentiek alapján a szerzők tézisként fogalmazzák meg, hogy a katonai K + F az innováció motorja, amelynek kiemelkedő szerepe van a gazdaság növekedésében. Megállapítják, hogy a korszerű és hatékony fegyverek exportjára való képesség növeli az ország tekintélyét.

A cikk második részében a szerzők a közvetlen katonai kiadások alakulását és hasznosulását tekintik át és egy sor ellentmondásos jelenségre irányítják rá a figyelmet.

A fegyveres erők 1991-ben elindított reformja (csökkentése) eredményeként a csapatok létszáma 2004-re 42%-kal csökkent. A célkitűzés ellenére a személyi kiadások nem csökkentek, a vizsgált időszakban változatlanul a költségvetés 50–51%-át teszi ki. A megszűnő helyőrségeknek negatív a nemzetgazdasági hatása, az adott körzetekben növekvő munkanélküliséggel és csökkenő vásárlóerővel jár.

Nem teljesülnek a struktúra átalakítási és a költségtervezés harmonizációs célkitűzései. A 2018-ig terjedő tervekben több olyan projekt található, amelyek pénzügyi fedezete kétséges, így a feltételezett gazdaságélénkítő hatásuk is megkérdőjelezhető.

A Szövetségi Számvevőszék vizsgálatai kimutatták, hogy a rendelkezésre álló költségvetési erőforrásokat gazdaságtalanul használják fel. A hivatkozott *Fekete könyv* egy sor példát közöl a ruházati és lőszer gazdálkodás területéről, a drága és sikertelen/felesleges fejlesztési projektekről, ahol a hibás időbeli és az összehangolatlan pénzügyi tervezés a veszteség forrása.

Megállapítják, hogy az erőltetett megtakarítási elvárások rendszeresen hibás fejlesztési/beruházási döntésekhez vezetnek.

A sorozott és az önkéntes haderő költségeit elemezve felmerül: a bürokratikus (kell-e 900 féle formanyomtatványt használni a hadseregben?) merev szervezeti struktúrájú, a mindenkorai igényekhez képest alulfinanszírozott szervezet képes-e kihasználni a minőségi munkaerő rugalmas felhasználhatóságából adódó előnyöket, ami kétséggé teszi a tervezett megtakarításokat.

A sok negatív példa ellenére a szerzők úgy ítélik meg, hogy a gazdaságnak és az államnak találkozni kell a nemzeti érdekek tekintetében, aminek végső eredménye: a védelemgazdaságnak az össznövekedéshez való pozitív hozzájárulása

Európai Hadfelszerelési Bank finanszírozási lehetőségei

A terrorizmus elleni Európának egységesen kell fellépni. Ezért a biztonság kérdései a társadalom és a politika számára mindig elsőrendű, még akkor is, ha államháztartási problémák miatt a katonai költségvetést csökkenteni kell.

A kérdés úgy merül fel, hogyan oldható meg a biztonság garantálása a katonai kiadások növelése nélkül. Szakértők szerint ez a fegyveres erő közös önálló beszerzési és finanszírozási intézményeinek létrehozásával oldható meg. Ez az intézmény az Európai Hadfelszerelési bank (EHB), amelynek elsődleges célja a haditechnikai és hadfelszerelési beruházások finanszírozása. Egyes országok nem tudják a szükséges beruházásokat finanszírozni, ezért azokat a bank önállóan finanszírozza. A sikeres önfinszírozás többletberuházásokat tesz lehetővé és tehermentesíti az ország katonai költségvetését.

Az EHB stratégiai célja az egyes országok államháztartásának tehermentesítése, amit azzal ér el, hogy önálló tevékenységének a pénzpiacon realizált nyereségét a szükséges haditechnikai és hadfelszerelési beruházásokra fordítja. A szerzők részletesen elemzik egy ilyen bank alapításának, beruházási és pénzpiaci tevékenységének lehetőségeit, eredményeit és kockázatait, amelyek ilyen módon összevethetők a fegyverzeti és hadfelszerelési termékek piacán folytatott egyszerű kooperáció költségeivel és eredményeivel, mindezek eredményeként közgazdaságilag racionális döntés hozható a stratégiai célkitűzés eléréséhez.

A németországi Katonai Gazdasági Társaság 2007 márciusában *Európai túlélési stratégiák – hozzájárulás a béke biztosításához* címmel újabb konferenciát rendez az európai védelmi unió jövőjéről, annak védelemgazdasági aspektusairól. A jubileumi kiadvány meggyőzött bennünket arról, hogy a németországi Védelemgazdasági Társaság, amelyre már utaltunk, a tudományterület aktív és eredményes művelője, ezért érdeklődéssel várjuk az előttük álló konferencia eredményeit.

Király László

Hadnagy Imre József

A katasztrófavédelem gyakorlatának néhány kérdése

A szerző az MHTT 2006. évi pályázatán második díjat nyert nagyobb terjedelmű tanulmányának rövidített, szerkesztett változatában az utóbbi időben történt rendkívüli eseményekkel, a katasztrófavédelem neuralgikus pontjaival, többek között a katasztrófával kapcsolatos politikai, szakmai felelősséggel, a tömegrendezvények biztosításával, a katasztrófavédelmi rendszer együttműködésével, a terrorveszélyeztetettséggel és a légi kutatás-mentés elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozik.

A világ népei napjainkban sok olyan kihívással állnak szemben, amelyekre egy évszázaddal ezelőtt még gondolni sem lehetett. A globalizáció; a népek, nemzetek, emberi kultúrák hosszantartó szembenállása, kibékíthetetlen ellentéte; a klímaváltozás; a mérhetetlen nagy környezetszennyezés (álló-, és folyóvizek; levegő; lakókörnyezet stb.); az atomenergia térhódítása; a nemzetközivé vált terrorizmus, együttesen mind több katasztrófát zúdítanak az emberiségre. Gondoljunk csak a csernobili atomerőműben történt robbanásra; az Öböl-háborúra; az arab–izraeli háborúkra. Emlékezzünk a terrorista akciókra – repülőgépes merényletekre (WTC, Pentagon), szállodák felrobbantására, öngyilkos akciókra, a kaukázusi Beszlan város iskolásainak és szüleinek tragédiájára, egy moszkvai színházban történt terrorakcióra. Szörnyű emlékeket idéznek fel: a dél-kelet ázsiai szökőár; repülőgépek eltérítése és katasztrófájuk; a tömegközlekedési eszközökön végrehajtott robbantások; a nagy közlekedési alagutakban történt katasztrófák; a tornádók; a hurrikánok; az özönvízszerű esőzések, az azt követő árvizek, földcsuszamlások; a földrengések, és egyebek.

Az embertől nem függő természeti katasztrófák bekövetkezésére bizonyos jelek (előrejelzési információk) utalhatnak, a pusztítás körzetét esetenként be lehet határolni, a pontos helymeghatározásra azonban nincsenek módszerek, lehetőségek. Egy nagy erejű földrengés bekövetkezésének idejét, pusztító erejének nagyságát még megjósolni sem lehet, a paraméterek valószínűsleges értékek. A földrengés, szökőár, tornádó, hurrikán stb. megelőzése lehetetlen, erre még minimális esély sincs, a hatásuk elleni megbízható védelemnek is kicsi a valószínűsége. A fizikai környezetben a károk szinte elkerülhetetlenek, a személyi veszteségek azonban kellő odafigyeléssel minimalizálhatók, vagy elkerülhetők. Az előrejelzési információk alapján a megelőző

intézkedések bevezetéséről döntő személy, vagy szervezet nehéz helyzetben van, mert nem ismert valószínűséggel bekövetkező eseményekkel, és valószínűségi folyamatokkal kapcsolatban kell azokat meghoznia. A készségbe helyezett – aktívizált és akcióképes – erők, eszközök beavatkozására sem feltétlenül kerül sor. Az sem biztos, hogy az alkalmazni kívánt erők és eszközök képesek a várakozásoknak megfelelő eredményességgel felvenni a harcot a pusztító erőekkel. A megelőző óvatosság, a biztonsági rendszabályok bevezetésének szükségessége sem mindenkor igazolódik.

A Karib-tenger és a Mexikói-öböl térségében előforduló romboló erejű trópusi ciklonok keletkezését meteorológiai eszközökkel (műholdról megfigyelve) észlelni lehet, várható terjedési sávjuk valószínűsíthető. (Erről a híradások nálunk is beszámolnak szóban, és képekkel – az időjósok műholdfelvételeit is bemutatva¹). Azt, hogy egy hurrikán (néha 20–50 km átmérőjű) viharzónája hol „csap le” partvidéki területre pontosan nem lehet meghatározni, csak valószínűsíteni lehet annak körzetét. A hurrikán pusztításának csökkentésében bízva egy katasztrófavédelmi terv rendszabályait vezetik be. Ennek része az, hogy a megjelölt körzet lakosságát felszólítják a terület elhagyására, az épületek egy részét annak reményében, hogy kibírják az esetleges csapást fizikailag megerősítik, azok az emberek, akik helyben maradnak (ha egyáltalán maradhatnak) a saját, és az ingó tárgyaik védelmére létesített földfelszín alatti helyiségekben vészeli át a természet erőinek tombolását stb.

Időjárási anomáliák ma már egyre gyakrabban fordulnak elő nálunk is. Mint ahogy a világon máshol sem, így mi sem tudjuk a fizikai környezetben a károkat megelőzni, az emberek védelméről viszont lehetőségeink szerint kötelességünk gondoskodni. A természeti csapások (katasztrófák) valószínűségi elemei azonban nem zárhatók ki, még a legnagyobb óvatosság esetén is előfordulhatnak váratlan események. Ez igaz ott is, ahol nem egészen „ismeretlen vendég” a hurrikán².

Sokak ugyan utólag meggyőzően bizonygatják, hogy egy-egy esemény biztos bekövetkezésére számtalan adat (információ) utalt. Azt el kell ismerni, hogy az óvatosságra mindenképpen szükség van. A józanész azt diktálja, hogy az emberi életet meg kell óvni, a tömeges szerencsétlenséget el kell kerülni, az anyagi veszteségeket minimalizálni, vagy mérsékelni kell. Az erőfeszítések nem hiábavalóak, ha embereket, értékeket védünk meg. Megjegyzem, hogy a döntési helyzetben lévők kockázatvállalásának határát – ha lehet egyértelművé kellene tenni, vagy a józan belátásukra bízni mit tartanak még észszerűnek, de az elmulasztott intézkedések komoly felelősségre vonással járnak együtt. A kockázatvállalás adott esetben nagyon nagy anyagi ráfordítást is jelenthet. Sőt az is előfordulhat, hogy egy kataszt-

1 Ezt a Magyar Nemzet 2006. szeptember 1-jei számában megjelent *Mexikót fenyegeti a John hurrikán* című cikk is alátámasztja. (A hírósszefoglaló szerint a John hurrikán óránként 19 kilométert halad és hamarosan elérve Mexikó partvidékét, a középpontban 215 kilométeres sebességgel kavarog a szél, a szárazföldet elérve nagy pusztítást okozhat. Legkevesebb tízezer ember evakuálását kezdték meg, aki nem hajlandó önként biztonságos helyre vonulni, akár erővel is kényszerítik rá.).

2 Gondoljunk New Orleans (USA, Louisiana) nagyváros tragédiájára. Ez is intő példa arra, hogy az időjárási anomáliák hatásai elleni védekezésre nem lehet elég korán felkészülni. A tanulság azonban az, hogy a hurrikánok romboló hatásának csökkentése érdekében mindent meg kell tenni.

rófával fenyegető helyzetben a megelőző óvatosság, a kockázatvállalás feleslegesnek tűnő – kiadásokkal jár.

Természetesen más a helyzet az embertől függő rendszerek katasztrófájával kapcsolatban. Az ember az általa alkotott rendszereket felügyelheti, működését szabályozhatja, a konfliktus helyzeteket megoldhatja, ezeknek a rendszereknek a katasztrófája elméletileg elkerülhető.

A dolog azonban nem ilyen egyszerű. Az mesterséges rendszerek is veszélyhordozók, katasztrófájuk is bekövetkezhet. Ezeknek az emberi alkotásoknak egy része helyhez kötött, így esetleges katasztrófájuk hatásaival többnyire csak egy adott földrajzi környezetben kell számolni (a nukleáris balesetek esetén más a helyzet), de valószínűségi elem marad az idő, a szerencsétlenség (baleset, robbanás stb.) nagysága, kiterjedése, az esemény bekövetkezését okozó emberi tényezők, és egyebek. Más emberi alkotások (repülőgépek, hajók, egyéb közlekedési eszközök), vagy a terroristák a robbantó eszközeikkel stb. helyüket állandóan változtatják, a velük kapcsolatos esetleges katasztrófák helyének behatárolása előre lehetetlen, tehát itt az előbb felsoroltakon kívül az esemény bekövetkezésének a helye véletlenszerű. A mesterséges rendszereknél egy lehetséges katasztrófa bekövetkezésének valószínűségét első közelítésben a rendszer üzembiztonsága, valamint az emberi felügyelet alatt való maradás valószínűsége határozza meg. Az ilyen rendszerek létrehozásakor – modell kísérletekkel – lehetőség van konfliktushelyzetek létrehozására, amelyek megoldásával (a rendszerbe beépített védelemmel) minimalizálni lehet a szerencsétlenségek, balesetek bekövetkezését. Ezeknek a rendszereknek a szándékosan okozott katasztrófája is bekövetkezhet.

A katasztrófák, mint események különlegesek. A konfliktushelyzetek modellezésekor, az események (katasztrófák) bekövetkezésének előzményeit, körülményeit, a lezajlásuknak, a befolyásoló tényezőinek hatásait, a beavatkozás körülményeit, a következmények felszámolását, mint egy komplex folyamat jellemzőit életszerűen állítjuk be. A mesterségesen létrehozott helyzetek matematikai eszközökkel való vizsgálatakor, leírásakor, elemzésekor a valószínűségi elemek sokaságával dolgozunk, melyhez nélkülözhetetlen a valószínűségelmélet (eloszlásfüggvények, sztochasztikus folyamatok stb.) ismerete. A vizsgált eseményekkel kapcsolatos problémák megoldásához, azok mélyreható vizsgálatához komoly matematikai apparátusok kellenek, (a teljességre való törekvés nélkül) ezek sorába tartoznak: a kockázatelemzés, a tömegkiszolgálás elmélete, matematikai statisztika, hibaszámítás és közelítő formulák, halmazelmélet, lineáris optimalizáció, játékelmélet stb.

A katasztrófák alap nélküli megjövedölése, azaz a vaklárma sem zárható ki, (gondoljunk csak – a sok ember fantáziáját felélénkítő özönvíz „eljöveteléről”, a „világvégéről” szóló híresztelésekre); a vakriasztás³ a beavatkozó erők fölösleges igénybevételét jelenti, ilyenek lehetnek a kitalált tüzesetek, bombariadók, és egyebek.)

3 Sajnos a tűzoltók, mentők, a rendőrség életében sem ismeretlen fogalom a vakriasztás. Az egyébként is anyagi problémákkal küszködő szervezeteknek, egy-egy vakriasztás sok és fölösleges pénzkidrást jelent.

Katasztrófák következményeinek felszámolása, az adott földrajzi térségben az élet megszokott ritmusának visszaállítása a hatóságok, valamint sok-sok önkéntes szervezet, és öntevékeny ember közreműködésével érhető el. Egy ilyen nem várt helyzetben komplex – sokszereplős – tevékenységi folyamat indul be. A világ bármely országát érő nagy természeti, vagy civilizációs csapást követően a honi katasztrófavédelem (vagy ugyanerre a feladatra létrehozott más elnevezésű szervezet) egyedül nem tud úrrá lenni a helyzeten. Az esetek egy részében a helyzet csak nemzetközi segítséggel kezelhető. Sokszor nagy földrajzi térségek, de néha egy ország, vagy országok erőforrásainak összességét mozgósítják a következmények felszámolására, az élet normalizálására.

Sajnos hazánk sincs kivételes helyzetben, mi is részesei lehetünk tragikus eseményeknek, és erre a közelmúltból is lehet példákat felhozni⁴. Rendkívüli helyzetekben a hatóságok, a katasztrófavédelem hazai szervezetei, és más erők, az öntevékeny lakosok jelentős erőfeszítéssel, szoros együttműködésben tudnak csak megbirkózni a nehézségekkel.

A katasztrófahelyzetek kezelésével összefüggésben említésre érdemes az a nem jelentéktelen segítség, amelyet a világ különböző részein a jószolgálati, és mentő – köztük magyar szervezetek nyújtanak a rászorultaknak.

A leírtakból is következik, hogy a *katasztrófavédelem* kis, vagy nagy közösségeknek, a fogalom legszélesebb értelmezése szerint egy vagy több nemzetnek (országnak), esetenként egy nagy földrajzi térségben több országának, esetleg egy egész kontinensnek, de néha földrészeknek, olykor a *világ egészének az ügye*.

A katasztrófavédelem tehát közügy, amelyet egy erre a feladatra létrehozott hivatalos szervezet csak részben tud megoldani, mert a folyamatban koordináló szerepet tölt be. A katasztrófavédelem jogi háttérét a legfőbb államhatalmi szervek teremtik meg, a rendezett viszonyok megvalósításáért a felelősség mindenképpen egy vezető szervezeté (általában minisztériális szervé).

A katasztrófavédelem hivatásos szakmai szervezetének legfőbb feladata, hogy tervezi, szervezi a megelőzéssel, a katasztrófák hatása elleni védelemmel kapcsolatos feladatokat; gondoskodik a jogszabályi háttér karbantartásáról; felkészíti állományát, hogy másokkal karöltve részt vegyen a katasztrófák következményeinek felszámolásában; a megelőzés érdekében hatósági feladatokat lát el; és a szakterületével összefüggő más feladatok végrehajtásával hozzájárul az ország életének biztonságához. Mindezeket országos hatáskörrel felruházva tudja megoldani úgy, hogy az állami szervekkel, más szakmai szervezetekkel, a gazdasági élet sok más szereplőjével széleskörűen együttműködik. A katasztrófák elleni védekezés irányítása és folyamata egy komplex feladat-, és tevékenységrendszer, amelyben a kormányra, minisztériumokra, országos hatáskörű szervekre, önkormányzatokra a szintjüknek megfelelő feladatok és tennivalók hárulnak.

A katasztrófavédelem mára már önálló tudománnyá vált, gazdag szakirodalma, kiforrott gyakorlata van, amelyre építve az utóbbi időben bekövetkezett rendkívüli

4 Néhány a 2006-ban történtek közül: egy szlovák AN-24-es katonai szállítógép 2006. január 19-i katasztrófája; elemi csapások (özönvízszerű esők, árvizek, tornádó stb.); három budapesti tűzoltó 08. 09-i tragédiája a Műegyetem labirintusában; a Szent István napi budapesti katasztrófa.

eseményekkel, a katasztrófavédelem neuralgikus pontjaival⁵ és a légi kutatás-mentés elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozom.

A hazai katasztrófavédelem neuralgikus pontjai

Napjainkig a tágabb értelemben vett hazai katasztrófavédelmi rendszer, esetenként nehézségekkel, de összességében sikeresen birkózott meg a legnagyobb kihívásokkal is. Tökéletes rendszert nálunk sem alkottak, ebből eredően a hazai rendszer működésének, tevékenységének is lehetnek olyan problémái, amelyeket mielőbb meg kell szüntetni, amelyek a kialakult gyakorlat kritikus vizsgálatára ösztönöznek, elemzésre érdemesek, netalán újszerű megoldásra várnak.

Katasztrófával kapcsolatos politikai, szakmai felelősség

2006-ban Szent István napján – az esti tűzijáték idején – a nézőközönségre rátört ítéletidő (orkánszerű szél és ahhoz kapcsolódó özönvízszerű esőzés) miatt bekövetkezett katasztrófa megelőzhetőségével kapcsolatban felvetődött a politikai felelősség kérdése.

Egy katasztrófával összefüggésben *politikai felelősség* – meglátásom szerint –, akkor merülhet fel, ha a politikusok, politikai erők, vagy azok valamelyike vétkes módon beavatkozik egy katasztrófahelyzetben a törvényi előírások szerint zajló események menetébe; vagy ha nem gondoskodik a törvényi szabályozásról, annak felülvizsgálatáról, az utólagos módosításáról.

Bármilyen esetben, de egy katasztrófa kapcsán sem igaz, hogy a hatásainak csökkentését szolgáló megelőző intézkedések bevezetésének, a törvényben szabályozott feladatok végrehajtásának, a törvényi előírások betartásának elmulasztása politika-függő cselekmény lenne. Az *emberi, vagy szervezeti mulasztás* az szabály-, vagy törvény-sértés, esetleg bűncselekmény, amelyet a büntetőtörvénykönyv szerint kell megítélni. A felelősség azt terheli, aki a számára, vagy egy adott szervezet részére előírtakat nem hajtotta (hajtattatta) végre. Így a katasztrófavédelemben részes szervezetek (ha úgy tesszük szakmák) felelősségéről, azaz *szakmai felelősségéről* lehet beszélni.

Az augusztus 20-i eseményeket értékelve azt kell mondani, hogy sok ember balesete, a halálesetek nagy valószínűséggel elkerülhetők lettek volna. Azt azonban nehéz meggyőzően bizonyítani, hogy az Országos Meteorológiai Szolgálat előrejelzése, kellő alapot szolgáltatott volna a tűzijáték korábbi elkezdésére, vagy letiltására, de ennek az ellenkezőjét sem lehet egyértelműen igaznak elfogadni. Az időjárási helyzetről szóló sokkal hatékonyabb és egyértelműbb tájékoztatásra lett volna szük-

5 Itt megjegyzendő, hogy a szerzőnek a hazai katasztrófavédelem korszerűségét illetően nincsenek fenntartásai, meglátása szerint a katasztrófavédelem hazai hivatalos szakmai szervezete az OKF betölti funkcióját, akcióképes, beavatkozó szervezete a tűzoltóság – az ország anyagi lehetőségeit is figyelembe véve – kellő mennyiségű korszerű technikai eszközzel rendelkezik, a nemzetközi normáknak megfelelően felkészült, beavatkozásra bármikor és eredményesen képes. Ettől függetlenül azt is ki lehet jelenteni, hogy nincs az a pénz, amit a szervezet – benne a tűzoltóság – korszerűsítésre el ne lehetne költeni. A honi katasztrófavédelem gyakorlatának azonban vannak olyan neuralgikus pontjai, amelyek csak részben hozhatók összefüggésbe a szükséges anyagi lehetőségekkel.

ség. Az utóbbira lett volna lehetőség, mert napközben több rendezvényen is használtak hangszórókat, erre többek között a rendőrségi gépjárművekbe szerelt hangosbeszélő eszközök is alkalmasak lettek volna, de a célirányos tájékoztatást a média is megtehetette volna⁶. Az is igaz, hogy sokak által ismert volt, hogy az ünnepnapot megelőző időjárási előrejelzések valószínűsítették egy viharzóna közeledését. Ennek ellenére és ismeretében a várható viharra sokszor fel kellett (lehetett) volna hívni a nézőközönség figyelmét.

Az emberek biztonságos helyre irányításának, a közterület elhagyására történő felszólításnak a lehetőségével, akik azt megtehették volna nem éltek. Pedig korábban az ország több körzetében dúló ítéletidő és annak következményei intőjelek lehettek volna. Egyre inkább beigazolódik, hogy az ilyen rendezvények szervezőinek az időjárási előrejelzést komolyan kell venni, és esetleges anomáliákkal számolni kell.

Talán a balatoni viharjelző rendszerhez hasonló tájékoztató rendszer létesítése, valamint a televízió és rádió csatornákon való folyamatos tájékoztatás lenne a megoldás. A jelző rendszer nemcsak a tömegrendezvények helyén és idején működne, hanem ott is – és az országban több helyen, ahol rendszeresen nagy tömegek vannak jelen, közlekednek.

A személyi felelősség kérdésében való állásfoglalás nélkül az augusztus 20-án történetekhez hozzáfűzhetők.

- a. A törvény előírja, hogy rendkívüli helyzetben kinek a kötelessége rendszabályokat bevezetni, de a törvény szelleméből fakadóan – a közveszélyt sejtve – mások is felléphetnek az emberek és értékek megóvása érdekében. Így jogosan vethető fel, az előrelátás, a körültekintő óvatosság kérdése.
- b. A katasztrófavédelmi törvény szerint a megyei, fővárosi védelmi bizottság elnökének – egyebek között – feladata: *„Halasztást nem tűrő esetben, a helyben szokásos módon, átmeneti jelleggel elrendeli az élet és az anyagi javak védelméhez szükséges mértékben a veszélyeztetett területről az állampolgárok kimenekítését, és erről haladéktalanul értesíti a kormányt.”* Ehhez viszont az kell, hogy a helyzetértékeléshez, az intézkedések bevezetéséhez az információk időben rendelkezésre álljanak. A fővárosi rendvédelmi szervek kötelességszerűen segítve ezt a tevékenységet fel legyenek jogosítva – utólagos jelentési kötelezettség mellett – a megelőzést szolgáló operatív intézkedések bevezetésére.
- c. A kerületi polgármesterekre vonatkozóan a törvény szó szerint ugyanazt írja elő, mint a főpolgármesternek, csak nekik jelentési kötelezettségük a fővárosi védelmi bizottság elnöke felé van, aki a törvény előírásai szerint intézkedik a további tennivalókra. (A kerületi polgármesterek azért lehetnek érintettek ebben, mert a tűzijáték a Duna-partról több kerület területéről tekinthető meg.)
- d. A tűzijáték megrendelésekor, illetve az engedélyezési okmányban a váratlan időjárási helyzetekkel kapcsolatban is lehettek volna kitételek, vagy ezeket az engedélyező hatóságok előírhatták volna a rendkívüli események elkerülése érdekében. Az engedélyezési eljárás módosítása halaszthatatlan feladat,

6 Az eset tanulságait az érintettek levonták, mert a 2007. január 18-án hajnalra jelzett orkánszerű szélviharral kapcsolatos közlemények az OKF, az Országos Meteorológiai Szolgálat, valamint a média példás együttműködéséről tanúskodtak.

mert a változásokkal garanciák építhetők be a Szent István napi tragédiához hasonló esetek megelőzésére.

- e. Az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság Veszélyhelyzeti Központjának tevékenységét számos kritikai észrevétel illeti. A sajtóban is megjelent közlemény szerint szakmai hibák vezettek a veszélyhelyzeti központ minősíthetetlen szerepléséhez (tétlenségéhez).

A fent leírtak szakmai területekre vonatkoznak, még végső esetben sem tekinthetők politikai színezetűeknek.

Tömegrendezvények biztosítása

Hazánkban elég gyakran vannak – tízezreket, esetleg százezreket mozgósító – tömegrendezvények (sportrendezvények, majálisok, nagygyűlések, tüntetések, koncertek, látványosságot is ígérő események, repülőnapok stb.) Az események egy része zárt helyen (sportcsarnokban), mások stadionokban, zöldterületen, közterületen stb. zajlanak. A rendezvények eseménymentes lebonyolítása a rendezőktől nagy figyelmet, körültekintést igényel. A tömegrendezvények rendőri biztosítást, a mentők jelenlétét is igénylik, az események jellegétől függően nem kizárt a tűzoltói beavatkozás sem. A törvénytisztelő állampolgárok nagy sajnálatára, ma már a futballmérkőzések (sportrendezvények) egy részéhez menetrendszerűen rendzavarás is kötődik, az azonban megnyugtató, hogy a mérkőzések előtt, alatt és után a rendfenntartási teendőket az illetékesek jó színvonalon képesek megoldani. Szerencsére hazánkban a nagy tömegrendezvények eddig – kevés kivételtől eltekintve – békésen, rendkívüli és tragikus események nélkül zajlottak le. (Remélhetőleg ez a jövőben is így lesz.)

2006-ban a Szent István napi tűzijáték idején történt tragédia új hangsúllyal – és sajnos vérrel megpecsételve – követeli meg a tömegrendezvényekkel kapcsolatos biztosítási feladatok átgondolását, végrehajtásának még körültekintőbb megszervezését és lebonyolításának nagyobb szervezettségét.

Az augusztus 20-án történelekből a tanulságokat levonva a jövőre vonatkozóan érdemes szem előtt tartani, hogy az utóbbi évek időjárási anomáliái kellő intelligenciával szolgáltattak ahhoz, hogy azok, akiknek hivatalból a feladata szorgalmazza a tömegrendezvények idején bekövetkező rendkívüli helyzetek katasztrófavédelmi tervének kidolgozását, illetve a szükséges törvények módosítását, különféle helyzetek kezelésére a katasztrófavédelemben részes szervek felkészülését. Ennek érdekében a szakmai felelősöknek gondoskodni kell:

- A hatályos törvények, rendeletek, utasítások szükségszerű módosításáról, azok előírásainak szigorú és következetes betartásáról.
- A tömegrendezvények engedélyezési eljárásának egyértelművé tételéről. (Rendeletben legyen szabályozva az engedélyezés menete, rögzítve a tiltás, és korlátozás lehetőségei, a hatóságok jogai, valamint a szakmai területükre vonatkozóan az engedélyezés, letiltás esetei.)
- Szigorú információs együttműködésről, amelyet előírás szerint kell elrendelni, megszervezni, és működtetni a rendezvényeken érintett és a katasztrófavédelemben részes szervezetek között.

- A rendezvényért felelős egyszemélyi vezetői irányításról. Egyszemélyi vezető feleljen a rendezvény előkészítéséért és lebonyolításáért, aki a rendezvény megszervezése idején ellenőrizze az információs együttműködés helyzetét, a katasztrófavédelemben részes szervezetek felkészültségét, tegye meg a szükséges intézkedéseket az eseménymentes lebonyolítás érdekében, szükség esetén rendelje el a rendezvény leállítását, elhalasztását.
- A rendezvények katasztrófavédelmével összefüggő anyagi feltételek megteremtéséről és az időjárási helyzetről való folyamatos tájékoztatásról.

A katasztrófavédelmi rendszer együttműködése

A legáltalánosabb értelemben az együttműködés a katasztrófavédelemben érintett (részes) szervezetek feladatok, hely, idő szerint összehangolt tevékenysége a katasztrófavédelem közös céljainak (a megelőzés, a beavatkozás, a következmények felszámolása) megvalósítása érdekében. Az vitathatatlan, hogy az együttműködés megszervezésében, megvalósulásában, a tevékenységek koordinálásában a legfontosabb feladatai, és szerepe a hazai katasztrófavédelem hivatalos szervezetének az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóságnak van.

Az együttműködés a katasztrófavédelem alapelve (az erőfeszítések egysége, szoros együttműködés), melynek megvalósulása az egyik biztosítéka a katasztrófák elleni minél sikeresebb „fellépésnek”. Az augusztus 20-i események tanúsága szerint a hazai katasztrófavédelem gyakorlatának egyik neuralgikus pontja az együttműködés, elsősorban a katasztrófavédelemben részes szervezetek között megvalósuló (azaz a külső) információs együttműködés.

Az információs együttműködés a katasztrófavédelemben részes szervezeteken belüli (belső), valamint a részes szervezetek közötti, és a nemzetközi szervezetekkel való (külső) információcsere személyes közreműködéssel, vagy technikai (híradó és informatikai) eszközök alkalmazásával. A legfőbb – hazai hivatalos, és hivatásos szervezetek információs együttműködésében – a Szent István napi eseményekkel kapcsolatban – az alábbiak szerinti anomáliák fedezhetők fel:

- A rendőrség és az OKF közötti információs együttműködés területén. Mégpedig azért, mert napvilágra került, hogy a rendőrségnek – a saját információs rendszerén keresztül – tudomása volt arról, hogy a Balaton környékén, Székesfehérváron, Tatabányán is heves szélvihar és felhőszakadás söpört végig. Kétséges, hogy a rendőrség birtokában levő információk, mint „sávós előrejelzési” adatok a katasztrófavédelem ügyeletére kerültek volna, ha mégis továbbították azokat, a veszélyhelyzeti központban nem dolgozták fel és nem használták fel.
- Az OKF veszélyhelyzeti központ és a katasztrófavédelem megyei szervei közötti információs együttműködés területén. A Fejér, Komárom-Esztergom, Veszprém megyéből az OKF-re továbbított – az időjárási anomáliára vonatkozó közlemények – a veszélyhelyzetre utaló „sávós előrejelzés” szerepét is betölthették volna.

7 A „sávós előrejelzés” kifejezés azt jelenti, hogy a viharzóna vonulási irányának nyomvonalára (szélességére) a már korábban érintett információforrások közleményeiből következtetni lehet.

- Az Országos Meteorológiai Szolgálattal való információs együttműködést illetően. Ugyanis az OMSZ a katasztrófavédelem szempontjából értékes információkat nem törvényben elrendelt feladatként továbbítja az OKF-re (de a katasztrófavédelemben részes szervezeteknek sem), hanem pénzért, árucikként értékesíti a közérdeket szolgáló információkat.

Említésre érdemes, hogy a repülés időjárásfüggő tevékenység. A repülőterek – így a Ferihegy Airport is – az időjárási előrejelzés, és a tényleges időjárási körülményeket ismerve bonyolítják le a repüléseket. A repülőtéren rendelkezésére álló időjárási információk – közügyet szolgálva – közvetlenül, vagy a repülőtéri katasztrófavédelem közreműködésével az OKF ügyeletére is eljuthatnának.

A szervezett, és hatékony információs együttműködés – többek között – akkor szolgálja a hazai katasztrófavédelem ügyét, ha:

- a katasztrófavédelemben részes legfőbb hivatásos és hivatalos szervezetek azt törvényben rögzített feladatként végzik;
- a távközlési és informatikai rendszerek egymással kompatibilisek, gyors és rendezett információáramlást tesznek lehetővé;
- a katasztrófákra utaló információk egy felelős szervezetnél (az OKF Veszélyhelyzeti Központban) futnak össze;
- a katasztrófákra utaló információk vételének, rögzítésének, kiértékelésének megbízható rendszere működik;
- az operatív beavatkozást tesz lehetővé;
- a működése, és működőképessége folyamatosan ellenőrizhető;
- ha mindezeknek a pénzügyi háttere is biztosítva van.

A terrorveszélyeztetettség

Napjaink egyik legnagyobb átka a terrorizmus egy láthatatlan, veszedelmes, vérszomjas szellemként lebeg a légben, és nem lehet tudni hol, mikor kíván földre szállni.

A terrorfenyegetettség⁸ azt jelenti, hogy egy szándékos pusztító akció bekövetkezését nem lehet teljesen kizárni. A terrorfenyegetettséget egy mai divatos kifejezéssel „aszimmetrikus” veszélynek is nevezik, mert vele szemben nem tudunk a fenyegetettség ellentettjével fellépni.

A terroristák megjelenése, akciója – az általuk kiszemelt fél oldaláról nézve – váratlan. A világ legnevesebb felderítő szervezetei sem képesek információt szerezni a közelgő „veszedelemről”. Az utóbbi évek leghírhedtebb terrorista akciói: a New York-i World Trade Centre lerombolása; egy moszkvai színházban történt tragikus események; az Észak-Kaukázus-i Beszlán város iskolásainak és szüleinek a katasztrófája; a madridi vonatrobbanás; a londoni metróban történt robbantások; az izraeli öngyilkos merényletek; a törökországi szállodák felrobbantása, és egyebek, nem is szólva az Irak-

⁸ A terrorfenyegetettséget azért kell szóba hozni, mert az ellene való fellépés nagyon nagy éberséget követel, és az időjárási anomáliákhoz hasonló, vagy még azoknál nagyobb zavart tud kelteni a katasztrófavédelmi rendszer működésében.

ban napi eseményeknek számító pusztító merényletek sorozatairól –, teljességgel alá támasztják a terror kíméletlenségét, megjelenésének kiszámíthatatlanságát.

A terrorakciókat követően bőven akad tennivalója a rendőrségnek, tűzoltóknak, mentőknek, a végrehajtott cselekménytől függően a polgárvédelemnek, katonaságnak, egyéb szervezeteknek. Tulajdonképpen a társadalmi élet sok szereplője – vagy mint szenvedő fél, vagy mint mentő, felszámoló, és egyéb feladatot végző – érintettje lehet „egy ilyen ügynek”.

A hivatalos szervek véleménye szerint – hazánk lakosságának nagy megnyugvására – nálunk nincs terrorveszély. Az óvatosság azonban nem árt, mert a terrorizmus kiszámíthatatlan. Nem szabad elfelejteni, hogy országunknak címezve is érkezett már fenyegetés, éppen a külföldi – iraki – katonai szerepvállalás miatt, de katonáink ma is ott vannak Afganisztánban, Irakban és a világ több régiójában. Így egy lehetséges terrorakció éles damoklész kardja lószőrön függ a fejünk felett.

A terrorfenyegetettség nagyfokú tettekrekésztséget kíván a hazai katasztrófavédelemben részes szervezetektől, benne a tűzoltóságtól és a polgári védelemtől. Az is nyilvánvaló, hogy kis esély van egy terrorista akció megelőzésének.

A terrorfenyegetettség – fő vonalakban – megköveteli, hogy a hazai katasztrófavédelemben részes szervezetek:

- folyamatosan megszerezzék, illetve megkapják a felderítő szervektől, és egyéb információforrásoktól a fenyegetettség mértékére vonatkozó információkat;
- egymás között sokoldalú információs együttműködést valósítsanak meg, de éljenek a külföldi katasztrófavédelmi szervezetekkel történő információs együttműködés lehetőségével is;
- gondoskodjanak a lakosság, az ország, a nemzeti értékek (állami, ipari, gazdasági, elektronikai, közlekedési stb. objektumok) megbízható védelméről, (benne a fegyveres védelemről is);
- nagyfokú éberséget tanúsítsanak;
- szervezzék meg és folyamatosan tartsák fenn az ügyeleti és készségi szolgálatot;
- rendelkezzenek gyorsan bevethető akcióképes beavatkozó erőkkel.

A légi kutatás-mentés

Légi kutató-mentő személyzet, és helikopterek készségi szolgálatot a Magyar Honvédségnél az 1970-es évek közepétől látnak el. Az eredeti elgondolás szerint a Légi Kutató-mentő Szolgálat⁹ feladata a bajba jutott (katonai, polgári, magán) repülőgépek (repülőeszközök), helikopterek személyzetének és utasainak megkeresése, segítése, életének és egészségének megóvása, továbbá a veszélybe kerültek elszállítása egy különlegesen kiképzett csoporttal. A légi kutató-mentő csoport 24 órás váltásban dolgozik, tevékenységét kutató-mentő operatív csoport támogatja.

A légi kutatás-mentés a rendszerváltás után ismét szabályozásra került, mégpedig: a bajba jutott légi járművek megsegítését ellátó mentő szolgálatokra vonatkozó

9 Katonai Lexikon. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1985. 365. oldal.

30/1998 (VI. 24) BM–HM–NM–PM rendeletben. A légi kutató-mentő szervezetek megalakítása, működtetése a HM feladata¹⁰, de más országos főhatóságok részére e tekintetben kötelezettségeket nem ír elő. A rendeletet aláíró miniszterek a közlekedési, hírközlési és vízügyi miniszterrel egyetértésben a 141/1995 (XI. 30) kormányrendelet 26§ (1) alapján meghatározzák a bajba jutott légi járművek megsegítésében (kutatásban, mentésben) résztvevő szolgálatok szervezetét, működését, fenntartását, riasztását, a mentéssel járó költségek elszámolásának rendjét.

Az együttes rendelet szerint a bajba jutott légi járművek megsegítése (a kutatás, mentés) több – más-más minisztériumhoz tartozó – szervezet szoros együttműködésére épül. A Magyar Honvédség feladata, hogy a légi felderítés és kutatás megoldására, a mentésre napi váltási rendben az ország két repülőterén (ma Szolnokon, és Pápán) kutató-mentő csoportot, azaz egy-egy helikoptert (egy-egy Mi–8, vagy Mi–17), illetve tartalékot a hozzátartozó személyzettel¹¹ tartson készenléti szolgálatban. A riasztás után a készenléti helikopter orvossal, a tűzoltási és mentési feladatokra speciálisan kiképzett személyekkel (akik egyébként ejtőernyővel is rendelkeznek) a fedélzetén azonnal indul, hogy megkeresse a szerencsétlenség helyszínét, és megkezdje a lehetséges mentési és elsősegély-nyújtási munkálatokat. A bajba jutottak felkutatása, mentése, a tűz oltásának megkezdése – tehát, ha azt az időjárás lehetővé teszi – a katonai helikopterek fedélzetén érkező csoport feladata. Ha a helikopter nem szállhat fel, akkor közúton egy ún. földi részleg indul útba, speciálisan felkészített és felszerelt állománnyal. Ha közben a helikopter is szerephez jut, akkor a földi részleg biztosítási feladatot old meg.¹²

A lakossági, vagy más szervektől érkező bejelentések a felderítést megkönnyíthetik. A hírközlés mai állapota azt is lehetővé teszi, hogy a szükséges információk a kutatás-mentés minden szereplőjéhez egyidőben, és szükséges tartalommal eljussanak. Az érvényes szabályozás szerint a Mentés Koordináló Központ (RCC – Rescue Coordination Center) feladata (lenne, ha működne) a riasztás, és a feladatok összehangolása. A segélykérő – 112 – szám hívásakor lehet bejelentést tenni, mert a légierő kutató-mentő szolgálatának a hívószámai nem közismertek.

A Rendőrség, az Országos Mentő Szolgálat, a Tűzoltóság területileg illetékes „egységei” riasztás után – közúti eszközeikkel, szükség esetén helikopterekkel – a repülő baleset, katasztrófa helyszínére mennek, ahol a mentésvezető utasításai szerint végzik szakfeladataikat.

A közúti eszközökkel nehezen megközelíthető helyen a helikopterek, és az általuk szállított csoportok kapnak kitüntetett szerepet a mentésben (a tűz oltásában, a sérültek felkutatásában, kimentésében, elsősegélynyújtásban, elszállításban), természetesen nagyobb sikerrel, ha ez az együttműködőkkel karöltve történik.

10 A jelenleg működtetett rendszer egy komplex katonai, polgári kutató-mentő szervezet, feladatrendszer, és eljárási rend megalkotása érdekében megújításra szorul.

11 A készenléti helikopteren hat fő: helikoptervezető (parancsnok), másodpilóta, fedélzeti technikus, kutató-mentő személy (2 fő), orvos (tiszt), vagy felcser (tiszthelyettes).

12 www.altonova.hu/forszazs/kutato.html

Napjainkban – a korszerű híradásnak köszönhetően – a Rendőrség, a Mentők, és a Tűzoltóság területileg illetékes egységei lényegesen hamarabb megjelennek a katasztrófa, baleset színhelyén, mint a honvédség helikopterei, illetve földi erői. Ezek az erők a beavatkozásban megelőzik a katonai helikoptereket, sőt ebbéli tevékenységük szakszerűbb is. Egyébként az utóbbiak is indokolják a mai gyakorlat felülvizsgálatát, a légi kutató-mentő rendszer reformját.

A történelmi előzmények állnak annak a hátterében, hogy miért lett és maradt a légi kutatás-mentés – vagy csak kutatás-mentésnek nevezett tevékenység, akció megoldásának – felelős „gazdája” a honvédség. A rendszerváltás előtt hazánk területe feletti katonai repüléseknek prioritása volt, a nem katonai repülésekkel szemben. Az ország légterének felügyelete, védelme a honvédség kötelezettsége volt, ebből eredően a légtérvédelem mögé sok mindent – ezt is – „be lehetett seperni”. Az ICAO egyezmények hazai ratifikálása után némiképpen változott a helyzet, mert a közforgalmú repülések az egyezmények szellemében a nyugati normák szerinti rangra emelkedtek. De a (légi) kutatás-mentés feladata továbbra is a katonáké maradt.

Hazánkban ma a magánszemélyek és vállalkozások (társaságok) tulajdonában is jelentős számban vannak repülőeszközök. A törvényi felhatalmazás szerint mégis – ugyancsak formálisan – a Honvédség maradt a feladat „gazdája”, annak ellenére, hogy a honvédség légi kutató-mentő feladatra igénybe vehető (készültségben tartható) helikoptereinek a száma is jóval kevesebb, mint korábban, azok hadrafoghatósága is – elsősorban az életkoruk miatt – nehezen biztosítható. Tehát lehet, hogy a rendszer – erről az oldalról nézve is – megújításra szorul.

A szlovák AN-24-es katonai szállítógép 2006 januári katasztrófája mély nyomot hagyott nemcsak a szlovák, hanem a magyar emberekben is. A szomorú esemény következményeinek felszámolásakor is tapasztalható sokoldalú együttműködés szükségessége teljes megerősítést kapott. Ugyanakkor a hazai légi kutató-mentő rendszer működésében és működtetésében meglévő anomáliákra (ezek egy részére fentebb már volt utalás) is felhívta a figyelmet.

Hazánkban a – légierő által fenntartott – (légi) kutató-mentő készültségi szolgálat, valamint a polgári légi közlekedésben előforduló veszélyhelyzetek – légi események (kényszerleszállás, baleset, katasztrófa) bekövetkezésekor, valamint a ferihegyi repülőtéren (Budapest Airport) történő különleges események – kezelésére szakosodott OKF Repülőtéri Katasztrófavédelmi Igazgatóság feladatrendszere nem egymásra épülő, sokkal inkább egymástól független tevékenységeket takar. Az előzőekből egyértelműen következik, hogy a két szervezet között nincs szoros együttműködés. Az együttműködés egészen alacsony szintje a jószerével csak formálisan létező, és dolgozó Mentés Koordináló Központtal (RCC – Rescue Coordination Center) függhet össze. A gyakorlatban együttműködés mégis létezik, csak sokkal körülményesebben valósul meg, mintha az egy koordináló szerv közreműködésével történne.

A légi kutató-mentő rendszer életképesebbé tétele érdekében:

- a légi kutatás-mentés mai gyakorlatát kritikusan felül kell vizsgálni, és a kor követelményeinek megfelelően korszerűsíteni kell;
- egy országos hatáskörű kutató-mentő koordinációs szervezet kell működtetni;

- az ország területén célszerűen létrehozott, racionálisan szervezett, komplex feladatrendszer megoldó – több szakterületet (mentő, tűzoltó, rendőri, polgári és katonai repülőbalesetek ügyében eljáró) képviselő és helikoptereket is alkalmazó kutató-mentő szervezeteket kell létrehozni;
- a pénzügyi kereteket racionálisabban kell felhasználni.

Úgy hírlik, hogy a Magyar Honvédség továbbra is a légi kutatás-mentés felelős gazdája akar maradni. A jövőben a Honvédségnek azonban ezt nem belterjes feladatként kell végezni, a kutatás-mentési feladatok megoldásában résztvevő szervezetek szakembereiből – egy szállító, esetleg még egy mentő helikopteren – egy légi úton mozgatható erőt közös bázisról (repülőtérről) kell a riasztás után útbaindítani. A takarékoság a fő motívuma a közös repülőbázisok, javító-szerelő egységek, közös géppark fenntartásának. Az egy bázison lévő mozgósítható erő állományába: légimentő, tűzoltó, légi kutató-mentő, légi rendész, katona tartozna.¹³

A légi kutatás-mentés reformjának alap gondolata, hogy adott feladatot olyan készült-ségben tartott erő oldjon meg, amelynek állománya nagy szakértelemmel, korszerű eszközökkel, a komplex kutatás-mentési feladat megoldásához szükséges személyi feltételekkel, kellő gyakorlati tapasztalattal rendelkezik és az európai normáknak megfelelő idő alatt a helyszínre szállítható, hatékonyan alkalmazható. Másik fontos motívum az erőforrások leggazdaságosabb felhasználása.

S végül egy gondolatkört a katasztrófavédelem anyagi hátterének biztosításáról. A katasztrófavédelemnek – mint egy nélkülözhetetlen társadalmi tevékenységnek – a szereplői anyagi gondokkal küszködnek¹⁴. Az anyagi biztosításnak vannak neurálgikus pontjai, amelyek leginkább a nehéz vészterhes napokba tapinthatók ki. Összegezve:

- A katasztrófavédelmi rendszer fentebb leírt, és vizsgált problémái a finanszírozással is összefüggenek, megoldásuk anyagi ráfordítást is igényel.
- A Hejce közeli Borsó-hegyen történt repülőgép-katasztrófa ugyan nem vetett fel anyagi biztosítással közvetlenül összefüggő gondokat, de a hegyi mentéshez alkalmasabb technikai eszközök jobban szolgálnák (szolgálták volna) a mentésben résztvevők munkáját. Hasonló katasztrófa esetén nincs meg a lehetőség a sérültek felfújható, fűthető sátorban való elhelyezésére. (Téli időben a megfagyás veszélye is fennáll.)
- Műegyetem labirintusában történtek után a főváros önkormányzatának városrendészeti bizottsága azt javasolta a budapesti képviselőknek, hogy a Fővárosi Tűzoltóparancsnokság éves költségvetésén túl anyagiakkal segítse a tűzoltók munkavégzési biztonságának erősítését. Mintegy 178 millió forintos keretből hőkamerákat, a légzőkészülékekhez – a hosszabb idejű használatához – kompozit palackokat, „T”-idomokat, Bodyguard-2 mozgásérzékelőket, a légzőkészülékes bevetések kontrollálásához PPS Merilin telemetriát, fejlámpás védősisakokat szereznek be. A vidéki tűzoltók védőfelszerelésének meg-

13 Az itt leírtak, a légi – kutató-mentő rendszer reformjára vonatkozó gondolatok nem tekinthetők sem a HM, sem az OKF, sem az ORFK, sem egyéb országos szerv, vagy hatóság hivatalos véleményének, azok a szerző önálló elképzelését tükrözik.

újítása érdekében is történtek lépések, példaként az egyik megyei jogú városban alapítványi pénzből megvásárolták a mozgásérzékelő készülékeket. A példákat lehetne még sorolni, a leírtak álljanak itt emlékeztetőül, hívják fel a figyelmet arra, hogy a közszereplők – nemcsak személyek, hanem szervezetek is – eredményesebb munkát tudnak végezni, ha napi anyagi gondokkal nem küzdenek, a beavatkozó személyek védelme az eddigieknél nagyobb figyelmet érdemel, a költségvetéstől még több anyagi ráfordítást követel.

A katasztrófavédelem az erkölcsi támogatáson kívül igényli a társadalom nagyobb anyagi támogatását, amit jó ha nemcsak a bajban kap meg.

Nem igazságos, ha csak a gondokról szólunk, és nem kerül szóba, hogy a katasztrófavédelem a költségvetési kereteken belül az utóbbi években technikai korszerűsítést is megvalósított, javította a munkavégzés feltételeit. Az elmúlt két évben a tűzörsegek száznál lényegesen több nyugati beszerzésű, korszerűen felszerelt tűzoltó járművet (gépjárműfecskenőt, műszaki mentőszert, kosaras emelőt stb.) kaptak, és állítottak szolgálatba. Új laktanyák épültek, régieket korszerűsítettek, tűzörsegek létesültek stb.

Mégis azt állítjuk, hogy az állami költségvetés a katasztrófavédelem egészére keveset fordít, biztonságunk érdekében sokkal több támogatásra lenne szükségünk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. BARLA Ildikó: A katasztrófavédelem hazai és nemzetközi rendszere. (Védelmi tanulmányok 45. kötet, Stratégiai Védelmi Kutató Hivatal időszakos kiadványa, Budapest 2001).
2. A magyar nyelv értelmező szótára VII. kötet U–ZS (Akadémiai Kiadó, Budapest 1980).
3. Révai Nagy Lexikona. XI. kötet. JÓB–KONTUR. (Révai testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest).
4. A magyar nyelv értelmező szótára III. H–Kh (Akadémiai Kiadó, Budapest 1960).
5. Új magyar lexikon 4. K–Me (Akadémiai Kiadó, Budapest 1962).
6. 1999. évi LXXIV. törvény a katasztrófák elleni védekezés irányításáról, szervezetéről és a veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos balesetek elleni védekezésről.
7. Hadtudományi lexikon (Magyar Hadtudományi Társaság Budapest 1995).
8. Hofmann Imre: Tájékoztató a BM OKF-nek az elmúlt időszakban végzett jogalkotási tevékenységéről, a legfontosabb tűzvédelmi jogszabályok vonatkozásában című cikke. (Florian exPress Magyar Tűzbiztonsági Szakfolyóirat, Budapest 2006)
9. Nagy Lajos – Pándi Erik: A katasztrófavédelmi kommunikációs rendszer jellemzői I. (Védelem, 2006. XIII. évfolyam 3. szám).
10. Katonai Lexikon. (Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1985).
11. www.altonova.hu/forszazs/kutato.html.
12. Hadnagy Imre József: A hazai légi kutató-mentő rendszer megújításának szükségessége. (Hadtudomány XVI. évfolyam 2006/1–2).

14 A katasztrófavédelemben részes szervezetek dolgozóinak, alkalmazottainak anyagi megbecsülésének, életminőségének kérdései is szót érdemelnének.

Siposné Kecskeméthy Klára

Az Európai Biztonsági és Védelmi Akadémia

A szerző bemutatja az Európai Biztonsági és Védelmi Akadémia létrehozásának körülményeit, az intézmény szervezeti felépítését, irányító szerveit, testületeit; felvázolja az ESDC és az EU nemzeti intézményeiként létrehozott, széles bázisra épített és jól működő képzési rendszerét: kísérleti tanfolyamait, s ennek tapasztalatai alapján a Védelmi Akadémia ma is működő felsővezetői és orientációs tanfolyamait. A cikk záró részében a jövő, a fejlesztés irányait összefoglalva – hangsúlyozottan szól az internet alapú távoktatás megteremtésének lehetőségeiről.

Az Európa Tanács a 2003. június 19. és 20. közötti thesszaloni találkozón elfogadta azt az Európai Unió kiképzési politikájával kapcsolatos elképzelést, amely az európai biztonság- és védelempolitika területén civilek és katonák együttes képzését tervezi. Közel öthónapos előkészítő munka után, az EU-ban elfogadott és alkalmazott képzési koncepciókat is figyelembe véve, 2003. november 17-én a Tanács jóváhagyta az EU európai biztonság- és védelempolitikájával kapcsolatos képzési politikát, majd 2004. december 16–17-én az Európai Biztonság- és Védelmi Akadémia (European Security and Defence College= ESDC) koncepcióját. 2005. május 31-én a Politikai és Biztonsági Tanács elfogadta az Európai Biztonság- és Védelmi Akadémia működésére vonatkozó elképzelést: az Irányító Testület, az Akadémiai Végrehajtó Tanács és az Állandó Titkárság felállítását.¹ Az Európai Védelmi Akadémia alapításának gondolatát Bernard Norlain francia altábornagy, a Felsőfokú Védelmi Tanulmányok Intézet (Institut des Hautes Etudes de Defense Nationale IHEDN) igazgatója vetette fel először az 1995. március 22 és 24. között Bernben megrendezett akadémiaparancsnokok konferenciáján. A kezdeményezéssel kapcsolatban rendkívül megosztott vélemények hangzottak el, mert úgy vélték, hogy az Európai Védelmi Akadémia hosszú távon konkurenciája lehet az addig „egyeduralkodó” NATO Védelmi Akadémiának.²

1 Lásd az French Institute of Higher National Defense Studies hivatalos honlapját, amelyen megtekinthetők az European Security and Defence College kísérleti tanfolyamára vonatkozó információk. http://www.ihedn.fr/cesd/index_en.php

2 Summary report on the XXIVth Conference of Commandants 4th Enlarged Conference, Bern 22, 23 and 24 March 1995

Az ESDC küldetése szerint stratégiai szintű képzést folytat katonák és civilek számára az európai biztonság- és védelempolitika területén. Az *Akadémia célkitűzése*: az európai biztonsági kultúra továbbfejlesztése, az európai biztonság- és védelempolitika támogatása; az EU tagországai számára olyan szakemberek biztosítása, akik tisztában vannak az Unió politikájával, intézményeivel, eljárási rendjével és folyamataival; valamint a képzésben résztvevők kapcsolatrendszere kiépítésének elősegítése. Az Akadémia minden tag- és tagjelölt ország számára is elérhető képzést biztosít. Az Akadémia alapításáról szóló dokumentum 9. paragrafusa szerint a katonákon kívül civil szervezetek, a média, a vállalati szféra és az üzleti élet képviselői részvételét is tervezte a képzésben,³ ez utóbbi azonban megmaradt az elméleti lehetőség síkján.

Az ESDC szervezeti felépítése

Az ESDC az Irányító Testületből, az Akadémiai Végrehajtó Bizottságból és az Állandó Titkárságból áll.⁴

Az Irányító Testületbe minden EU tagország egy tagot delegál. Az állandó képviselő jelöléséről szóló hivatalos levelet az EU főtitkárnak kell címezni. A tagjelölt országok is delegálhatnak egy-egy képviselőt. Minden állandó képviselőt egy-egy szakértő kísérhet el. Az Irányító Testület vezetője az EU Tanács elnöki pozícióját betöltő adott ország képviselője. A testületnek évente legalább egyszer üléseznie kell. A tanácskozássra az EU főtitkárát és a Bizottság képviselőit is meghívják.

Az Irányító Testület feladata:

- az ESDC éves akadémiai programjának jóváhagyása,
- az éves akadémia program, az oktatási tematika fejlesztése, és az ESDC képzési tevékenységének megtervezése,
- az értékelő jelentések és az éves általános beszámoló elkészítése az ESDC képzéséről,
- az ESDC képzési tevékenységében résztvevő országok és oktatási intézmények kiválasztása,
- az Akadémia Végrehajtó Tanács társelnökének megválasztása, kijelölése.

Akadémia Végrehajtó Tanács tagjai az adott akadémiai évben aktív, az oktatási tevékenységben résztvevő országok oktatási intézményeinek képviselőiből kerülnek ki. A Tanács elnökét az Irányító Testület jelöli ki a tagok közül. Az értekezleteken az oktatásban érintett intézmények, az EU főtitkár és a Bizottság képviselői vesznek részt. Akadémia szakértőket és rangidős főtiszteket is meghívhat a nemzeti és az európai intézményekből.

3 „Representatives of, *inter alia*, non-governmental organisations, academic institutions and the media, as well as members of the business community, may be invited to participate in ESDC training activities.” In Council Joint Action 2005/575/CFSP of 18 July 2005 establishing a European Security and Defence College (ESDC), Official Journal of the European Union 26.7.2005

4 Lásd Council Joint Action 2005/575/CFSP of 18 July 2005 establishing a European Security and Defence College (ESDC), Official Journal of the European Union 26.7.2005
http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2005/l_194/l_19420050726en00150018.pdf

Az Akadémia Végrehajtó Tanács feladata:

- az éves akadémia program végrehajtásának biztosítása, az ESDC hálózatban résztvevő intézményekben,
- állandó konzultáció biztosítása az oktatásban érdekelt intézmények között,
- részletes oktatási tematika kidolgozása, a modulok megszervezése, az értékelő jelentés elkészítése,
- a következő évre vonatkozó képzési tevékenység és az egyes tanfolyamokról szóló értékelések és az éves tevékenységre vonatkozó elképzelések, javaslatok felterjesztése az Irányító Testületnek.

A Tanács eredeti feladatai között az internet alapú távoktatás (ADL) felügyelete is szerepelt, ez azonban elsősorban a pénzügyi források hiánya miatt nem valósult meg.

Az Állandó Titkárság az Akadémia Végrehajtó Bizottság és az Irányító Testület munkáját segíti az adminisztratív tevékenység végrehajtásával, valamint a Brüsszelben folytatott ESDC képzés szervezési támogatásával. Az ESDC hálózatban résztvevő országok egy-egy képviselőt, irányítisztet delegálnak a Titkárságba.

Az Akadémia kísérleti tanfolyama⁵

Az ESDC-t az EU nemzeti intézményei hálózataként hozták létre, ezzel egy modulokra osztott képzésből álló széles bázisú képzést megteremtve. Az oktatási intézmények a Tanács döntése alapján kialakított modulok teljes körű szervezését vállalják.

A kísérleti tanfolyam öt egyhetes, egymással összefüggő modulból állt. A tanfolyam olyan civilek és katonák képzését valósítja meg, akik az európai biztonság- és védelempolitika végrehajtásában vesznek részt, illetve a tanfolyam befejezése után ilyen beosztásban kerülnek. A tanfolyamok előadásainak döntő többsége angol nyelvű, a kevés francia nyelvű előadást szinkrontolmácsolással fordítják angolra.

A tanfolyam célkitűzései között az ESDP kibővített jellegének, komplex és összekapcsolódó szerkezetének megértése, a tudás folyamatos szinten tartásának biztosítása, valamint a különböző háttérrel rendelkező szakemberek közötti kiterjedt európai biztonságpolitikai közösségi kapcsolatrendszerek kialakítása szerepelt. Ezért a megváltozott nemzetközi biztonságpolitikai környezetben az európai biztonság- és védelempolitikai közösség építése és fejlesztése fórumának is szánták.

A kísérleti modul öt részből állt:

1. *Az első modul Az ESDP történetével és tartalmával* foglalkozott. A modulgazda a német Bundesakademie für Sicherheitspolitik (BAKS) volt, amelyet 2004. szeptember 20 és 24. között rendeztek meg. A modul a kísérleti tanfolyam elméleti alapját képezve, részletes információt és áttekintést nyújtott Európa egységesedési folyamatáról, annak politikai, gazdasági, pénzügyi, jogi, biztonság- és védelempolitikai dimenzióiról. Emellett tanulmányi út keretében meglátogatták a Bundeswehr külföldi műveleteit irányító parancsnokságát.

5 A Pilot Course részletes tematikáját, a képzésben résztvevő oktatási intézményeket lásd az alábbi honlapon http://www.ihedn.fr/csd/index_en.php

2. *A második modul, Az ESDP ma* címet viselte. Három ország (Franciaország, Belgium, Luxemburg) és két intézmény volt a modulgazda: Institut des Hautes Etudes de Defense Nationale (IHEDN), Institut Royal Superiour de Defense (IRSD) Luxemburg. A modul az EU afrikai válságkezelésére és műveleteire koncentrált, két részre tagozódott, Párizsban kezdődött, majd az EU és a NATO brüsszeli központjában folytatódott.
3. *A modul harmadik részének címe Az európai biztonsági kihívások szélesebb értelemben vett aspektusai* volt: a terrorizmussal, a tömegpusztító fegyverek hatásaival és a nemzetközi szervezett bűnözéssel és ezekre a kihívásokra adandó válaszokkal foglalkozott. A modulgazda a holland Netherlands Defence College, időpontja: 2004. december 6-a és 10-e volt.
4. *A negyedik modul A földrajz és a Mediterrán biztonság* címet viselte. 2005. január 17. és 21. között rendezték meg. Az EU megkülönböztetett érdeklődésére számot tartó térségeivel, az Észak-Afrikából, a Közel-Keletről és a Balkánról kiinduló válságokkal foglalkozott, és tárgyalta az e területek stabilizálásához kapcsolódó uniós kezdeményezéseket. A modul házigazda intézménye a madridi, Centro Superior de Estudios de la Defensa Nacional volt.
5. *A modul ötödik része az ESDP jövőjével, az EU szerepével, a nemzetközi biztonsági szervezetek architektúrájában és a jövő katonai és válságreagáló képességeivel foglalkozott.* Az ötödik modul megrendezését az olasz Istituto Superiore di Stato Maggiore Interforze (ISSMI) vállalta 2005. március 7 és 11. között.

A kísérleti tanfolyam sikeres lezárása és értékelése után alakult ki a felsővezetői tanfolyam időtartama és tematikája.

AZ ESDC felsővezetői és orientációs tanfolyamai

Az Európai Biztonsági és Védelmi Akadémia két típusú tanfolyamot indított a 2005–2006-os tanévben: a felsővezetői (High Level Course 5x1 hét időtartam) és az Orientációs (Orientation Course, 1 hét időtartam)⁶ tanfolyamot.

Felsővezetői tanfolyam

Az első felsővezetői tanfolyam megrendezésére 2005. szeptember–2006. márciusa között került sor az alábbi városokban: Brüsszel, Berlin, Shrivenham, Bécs/Budapest és Stockholm.⁷ A tanfolyamra 59 hallgatót iskoláztak be a tagországok és a tagjelölt országok, az Európa Parlament, a Tanács Állandó Titkársága és az Európai Bizottság.

A felsővezetői tanfolyam 5 modulból állt. *A 2005. szeptember 5 és 9. között megrendezett első modul központi témája: „Az Európai biztonság- és védelempolitika története és jelenlegi keretei”* volt és, Belgium volt a szeminárium gazdája. A modul részeként a francia előadás központi témája az EU–NATO: konkurencia vagy partner

6 A felsővezetői tanfolyamra alezredes/ezredes, az orientációs tanfolyamra őrnagy és annak megfelelő polgári beosztás a beiskolázási szint.

7 SC/2006/07 REV 12 April 2006 First General Annual Report on ESDC Activities p. 8.

együttműködés témaköre volt. A második modulért Németország, a harmadikért az Egyesült Királyság vállalta a felelősséget. A második modul témája. A *civil-katonai válságkezelő képességek*. A modul részeként, a franciák által megtartott előadás. Az *EU világűr politikáját vizsgálta fel*. A harmadik modul központi témája. A *civil válságkezelés és az Artemis hadművelet*⁸ gyakorlati tapasztalatai volt. A negyedik modult Ausztria (Landesverteidigungsakademie) és Magyarország (Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem) közösen rendezte Budapesten és Bécsben. Az európai biztonság- és védelempolitika regionális alkalmazása, a Balkán, a Mediterrán-térség, Afrika és a Közel-Kelet térségében címmel. Az előadások Délkelet-Európa stabilitásával, Közép-Ázsia, Afganisztán és a Kaukázus biztonsági kihívásaival; a mediterrán-térség biztonságával (Barcelona folyamat, a Maghreb), valamint a szub-szaharai Afrika biztonsági kérdéseivel és az EU afrikai békefenntartó és válságkezelő képességek fejlesztésével foglalkoztak. Az ötödik, záró modul tematikáját az Európai biztonság- és védelempolitika jövőjéről a svédek és a finnek állították össze.

A második felsővezetői tanfolyam 2006 szeptemberében indult. A tanfolyam egyéni felkészülésből és 5 egymásra épülő modulból áll, amelyek az európai régió biztonsági- és védelmi kérdései jobb megértését szolgálják. Az első modult a felsővezetői tanfolyam alapozásaként Belgium (Royal Defence College, Belgian Royal Institute for International Relations) Hollandiával és Luxemburggal együttműködve vezette. Ennek során megtárgyalták: az ESDP történetét és elemeit; az ESDP-hez kapcsolódó intézményeket és szervezeteket; az EU döntéshozatali mechanizmusát; az EU kapcsolatrendszerét legfontosabb partnereivel és a nemzetközi szervezetekkel; valamint a CFSP keretein belüli nemzetközi együttműködést.

A második modul, amelyet Párizsban 2006. október közepén rendeznek, az ESDP civil és katonai válságkezelő kapacitásaira (Civilian Headline Goal 2008, Headline Goal 2010, European Defence Agency), valamint az ESDP pénzügyi és jogi aspektusaira összpontosított. A harmadik modul a válságkezelő műveletek civil és katonai folyamataira, az EU-műveletek nemzetközi jogi, nemzetközi humanitárius jogi, emberi jogi aspektusaira koncentrált. A görög Diplomáciai Akadémia és a Hellén Nemzetvédelmi Akadémia együttes szervezésében 2006. november 27. és december 1. között bonyolítják le. A negyedik modul az ESDP regionális kontextusa során az EU számára stratégiai fontosságú térségek (Nyugat-Balkán, keleti szomszédság, mediterrán térség, Afrika, Közel-Kelet és Ázsia) koncentrált a spanyol CESEDEN és a lengyel Nemzetvédelmi Akadémia szervezésében 2007 elején. Az ötödik modul az ESDP jövőre vonatkozó perspektíváira, különös tekintettel az EU válságkezelés civil-katonai együttműködésére koncentrált, amelyhez válságkezelési gyakorlat is csatlakozik. A szervező intézmény Bundesakademie für Sicherheitpolitik (BAKS).

Az elképzelések szerint a 2007/2008 tanévben Belgium, Portugália, a balti országok, Ausztria és Szlovénia tervezi a modulokat. Az erre vonatkozó tervek már elkészültek

8 Az EU első önálló Európán kívüli katonai akciója a Kongói Demokratikus Köztársaságban.

Orientációs tanfolyam

Az első orientációs tanfolyamot 2005 februárjában a luxemburgi elnökség idején, a másodikat 2005 novemberében (Holland Védelmi Akadémia), a harmadikat 2006 februárjában az osztrák elnökség ideje alatt rendezték, amelyre a harmadik világ országai, valamint nemzetközi szervezetek is küldtek hallgatókat. A negyedik, ilyen típusú tanfolyamnak Vilnius adott otthont 2006 márciusában, amely számos kelet-európai ország számára is nyitott volt.

Az orientációs tanfolyam megnyitása a harmadik világ országai előtt fontos lépés volt a nemzetközi kapcsolatok és együttműködés terén. Döntés született azonban arról is, hogy fenn kell tartani az EU-tagországok és a tagjelölt országok számára bizonyos számú kurzust.

A jövő, a fejlesztés lehetőségei

Az Európai Biztonsági és Védelmi Akadémia stratégiai szintű, rövid időtartamú, célirányos, költségghatékony képzést valósít meg. A képzés előnye, hogy a mai rohanó világban a biztonság- és védelempolitikával foglalkozó szakembereket, katonákat és civileket csak rövid időre vonja ki a rendszerből. Az akadémiai képzés nemcsak a tagországok, hanem a tagjelölt és partner országok számára is elérhető képzést nyújt. Fontos célkitűzés a tematikában a civil és katonai egyensúly megtartása, az állandó tematika, a civil hallgatók arányának növelése, valamint az egyes modulok és tanfolyamok különböző típusú intézmények (nemzetvédelmi egyetemek, katonai akadémiák, stratégiai kutató intézetek, diplomáciai akadémiák) összefogásával történő szervezése.

Ehhez hasonlatos a NATO Védelmi Akadémia új típusú partnerkapcsolatok, az ország és régió specifikus modulrendszerű egy és kéthetes képzése. A két akadémia közösségének az új, komplex és kiszámíthatatlan kihívásokra kell összpontosítania a figyelmét, és erre kell felkészítenie hallgatóit.⁹ Ebben kiemelkedő szerepet játszanak az intézmények nemzetközi együttműködési kapcsolatai és az általuk szervezett tanfolyamok multikulturális jellege. Rendkívül fontos az a kapcsolati tőke, amelyre az akadémiai képzéshez csatlakozni kívánó nemzeti katonai akadémiák, védelmi egyetemek, kutató intézetek tesznek szert, mert ez számukra a nemzetközi szintérré történő kilépést, megmérettetést jelenti és a lehetőségek széles tárházát nyitja meg. A képzésben számos ország katonai akadémiaja, nemzetvédelmi egyeteme, stratégiai kutató intézete vesz részt. Az ESDC képzésében a tagországok nemzeti döntése alapján vesznek részt az intézmények. Abban az esetben, ha az adott országból több oktatási intézmény és kutatóintézet csatlakozik: egy vezető intézmény a kijelölt képvi-

9 Lord Roberston 2001-ben a stratégiai képzés forradalma kifejezést használta, és fogalmazta meg ezzel kapcsolatos nézetét, lásd in: NATO-Where do we come from? What is the way ahead? Page 31–38, 50th Anniversary of the NATO Defense College, 48th Annual Conference and Seminar of Anciens, Rome 2001, Essay Series No.3.

selő. Az akadémia képzésben Magyarországot a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem képviseli és vesz részt benne.¹⁰

Az akadémia a végzett hallgatók hálózatának kiépítésére – hasonlóan a Garmisch-Partenkirchen-i Marshall Központ-hoz – tesz kísérletet. Ennek első kézzelfogható eredménye a 2006 júniusában Helsinkibe tervezett ún. Alumni Network szeminárium lett volna, de ezt kellő számú érdeklődő hiányában nem rendezték meg. Az Európai Biztonsági és Védelmi Akadémia honlapja projektjének megvalósítása folyamatban van. Az akadémia logójával kapcsolatban még nincs egyetértés, az Irányító Testület erre vonatkozóan a későbbiekben hozza meg a döntését.

Az Irányító Testület 2006. február 7-ei ülésén, nemzetközi távoktatási szakemberek részvételével megtárgyalta az internet-alapú távoktatási rendszer működtetésének lehetőségeit és pénzügyi hátterét. Az információs és oktatási anyagot különböző formában – EU ISS¹¹ publikációk, általános információk a közös kül- és biztonságpolitikáról, az európai biztonsági- és védelempolitikáról, internet források és referenciák – kapják meg a hallgatók. Az ESDC honlapjának és a távoktatási rendszerének létrehozása alapvető fontosságú. Kezdetnek – a folyamat felgyorsítása érdekében – a Tanács honlapján biztosítanának helyet az akadémiának. Megoldás lehet az egyes nemzeti intézmények honlapjainak elérhetősége. Voltak egyéni kezdeményezések is, a második felsővezetői tanfolyam idejére a Belga Királyi Katonai Akadémia hozzáférhetővé tette a DOKEOS rendszerét. A rendszer e-learning és a tanfolyam menedzselő web-alkalmazás, amely a tanulási és együttműködési lehetőséget biztosított. A belga akadémia a tanfolyamok résztvevői számára külön portált hozott létre, ahol belépési kód és jelszó segítségével az akadémia tevékenységéről, tanfolyamairól, eseményeiről szerezhetnek információt.

Az akadémia alapításakor az internet alapú távoktatás megteremtése volt az egyik célkitűzés. Távlatokban egy *virtuális védelmi akadémia* kialakítása, megteremtése minden korábbit felülmúló oktatási és tanulási lehetőséget és hálózatot jelenthet. Képzeljük el, hogy a különböző országok egymástól akár több ezer kilométerre lévő kutatói kapcsolódhatnak virtuálisan egymáshoz és közös kutatási projekteken dolgozhatnak, továbbá hallgatók százai, ezrei férhetnek hozzá a kiváló egyetemek éjjel-nappal elérhető online tanfolyamaihoz. Képzeljünk el egy olyan modulrendszerű tanfolyamot, amely a különböző országok európai biztonság- és védelempolitika területén dolgozó munkatársai (katonák és civilek) számára akár az irodájukban ülve is elérhetővé válik.

Végezetül William Gibson témához kapcsolódó gondolatát idézem, amely szerint: „...a jövő már itt van, csak még nem terjedt el széles körben”.¹²

10 Akadémia Végrehajtó Tanács magyarországi képviselője dr. Matus János professzor, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Biztonság- és Politikatudományi tanszék egyetemi tanára.

11 Lásd European Union Institute for Security Studies honlapot <http://www.iss-eu.org/>

12 „The future is here. It's just not widely distributed yet.”

Farkas Lóránt

A szovjet T-62-es közepes harckocsi múltja és jelene

A T-62-esek még mindig jelentős számban vannak jelen a válságövezetekben, tehát számolni kell velük. Példaként elég csak Észak-Koreát említeni, hiszen mint látni fogjuk, a kommunista ország haderejének egyik alaptípusa a T-62-es helyi gyártású változata. A kérdés tehát az, hogy milyen harckocsi a T-62-es – amelyet még ma is húsz állam tart rendszerben –, van-e még keresnivalója a szovjet második generációs harckocsik utolsó mohikánjának a XXI. század harcmezőin, végül egy-egy ország milyen lépéseket tesz azért, hogy a veterán szovjet igásló versenyben maradjon a korszerű harckocsik vetélkedésében.

„Alattomos és hidegvérű legénységgel a T-62-es képes volt a nála sokkal erősebb ellenséget is elpusztítani. A „Sivatagi vihar” hadművelet idején, 1991. február 26-án kilenc iraki T-62-es öt amerikai, szuper-modern M1A1 kilövésére és ennél is több megrongálására volt képes. Az ütközet története egyedülálló: az iraki 16. gépesített hadosztály egyik harckocsi alegysége kitörést hajtott végre Kuvait-város külterületénél. Kitörés közben útjukat állta az amerikai 1. tengerészgyalogos-zászlóalj egyik M1A1 harckocsiból álló százada. Az irakiak fehér zászlókat húztak fel harcjárműveikre, valamint tornyaikat hátrafordították. Az amerikaiak szemmel láthatóan elhitették, hogy az ellenség kész a megadásra. Mindemellett bíztak saját tankjaik teljes sérthetetlenségében. Nagyjából 300 m távolságra voltak az M1A1-esektől, amikor az irakiak gyorsan előrefordították a lövegtornyokat és tüzet nyitottak. Nyilvánvalóvá vált, hogy az amerikai páncélatot közelről könnyen átüti a szovjet T-62-es harckocsi negyedszázada kifejlesztett lövedéke.”¹

Amikor először olvastam ezt a valóban nem mindennapi históriát az „Uralvagonzavod” című, orosz és angol nyelven írott könyvben, elgondolkodtam azon, hogy hol van a történet buktatója. 1991-ben az Amerikai Egyesült Államok tengerészgyalogsága még a jó öreg M-60 harckocsikat alkalmazta, az M1A1 Abrams-ek csak

1 I.m. Usztyiancsev, Sz. V.–Piszlegina A. V.–Fahretgyenova A. H.: Uralvagonzavod-Ural Car-making Works (Jekatyerinburg, 2001) 87–88. o. (a továbbiakban Uralvagonzavod)

később terjedtek el egységeiknél, tehát a fent leírt ütközet ebben a formában valószínűleg nem történhetett meg.

A T-62-es szovjet közepes harckocsit a T-54/55 család felváltására tervezték az 1950-es évek végén. 1962-ben került rendszeresítésre, de a nyilvánosság előtt először egy moszkvai díszszemlén jelent meg 1965-ben. Bár messze nem nevezhető olyan sikeresnek, mint elődje, a T-54/55, mégis közel húsz állam tartja rendszerben a mai napig. Az olyan szegény országok számára, mint Észak-Korea, vagy Afganisztán, még mindig ez a harckocsi jelenti a fő szárazföldi ütőerőt.

A T-62-esek ott voltak 1968-ban, a „prágai tavasz” eltiprásánál, de a tűzkeresztségen az 1969-es szovjet–kínai határkonfliktus során estek át.² Részt vettek az 1973-as arab–izraeli háborúban, ahol finoman szólva mérsékelt sikerrel szerepeltek. Későbbi alkalmazásuk helyszíneinek sora is – a teljesség igénye nélkül – leginkább a Közel- és Közép-Kelet országaiban, Afrikában és a volt Szovjetunió területén folytatódik: részt vettek az 1979–1988-as szovjet afgán háborúban, az 1982-es libanoni háborúban Szíria oldalán, az 1980–1988-as irak–iráni háborúban, 1986-ban Líbia és Csád háborújában, Kuvait 1990-es iraki megszállásában, végül feltűnt a legutóbbi két (1994–1996, 1999-től napjainkig tartó) orosz–csecsen háborúban és az Irak ellen indított 2003-as hadműveletekben.

A T-62-es leírása, tervezése

Az 1950-es évek végére a szovjet hadsereg szükségesnek látta, hogy a korábban bevált T-54-esek mellé újabb, erősebb fegyverzetű, jobb páncélvédetségű harckocsikat állítson rendszerbe. Amellett, hogy a T-54-es átadta a helyét a T-55-ösnek, amely még évtizedekig meghatározó típusa maradt a Varsói Szerződés haderőinél és számos más országban, az Leonyid N. Karcsev vezette tervezőiroda elkészítette az „Objekt 166” harckocsi terveit. 1961 nyarán a Nyizsnij Tagilban lévő Uráli Vagongyárban elkészült az első prototípus, majd T-62 néven történt rendszeresítését követően még az év második felére leszállították az első 25 nullszériás példányt, amelyekkel a kijelölt szovjet páncélosalakulatok megkezdték a csapatpróbákat. A T-62-es sorozatgyártása 1962 nyarán indult be.

A T-62-es kialakításakor³ a tervezők munkáját nagyban megkönnyítette, hogy egy sor, addig bevált fő részegységgel dolgozhattak. A T-54/55 bázisán kialakított, hengerelt páncéllemezekből összehegesztett alváz védetségét megnövelték, magát a páncéltestet meghosszabbították, illetve megszélesítették, mivel a nagyobb torony nagyobb átmérőjű toronygyűrűt igényelt, továbbá a farpáncél dőlésszögét függőlegesre változtatták. A test homlokpáncélján egy hullámtörő lemezt, két vonószemet és két (egy hagyományos és egy infravörös) fényszórót helyeztek el. A torony mögött, a motortér felett egy téglalap alakú lemez van, amelyet mélyvízi átkeléskor a motor hűtőzsaluít védő rácsaira hajtanak. A bal oldali sárvédőlemez első két ládájában karbantartáshoz szükséges anyagokat, a harmadikban a tornyon lévő

2 <http://www.aviapress.com/viewonekit.htm?TRN-140> 2006. 09.10.

3 http://www.aeronautics.ru/archive/armored_vehicles/t-62.htm 2006. 08. 29.

infrásugárvető tartozékait tárolják. Szintén ezen az oldalon van a kipufogónyílás, felette egy külső kiegészítő olajtartállyal. A jobb oldali sárvédőlemezen három lapos, kiegészítő üzemanyagtartály kapott helyet. A páncéltest hátuljára két darab 200 literes, ledobható üzemanyagtartályt, két vonószemet és egy – vizenyős, puha talaj leküzdésénél a láncaltapok alá dobható – gerendát rögzítettek.

A futómű a már bevált torziósrugókból és a Christie-féle, nagyméretű futógörgőkből áll (lánctartó görgők nélkül), ezek közül az első és utolsó görgőket hidraulikus lengéscsillapítóval látták el. A láncmeghajtó kerekek hátul, a láncfeszítő kerekek elöl helyezkednek el. A futógörgők elrendezésén módosítottak a T-54/55-höz képest, mert az első két görgő között csökkent, a többi között nőtt a távolság, így – a terheléselosztást segítő – arányosabbá vált az oldalankénti öt futógörgő elhelyezése.

Megtartották a T-55-ből ismert V-55-5 jelű, 12 hengeres, 580 LE-s, folyadékhűtéses dízelmotort is, amely az erőátviteli rendszerhez hasonlóan a páncéltest hátsó harmadában, a küzdőtér mögött helyezkedik el. Az előmelegítővel és kiegészítő elektronikus gyújtással is ellátott motor indítása normál körülmények között sűrített levegővel történik. A sebességfokozatok fel-le kapcsolásakor a vezetőknek kétszer kell kuplongoznia. A kétállású bolygómű egyszerre szolgálja a kormányzást és a fékezést, ezek vezérlése a vezető által kezelt, két fékkarral történik.

A páncéltest elején, a homlokpáncél mögött, bal oldalon alakították ki a vezetőteret. Harc közben a vezető két, egymás mellett elhelyezkedő figyelőperiszkópon át lát ki a harcjárműből. Éjszaka a bal oldali periszkóp helyére telepíthető TVN-2 aktív infravörös periszkóp segítségével max. 60 m távolságig tud figyelni.

A torony teljes egészében öntött, félgömb alakú. A torony bal oldalán foglal helyet a parancsnok, előtte az irányzó. A töltő-kezelő harci állása jobb oldalt, a parancsnok mellett van. A 360°-ban forgatható parancsnoki kupolában négy figyelőperiszkópot helyeztek el, kettőt a búvónyílás fedelére, kettőt magán a kupolán. Célmegjelölésre a TKN-3 jelű, binokuláris, éjjel-nappali (kétcsatornás, nappal 5x, éjjel 4,2x nagyítású) figyelőműszert alkalmazzák, amely együttmozog a kupola elejére telepített, kisméretű, OU-3GK jelű infrásugárvetővel.

Az irányzó műszere a TS2B-41 jelű, kettős nagyítású (x3,5 és x7) céltávcső.⁴ Éjszaka – 800 m távolságig – a TPN1-41-11 jelű, (5,5x nagyítású) aktív infravörös irányzékkal lehet célozni, amely a torony jobb oldalán, elöl, fent elhelyezett, L-2G (későbbi változatokon L-4) infrásugárvetővel van összehangolva. Mind az irányzó, mind a töltő-kezelő harci állását ellátták egy-egy TPN-165 jelű, nagyítás nélküli periszkópokkal.

A *harckocsi fő fegyvere* az U-5TS, vagy 2A20 jelű, 115 mm űrméretű, simacsövű, két síkban stabilizált, füstelszívóval ellátott löveg. Kiegészítő fegyverzete eleinte az elektromos elsütésű, 7,62 mm-es SGMТ géppuska volt,⁵ amely a későbbiekben átadta helyét a modernebb PKT-nek. Az 1970-ben megjelent T-62A-t 12,7 mm-es DSKM légvédelmi géppuskával is felszerelték, ennek kezelése a töltőkezelő feladata volt.

4 Az 1970-es évek második felétől a TSSz-41U (3,5x és 7x nagyítású) céltávcsövet alkalmazták. Ezt építették be a T-62M változatokba is. (http://www.aeronautics.ru/archive/armored_vehicles/t-62.htm 2006. 08. 29.)

5 <http://armoured.vif2.ru/t-62.htm> 2006. 09. 13.

A T-62-es volt a világ első sorozatban gyártott közepes harckocsija, amelyen *sima csövű löveget alkalmaztak*, tehát e tekintetben mérföldkő a harckocsigyártás történetében. A lövegtoronyt az irányzón kívül a parancsnok is tudja mozgatni elektronikusan, mechanikusan viszont csak az irányzó. A lövegcső függőleges mozgatása elektrohidraulikus úton történik. A 115 m-es löveg háromféle lövedékkel tüzelhet: űrméret alatti leváló köpenyes szárnystabilizált páncéltörő nyíllövedékkel, kumulatív páncéltörő- és repeszromboló gránáttal.

Némi irónival állítható, hogy a T-62-es legalább annyira veszélyes volt saját kezeire, mint az ellenségre: az olykor pontatlanul működő hüvelykivető rendszer komoly balesetforrás volt, mert ha elvétette a kivetőnyílást, akkor a forró réz- vagy acélhüvely végig pattogott a küzdőtérben, ezáltal veszélyeztette a kezelők testi épségét.⁶

A T-62-es a PAZ rendszer segítségével küszöbölhette ki a nukleáris robbanások legénységeire és harckocsira gyakorolt hatásait, de vegyi- és biológiai fegyverekkel szennyezett terepen nem nyújtott védelmet. A kezelők ilyen esetekben csupán egyéni védőeszközeikre hagyatkozhattak. A rendszer egyik része volt az RBZ-1m sugármérő, amely az atomrobbanás során, a lökeshullám érkezése előtt érzékeli a kezdődő gammasugárzást (vagy neutronsugárzást), majd aktivizálja a védelmi rendszert.

A harckocsi önködösítését a korábbi típusoknál alkalmazott módon, a forró kipufogóba adagolt üzemanyaggal végezték. Ilyenkor 2-es, vagy 3-as sebességi fokozatban működtették a T-62-est, amelynek kipufogójába percenként 10 liter üzemanyagot adagoltak és az így keletkezett sűrű füst – szél irányától és sebességétől függően – legalább 4 percig eltakarta a harckocsit.

A T-62-es 1,4 méter mély gázlót küzdhet le előkészítés nélkül. Egy legfeljebb 5,4 m mélységű folyami akadály leküzdéséhez 8 órás előkészítés szükséges. Mélyvízi átkeléskor a harckocsi egyes sebességi fokozatban, a folyómeder alján halad, miután partot ért, két perc alatt ismét tűzkész állapotba hozható.

Azon túl, hogy a T-62 is alapul szolgált a „szokványos” műszaki mentő járműveknek, több érdekes kísérlet alanyaként is segítette a mérnökök munkáját az új műszaki megoldások kikísérletezésénél. Többek között ilyen *kísérleti modell volt az 1963-ban bemutatott „Objekt 167T”, amelynek erőforrása a GTD-3T típusú, 700 LE-s gázturbina volt.*⁷ A szerzett tapasztalatok alapján készítették el a módosított, GTD-3TU gázturbinát, amelyet az „Objekt 166M” dízel motorjának helyére építettek be, létrehozva az „Objekt 166TM”-et, amely a korábbi prototípushoz képest gazdaságosabbá vált: fajlagos üzemanyag fogyasztása 290–300 g/LE/Üzemóra volt.

Szovjet „ráncfelvarrás” a T-62-esen. Az 1970-es évek végére, '80-as évek elejére nyilvánvalóvá vált, hogy a gépesített hadosztályok harckocsijét alkotó T-54/55 és T-62-es típusok páncélvédelmét, teljesítményét, fegyverzetük hatékonyságát javítani kell. Kisebb módosításokat már alkalmaztak (löveg fölé szerelt lézertáv mérő, hővédőburkolat a lövegen, T-72-esen alkalmazott lánctalpak), de az első átfogó modernizálás eredménye az 1983-ban megjelent T-62M volt, amely rendszereit tekintve sok hasonlóságot mutatott az ekkortájt megjelent T-55AM2 és –AM2B-vel.

6 Hogg, Ian V.: Az izraeli hadigépezet (Holló és Társa Kiadó, Bp., é. n.) 104. o.

7 Uralvagonzavod 88–90. o. alapján

A T–62M fenékpáncélját megerősítették, így az aknákkal szemben ellenállóbbá vált,⁸ a test és a torony homlokpáncélját ellátták BDD jelű kiegészítő páncélzattal. Néhány év múlva már a T–62-est is felszerelték az új, első generációs kontakt robbanóreaktív páncélzattal (T–62MV).

A T–62M fegyverzetébe integrálták a 9K116–2 Seksna páncéltörő rakétakomplexumot, amelynek egyik eleme a lövegcsőből indítható, 9M117 lézerirányítású félaktív önrávezetési rakéta.

A harckocsi korszerűsítése, átalakítása

A Szovjetunió megszűnése után a T–62-es több volt tagköztársaság és további, legalább egy tucat harmadik világbeli országban továbbszolgált, illetve szolgál ma is. Mindez megfelelő ösztönzést nyújtott Oroszország és Ukrajna számára, hogy a legújabb technikai eszközök és korszerűsítési programok segítségével – némi keményvalutáért – új életet lehellenek az esetleges megrendelő országok T–62-eseibe.

Az orosz és ukrán korszerűsítési csomag⁹ három fő területet érint: hajtómű és erőátviteli rendszer rekonstrukciója, túlélőképesség fokozása, fegyverzet és tűzvezetőrendszer modernizálása.

Az orosz korszerűsítési program¹⁰ keretében a régebbi szovjet harckocsik modernizálását a Transzmas Tervezőiroda szerelőcsarnokaiban végzik. Ez az omszki székelyű gyár készítette korábban a T–80-ast és alváltozatait, napjainkban a Fekete Sas fejlesztése mellett az orosz haderő meglévő T–55/62/72-eseit korszerűsíti, felkínálva mérnökei szakértelmét, tapasztalatait és a szabad ipari kapacitásokat a potenciális külföldi megrendelők részére.¹¹

A passzív páncélvédetség fokozása végett nagyméretű bontakt-5 robbanó reaktív páncéllapokat helyeztek a páncéltest homlokrészére, az oldalkötényezés küzdőtérrel párhuzamos részeire, valamint ék alakban a torony homlokpáncéljára. Elméletileg úrméretalatti lövedékekkel szemben is hatásos védelmet nyújt, viszont kumulatív gránátok ellen harci körülmények között jól vizsgázott a rendszer: Csecsenföldön több közvetett- és telitalálatot is elviseltek a bontakt-5-tel felszerelt harckocsik. Az aknák elleni védekezés jegyében megerősítették a fenékpáncél védelmét, különös tekintettel a vezetőülés és a küzdőtér alatti részekre. A harckocsi tűzvédelme is jelentősen javult.

A felújított T–62-es fő fegyvere a már ismert U–5TS 115 mm-es, hővédő burkolattal ellátott simacsövű löveg. Kiegészítő fegyverzete továbbra is a PKT 7,62 mm-es géppuska maradt. Újdonság, hogy a korábban légvédelmi géppuska nélkül gyártott, alapváltozatú T–62-esre is felszerelhető az új, 12,7 mm-es KORD nehézgéppuska, amely a T–72-esről is ismert NSZVT utódja. A harckocsi önködösítésére a torony oldalaira szerelt nyolc-nyolc darab 902B Tucsa gránátvetőt alkalmazták.

8 <http://warfare.ru/?lang=&catid=244&linkid=2314> 2006. 08. 29.

9 <http://www.morozov.com.ua/eng/body/t62.php?menu=def2.php> 2006. 09. 12 alapján

10 <http://www.kotsch88.de/vttv2005.htm> 2006. 09. 19. alapján

11 <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/omsktransmash.htm> 2006. 09. 17.

Az optikai és tűzvezető eszközök cseréje a korábbi rendszerekkel való csereszabotosság jegyében történt. Az „ösrégi” TPN-1-es aktív infratávcsövet felváltotta – a T-62M-ből ismert, 1K13-1 kétsatornás irányzékból kifejlesztett – 1K13D-22 jelű kombinált célzóberendezés, amely beépített lézertáv mérővel, nappali, valamint éjszakai, 3. generációs passzív infracsatornákkal rendelkezik. A megrendelő kívánságára beépíthető az irányított páncéltörő rakéta célravezetéséhez szükséges csatorna is. A célzóvonal a korábbihoz képest két síkban stabilizált, ezzel összhangban modernizálták a lövegstabilizátort is. Az első lövés találatának valószínűségét növelik a ballisztikai számítógép és az időjárás érzékelők által szolgáltatott adatok, amelyek az irányzó munkáját segítik.

A megrendelők igénye alapján brit, francia, svéd, német, izraeli, dél-afrikai és szlovén tűzvezető rendszerek és célzóeszközök és más berendezések is hozzáférhetővé váltak és beépíthetőek a szovjet–oros harckocsikba.

1973-ban Izrael száznál is több T-62-est zsákmányolt Egyiptomtól és Szíriától. A nagy mennyiség ellenére mindössze kétezrednyi T-62-esen hajtották végre a T-54/55-ösökhöz (Tiran 4 és -5) is alkalmazott módosításokat, majd *Tiran 6 néven rendszerezítették őket*.¹² Az átalakítások a korábbi tapasztalatok alapján amerikai dízelmotor, új kommunikációs- és célzó eszközök, izraeliek által használt géppuskák, valamint légkondicionáló berendezés beépítését jelentették.

Izrael korábbi „ösellensége”, Egyiptom brit és francia segítséggel modernizálta T-62-eseit. A változtatások elsősorban a harckocsik ágyúit érintették: a britek 105 mm-es huzagoltcsövű-, 1986-ban a franciák pedig 120 mm-es simacsövű lövegeket szállítottak az arab ország páncélosaihoz.¹³ Érdekesség, hogy korábban több egyiptomi T-62 tornyára két-két szögletes konténert is felszereltek, amelyek „Sakr” követő rakétákat hordoznak.¹⁴

*A KNDK pegazusa – Ch'onma-ho, az észak-koreai T-62-es klón*¹⁵ Az 1980-as években a dél-koreai és az ott állomásozó amerikai erőknek szembesülniük kellett a kommunista északi szomszéd tűzerejének növekedésével, a T-62-es helyi változatának, a Ch'onma-ho (Pegasus, vagy Szárnyas ló) megjelenésével. Sokáig tartotta magát az a széles körben elterjedt vélemény, hogy az 1980-as évek elején Észak-Korea „új” T-62-eseket vásárolt a Szovjetuniótól és berendezkedett a gyártásukra, míg más vélemények szerint már az 1970-es években is rendelkeztek a típussal. 1999-ben egy Dél-Koreába szökött, magas rangú északi katonatiszt beszámolója az utóbbi gyanút erősítette meg. Elmondása szerint a kommunista állam hírszerzői az 1970-es évek végén Szíriától szerezték meg az arab államban már évek óta rendszerben lévő harckocsi teljes dokumentációit, rajzait, majd felkészültek a gyártásra. Az évek során a Ch'onma-ho több korszerűsítésen is átesett.

12 <http://www.israeli-weapons.com/weapons/vehicles/tanks/tiran/Tiran.html> 2006. 09. 12.

13 <http://www.inetres.com/gp/military/cv/tank/T-62.html> 2006. 09.05.

14 http://www.aeronautics.ru/archive/armored_vehicles/t-62.htm 2006. 08. 29.

15 Warford, James M.: The Ch'onma-ho Main Battle Tank – A Look at the present and Future of North Korea's „Flying Horse” (In.: *Armor*, September–October, 2005) alapján

Az 1990-es években feltűnt Észak-Koreában több csapatpróbára vezényelt orosz T-72-es és egy T-90-es, tehát bőven volt alkalmuk tanulmányozni a legújabb orosz technikát is. A T-72-esek abból a megfontolásból kerültek oda, hátha sikerül rávenni a sztálinista országot, hogy megvásárolja a harckocsi licencét. Észak-Korea valószínűleg nem érte be ennyivel. Kim-Dzsong Il 2001 augusztusában, oroszországi látogatása során felkereste Omszkban a Transzmas Tervezőiroda üzekeit, ahonnan modern (egyes jelentések szerint továbbfejlesztett T-90-es) harckocsikat akart vásárolni néphadserege számára. Miután ez nem sikerült, utasítást adott egy új, a T-90-essel nagyjából azonos harcértékű harckocsi gyártására, amely 2002. február 16-án már az első menetpróbákat is teljesítette. Mindössze hat hónap telt el a parancs kiadása és a harckocsi „megszületése” között, amely meglehetősen rövid idő egy, a semmiből létrehozandó, modern harckocsi realizálásához, tehát feltételezhető, hogy már a sikertelen beszerzési kísérletekkel egyidőben is komoly – talán külföldi segítséget igénybe vevő – kutató-fejlesztő tevékenység zajlott a KNDK-ban, vagy jobb híján ismét a T-62-es bázisán hozták létre legújabb harckocsijukat.

* * *

Ahhoz képest, hogy a szovjetek az 1960-as évek elejének legújabb nyugati harckocsijainak kihívására tulajdonképpen rögtönözték a T-62-est, látványos, ugyanakkor ellentmondásos karriert mondhat magáénak. Bár az elődtípus T-54/55-össel összehasonlítva a T-62-es gyártása költségesebb volt (15%-kal, a harcérték növelésével egyenes arányban¹⁶), az 1973-as haditapasztalatok fényében tűzgyorsasága, pontossága, megbízhatósága és védettsége alulmúlta a várakozásokat.¹⁷ Mindezeket túl a Varsói Szerződés hadseregeinek T-54/55-ösei még elegendő tűzerőt biztosítottak az 1970-es években alkalmazott nyugati harckocsikkal szemben. Valószínű, hogy egyrészt emiatt, másrészt az új generációt képviselő T-72 megjelenése miatt nem terjedt el a T-62-es Közép- és Kelet-Európában.

Nem gyártották annyi ideig és nem készült belőle annyi, mint a T-54/55 típusból, mégis mind *a mai napig sokoldalú, sokat megélt ígárlóként szolgálja alkalmazóit a volt Szovjetunió területén és a harmadik világ országaiban*. Bár manapság már köztünk élő történelem, elmondható, hogy története még messze nem ért véget, mert a korszerűsítési programoknak köszönhetően újult erővel és jobb képességekkel vehetik fel a harcot a modern harckocsikkal szemben is. Ezért valószínűsíthető, hogy a jövőben helyi konfliktusokról szóló tudósítások képkockáin, fotósorozatain újra és újra látni fogjuk a T-62-eseket.

FELHASZNÁLT IRODALOM (a lábjegyzetekben is hivatkozott forrásokon kívül)

Miller, David: Korszerű harckocsik és harcjárművek. (Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1994)

Dr. Tóth Gergely: Harcjárművek reaktív páncélzatai és aktív védelme I. rész (In.: Haditechnika, 2005/2)

Villányi György: Aktív harckocsivédelem. (In.: Haditechnika, 1999/3)

A modern haditechnika enciklopédiája 1945-től napjainkig (Gulliver Kiadó, 2001)

16 Uralvagonzavod 87. o.

17 Hogg, Ian V.: Az izraeli hadigépezet 104. o.

Mező Ferenc

Az emberi szükségletekre irányuló lélektani műveletek (PSYOPS)*

Jelen tanulmány egy interdiszciplináris terület – az emberi szükségletekre irányuló lélektani műveletek (PSYOPS) – bemutatására törekszik egy folyóiratcikk által megengedett tömör terjedelmi keret határait feszegetve. A terület interdiszciplináris voltából adódóan: a) a PSYOPS témakörben kevésbé jártas olvasók kedvéért röviden felvázoljuk a lélektani műveletekkel kapcsolatos azon ismereteket, amelyek minimálisan szükségesek lehetnek a tanulmány olvasásakor; b) a lélektanban kevésbé jártas olvasók kedvéért kitérünk Abraham Maslow „szükséglethierarchia” elméletére (a humán szükségletekkel kapcsolatban ugyanis a Maslow-féle elmélet szerepel a NATO PSYOPS doktrínában); c) végül a minimálisan szükséges PSYOPS és lélektani alapokra építve elméleti és hadtörténeti példákon keresztül demonstráljuk a humán szükségletekre irányuló PSYOPS alkalmazási lehetőségeit.

A NATO lélektani műveletek (AJP–3.7.) doktrínája kifejti, hogy egy-egy konfliktus esetén az érintett személyek (például vezetők, katonai erők, lakosság) attitűdjei, viselkedése végső soron eldöntheti az adott konfliktus kimenetelét. Éppen ezért a konfliktusok megelőzése, kezelése nemcsak fizikai, hanem tervszerű(!) lélektani beavatkozásokat is feltételez. E megközelítésben a lényeg a „tervszerűség” van, így az AJP–3.7. doktrína leszögezi: *„Fontos szem előtt tartani azt, hogy a katonai hadműveletek lélektani hatásai a tervezett lélektani műveletekkel ne keveredjenek össze”* (AJP–3.7., 1. fejezet, 0105 bekezdés).

A NATO által alkalmazott definíció szerint a lélektani művelet (PSYOP, vagy *psychological operation*, illetve ennek többes számú alakjai: PSYOPS, vagy *psychological operations*) olyan a kommunikáció és egyéb eszközök módszereit alkalmazó tervezett lélektani műveleti tevékenység, amely a jóváhagyott célcsoport attitűdjének, magatartásának és viselkedésének megváltoztatására irányul, ezáltal befolyásolja a politikai és katonai célok elérését (vö.: MC–402). E meghatározás szerint a PSYOPS módszerei igen széles körűek lehetnek: kezdve a verbális kommunikációt használó klasszikus „röplapszóró, plakátragasztó” műveletektől, a nyomtatott vagy elektroniki-

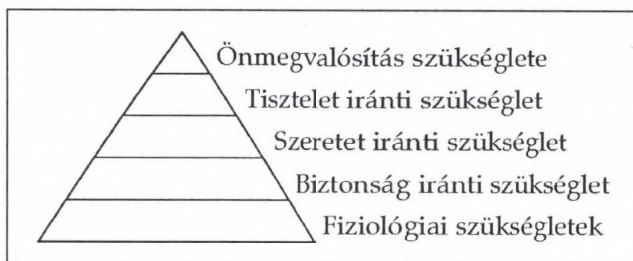
* A téma több kérdésért részletesebben kibontó nagyobb terjedelmű tanulmány a folyóirat elektronikus mellékletében, az MHTT honlapján jelenik meg.

kus sajtótermékeket előállító, közvetítő tevékenységeken át, a nonverbális kommunikációt is felhasználó eljárásokig. Az „egyéb eszközök módszereinek alkalmazása” kifejezés lényege pedig az, hogy a PSYOPS nonkommunikatív megoldásokkal is járhat – s ezek esetében az információs hadviseléstől és műveletektől (Denning, 1999; Schwartz, 1994; Waltz, 1998) független utakon is járhat.

Az AJP–3.7. 2002-ben közreadott, angol nyelvű meghatározásában a PSYOPS célcsoportja ellenséges, baráti és semleges személyek, csoportok lehetnek (AJP–3.7., 0103 bekezdés). A NATO a sajátoldal irányába nem alkalmaz PSYOPS-t. A PSYOPS-nak három alapvető célja van: a) gyengíteni az ellenség vagy a potenciálisan ellenséges célcsoport akaratát; b) megerősíteni a baráti célcsoport támogató érzelmeit; c) megnyerni az el nem kötelezett vagy a bizonytalan célközönség támogatását és együttműködési szándékát.

A szükségletek hierarchiája

A lélektani műveletek egy sajátos típusát képviselik azok, amelyek az emberi szükségletekre irányulnak. A NATO AJP–3.7. doktrína a szükségletekkel kapcsolatban Abraham Maslow szükséglet hierarchia elméletére fókuszál (az alábbi ábra). Mi lehet az oka annak, hogy a számos motivációs elmélet közül éppen Maslow elméletét veszi alapul e doktrína? „A lélektani műveletek pszichológiai alapjai” című cikkében Bolgár Judit kétféle magyarázat lehetőségét veti fel (Bolgár, 2005): a) a NATO-doktrína főként az angolszász kutatásokra épül és ezért az angolszász szakirodalomban legelterjedtebb elméletet asszimilálja; b) Maslow elmélete eléggé általános és kultúrafüggetlen ahhoz, hogy bármely (szub)kultúrát célzó NATO PSYOP beavatkozás esetén praktikusán felhasználható legyen.

1. ábra. Maslow (1988) szükséglethierarchia modellje

A piramis csúcsán álló szükségletek akkor jutnak viselkedést irányító szerephez, ha az alattuk lévő szükségletek már legalább részben kielégítést nyertek. Megjegyzendő, hogy Maslow szükséglet-hierarchia modelljének nemcsak ez az öt, hanem többszintű változatai is megjelennek a szakirodalomban (így az AJP–3.7.-ben is).

Maslow szükséglet hierarchia elméletét a pszichológiai szakirodalom többféle változatban is közli. Jelen alfejezetben közvetlenül az elmélet alkotójától (illetve annak magyar fordításából) vett idézetekkel mutatjuk be, miről is szól e teória. Maslow (1988, 391. p.) szerint: „Legalább öt olyan célcsoport van, amelyeket alapvető szükségletnek

nevezhetünk. Ezek röviden a fiziológiaiak, a biztonság, a szeretet, a tisztelet és az önmegvalósítás". A szükségletek hierarchiájáról szóló elmélet szerint az emberi viselkedést egy sor szükséglet befolyásolja, amelyek viselkedésirányító szerepüket tekintve alá-fölrendeltségi viszonyban állnak egymással (lásd az ábrát): „Az emberi szükségletek megnyilvánulási erejüknek megfelelően bizonyos hierarchia szerint rendeződnek, rangsorolódnak. Azaz az egyik szükséglet megjelenése általában egy másik, erőteljesebb szükséglet ezt megelőző kielégítésétől függ. Az ember egy állandóan valamit kívánó állat. Semmilyen szükséglet vagy ösztön sem tekinthető elszigeteltnek vagy különállónak. Minden ösztön más ösztönök kielégítettségi vagy kielégítetlenségi állapotával van kapcsolatban” (Maslow, 1988, 373–374. pp.).

E szükségletek az egyszerű testi igényektől (például: éhség, szomjúság, alvás-igény stb.) egészen a komplex lélektani igényekig (például: a megismerés és az önbecsülés) terjednek.

Maslow-elméletének alkalmazási lehetőségei a PSYOPS-ban

Ha továbbgondoljuk Maslow elméletének PSYOPS alkalmazási lehetőségeit, akkor azt találjuk, hogy egy-egy szükséglettel kapcsolatban négy alapvető manipulációs lehetőség adódik (a kommunikáció és egyéb eszközök módszereit alkalmazó tervezett lélektani műveleti tevékenység keretében):

- 1) *A szükséglet felkeltése.* A szükséglet felkeltésének folyamánya, hogy a PSYOPS-t alkalmazó fél a kielégítésre vonatkozó javaslatokat, utasításokat, sugallatokat tehet. Például az ellenség megfélemlítése (a biztonsági szükséglet felkeltése) mellett, a biztonság irányába ható utasítások következhetnek: „Helyzeted kilátástalan! Dezertálj, mutasd fel ezt a röplapot, s életben maradsz!”.
- 2) *A szükséglet kielégítése.* Esetenként az is előfordulhat, hogy a szükséglet kielégítésének ígéretét kommunikálja a PSYOPS-t alkalmazó fél, még akkor is, ha valójában nem áll módjában azt megtenni. Például: megtévesztő információk közlése közeli élelmiszer-, fegyverkészletekről, annak reményében, hogy e készletek felkutatása eltereli az ellenség figyelmét a PSYOPS-t alkalmazó erők saját erőiről.
- 3) *A szükséglet kielégülésének megakadályozása* (másképp: a szükséglet fenntartása). Itt is érvényes, hogy a szükséglet kielégülésének megakadályozásáról szóló kommunikáció is hatásos lehet. Egy ilyen kommunikáció akár olyan komponenst is tartalmazhat, amelyben megjelölik (sugallják), hogy a célcsoport szükségleteinek kielégülését ki akadályozza (pl. az ellenség saját katonai-politikai vezetése, ha a lázadás szítása a cél; vagy a PSYOPS-t alkalmazó erők megjelölése, ha a büntetés vagy a büntetésmegvonás kilátásba helyezése a cél).
- 4) *A szükséglet felkeltődésének megakadályozása.* Ennek két alapvető módja: a) a szükséglet kielégítése, illetve b) az adott szükségletnél alapvetőbb szükségletek aktiválása, felkeltése – akár kommunikatív, akár non-kommunikatív úton.

Noha más és más jellegű beavatkozást feltételeznek, a szükségletek manipulálásának e négy lehetőségéből funkcióját tekintve két pár alkotható:

- *a szükséglet felkeltése és/vagy kielégülésének megakadályozása*: mindkettő lényege az adott szükséglet viselkedést meghatározó szerepének érvényesítése. Ezeket nevezhetjük összefoglalóan a szükséglet aktiválásának.
- *a szükséglet kielégítése és/vagy felkeltődésének megakadályozása*: mindkettő lényege az adott szükséglet „deaktiválása”, viselkedésirányító szerepének megszüntetése.

Fentebb már utaltunk rá, de érdemes külön is hangsúlyoznunk, hogy a szükségletekre irányuló manipulációk nemcsak fizikai intézkedéseket jelenthetnek (például ételmegvonás, vagy ételosztás), hanem kommunikációs jellegűeket is (például röplapokon, hangszórókon vagy az elektronikus médián keresztül olyan üzenetek sugalmazása, hogy a harcot folytatók és családjaik éhezni fognak, míg a fegyvert önként letevők és családjaik nem fognak éhezni).

Hadtörténeti példák

A tanulmány további (elektronikus formában közzétett) részében hadtörténeti példákon keresztül mutatjuk be, hogy a legkülönbözőbb történeti korokban és társadalmakban, miként alkalmazták a szükségletekkel operáló PSYOPS-t (még ha magát a „PSYOPS” kifejezést nem is ismerték!) a konfliktusok megelőzése, kezelése érdekében stratégiai, illetve taktikai szinten. A Maslow által eredetileg körülírt öt szükséglet mindegyikének esetében – a teljesség igénye nélkül, inkább szemléletformáló jelleggel – rámutatunk arra, hogy az adott szükséglet aktiválása, deaktiválása milyen módszerrel, s milyen stratégiai, taktikai cél érdekében történhet.

E hadtörténeti példatár azért különösen érdekes, mert rámutat arra, hogy: 1) a háborúban és a békében az „emberi tényező” sok oldalról támadható és támogatható faktor; és 2) esetenként a PSYOPS-tól első megközelítésben távolinak tűnő szolgálatok, mint a hadtáp és logisztika, fontos és központi szerepet kapnak a lélektani műveletekben (amennyiben nem pozitív vagy negatív mellékhatásaikról beszélünk, hanem felhasználásukat egy megtervezett(!) lélektani művelet részének tekintjük).

* * *

Jelen tanulmányban a lélektani műveletek (PSYOPS) azon típusára koncentráltunk, amelyek a humán szükségletekkel manipulálnak. Négy nagyobb témakörrel volt szó: – a lélektani műveletekről; – a Maslow-féle szükséglet-hierarchia elméletéről (amelyre a PSYOPS-t körülíró AJP–3.7. NATO doktrína is hivatkozik); – a Maslow-féle elmélet PSYOPS-t érintő alkalmazási lehetőségeiről; és végül – (elektronikus formában közzétett) hadtörténeti példákon keresztül demonstráltuk hogyan alkalmazták különböző korokban és konfliktusokban a szükségletekre irányuló lélektani műveleteket.

A PSYOP-képesség jövőbeli fejlesztése, a kiképzés, s általában a lélektani műveletek tervezése és elemzése érdekében egyaránt hasznos lehet egy átfogó „PSYOP példatár” létrehozása. Egy ilyen példatárban egyaránt helyett kaphatnának: a) megtörtént esetek (hadtörténeti példák, napjainkban folyó műveletek); b) fiktív példák (irodalomtörténeti és egyéni ötletek); c) nem tervszerű (nem PSYOP), de figyelemre méltó, jól dokumentált lélektani hatások, s szándékos előidézésük lehetőségei. Mind-

ez igazán hatékonyra természetesen akkor válhatna, ha a felhasználó különböző szempontok (pl. a PSYOP-szintje vagy célja; a célcsoport jellegzetessége; a műveletek során manipulált pszichológiai változók; a végrehajtáshoz szükséges eszközök és idő stb.) szerint szelektálhatná a példatárban nyilvántartott adatállományt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

AJP-3.7.: A NATO lélektani műveletek doktrínája

Bolgár Judit (2005): A lélektani műveletek pszichológiai alapjai. Humán Szemle, XXI. évf. 2005/2.; 74–80. pp.

Denning, Dorothy Elizabeth Robling (1999): Information warfare and security. New York: ACM Member Services

Maslow, A. H. (1988): Elmélet az emberi motivációról. In: Oláh Attila – Pléh Csaba (szerk.): Szöveggyűjtemény az általános és a személyiségpszichológiához. Tankönyvkiadó, Budapest. 373–392.

MC-402: A NATO Lélektani Műveletek Irányelvei

Schwartz, Winn (1994): Information warfare : cyberterrorism: protecting your personal security in the electronic age. New York, NY: Thunder's Mouth Press

Waltz, Edward (1998): Information Warfare – Principles and Operations. Boston, London: Artech House.

Varga Mihály

Hatvan éves az Új Honvédségi Szemle

Hatvan évvel ezelőtt – 1946. december elsején – Honvéd néven új sajtótermék jelent meg Magyarországon. S az első szám vezércikkében maga Bartha Albert hadügyminiszter köszöntötte a katonaolvasókat. Az akkor még vezérőrnagy Sólyom László pedig *A szabadságharc hagyományainak útján* című írásában azt rögzítette, hogy a honvédség eme központi folyóirata ne csak nevének felvételével, hanem az 1848/49-es magyar polgári forradalom és szabadságharc honvédseregével és lapja szellemiségének ápolásával is fejezze ki a jogfolytonosságot. E lapot köszöntve – amely a Honvéd név után Katonai Szemle, Honvédségi Szemle, majd Új Honvédségi Szemle néven létezett-létezik – azon értékgyűjtő, értékteremtő munkát foglaljuk röviden össze, amellyel hozzájárult a honvédség felkészítése, kiképzése, nevelése, helytállása eseményeinek ismertetésén túl a hazaszeretet érzésének erősítéséhez, a haza s most már a NATO védelmét szolgáló katonai kötelességek színvonalas teljesítéséhez.

A Magyar Hadtudományi Társaság szakmai lapja, a Hadtudomány nevet viselő folyóirat szintúgy a tudományok gyűjtőhelye, mint az 1817-től megjelent első magyar tudományos folyóirat, a Tudományos gyűjtemény volt a 19. század első felében. S éppen Vörösmarty Mihály költő, drámaíró, irodalomkritikus és akadémikus volt az, aki 1827-ben a laphoz kerülve szerkesztői bemutatkozásakor irányultságaként, törekvéseként jelezte, hogy úgy teszi a tudományok gyűjtőhelyévé a lapját – félévti-zedes ottani tevékenysége erről ékesen tanúskodik –, hogy magát a szerkesztőséget egyben tudományos műhelyként működteti.

Az előbbieket ismerve és azokból kiindulva az MHTT és annak folyóirata nagyra értékeli az ÚHSZ-nek és jogelődeinek a tudományos gyűjtőhely és tudományos műhely szerepkör betöltését és ennek érdekében kifejtett tevékenységét. A hat évtized során mindvégig szükség volt – ma is szükség van! – a szerkesztőség szinte alapos és sokirányú munkájára, amely a cikkek szervezése, sajtó alá rendezése mellett kiterjedt és kiterjed a magyar nyelv és a katonanyelvezet művelésére, ápolására, fejlesztésére, az új írásformák megismertetésére, terjesztésére, a szerzői gárda újdonság iránti érzékenységére ugyanúgy, mint az előzőek és a mostani szerkesztőbizottság által megfogalmazott útmutatásra és a szerkesztőség túlterheltsége miatt a közvetlen segítségnyújtásra-támogatásra is.

Az előbbieket által vagy azok révén az ÚHSZ nemcsak idomul a modern kor változó környezetéhez, hanem folyamatosan módosítja a katona irodalmi (habár anyagai főként szakirodalmi tartalmúak) nyelvet, nyelvezetet, még ha nem is mindig érzékeltette és érzékelteti, vagy hívta és hívja fel rá a figyelmet, hogy a cikkekben, tanulmányokban szereplő écák, ha újdonságoknak tűntek- és tűnnek is, mégis sokszor régi gondolatok sokaságának a felelevenítése, vagy régi gondolat „új ruhába” való „öltöztetése”. Így például gondoljunk arra, hogy az ÚHSZ a múlt század 90-es éveinek közepén kezdte meg az önkéntességen alapuló magyar haderő létrehozása gondolatának a népszerűsítését, majd a megvalósulás, megvalósítás eseményeinek elsősorban nemzetközi példákra támaszkodó ismertetését.

□ *A folyóirat adta lehetőséggel a katonai felsővezetők gyakran éltek, jól felhasználták arra, hogy megosszák gondolataikat a közösséggel, a nagyszámú olvasótáborral.*

Az UHSZ elődjének számító Honvéd folyóirat 1946. évi első számában Bartha Albert hadügyminiszter Bajtársak! megnevezéssel üdvözölte a katonaolvasókat – értesülhetünk a lap történetét feldolgozó dr. Róbert Péter összegzésében.

A hadügyminiszterek sorában 1948/1 sz. vezércikkének Veres Péter honvédelmi miniszter (különben népies író) volt a szerzője Róla keringett az a – kadétkoromban hallott anekdotikus – történet, hogy a centenáriumi díszszemlére készülöket meglátogatva, s a fel-alá masírozásokban „kitikkadt” katonákhoz így szólt: Elfáradtatok, fiaim. Üljetek le a sisakra! (Katonaemberekre nézve, akik az alakiság híveinek számítottak, ez bizony cifra kijelentésként hangzott!)

Továbbá az 1949. évi 1–2. sz. Farkas Mihály honvédelmi miniszter vezércikkét közölte. 1956-ban Bata István honvédelmi miniszter levélben köszöntötte a 6. évébe lépett Katonai Szemlét, a Honvéd című lap jogutódját. 1960-ban pedig Honvédségi Szemle lett a lap neve, s Révész Géza mk. vezérezredes ajánlotta az új lapot az olvasók figyelmébe. Majd 1966 végén Oláh István vezérőrnagy, kiképzési főcsoportfőnök, miniszterhelyettes, (a későbbi vezérezredes és honvédelmi miniszter) a 20 éve indult lapot méltatva úgy fogalmazott, hogy az hasznos „vezérfonal”-at adott a parancsnokoknak. 1971 végén a vele készített interjúbán Czinege Lajos honvédelmi miniszter a lap 25 éves tevékenysége kapcsán kifejtette, hogy az „eredményesen” szolgálta a hivatásos állomány kiképző, nevelő tevékenységét

Az 1991/5. számban a lap interjút közölt Für Lajos honvédelmi miniszterrel. Az 1992/4. számban Deák János (akkori altábornagy) ma (dr., nyá. vezérezredes, a ZMNE tudományos főmunkatársa), a Honvéd Vezérkar főnöke nyilatkozata jelent meg a Magyar Honvédség helyzetéről. Az 1996. évi októberi számban Végh Ferenc altábornagy, a Magyar Honvédség parancsnoka, a Honvéd Vezérkar főnöke (később a Magyar Köztársaság nagykövete, s nyá. vezérezredes) *A NATO felé vezető út* című cikkében a honvédség jövőbeni kötelezettségeiről és a feladatokról írt.

Mivel hely híján csak szemelgettem, nem pedig teljes áttekintést adtam (az már könyv terjedelmet igényelt volna) a honvédség vezetőinek azon írásairól, beszélgetéseiről, amelyek a lapban megjelentek, a szemlézést Havril András vezérezredes *A megújuló katonai vezetés* című cikkével zárom (2006/10. sz.) Noha elődje, dr. Szenes Zoltán altábornagy (ma nyá. altábornagy, a ZMNE tudományos főmunkatársa) a stratégiai felülvizsgálatról és az MH életét érintő más témákról többször is

nyilatkozott. Amiként napvilágot látott a Szabó János honvédelmi miniszterrel készített interjú is.

Egyre több a hadtudós vagy a képzett katonatiszt a szerzők között. Nemcsak az előbbieket jelzik, hogy a katonai felső vezetés igenis fontos elméleti és gyakorlati sajtóterméknek tekintette központi folyóiratát, hanem általában a katonatisztek is. A sok szerző közül Sólyom László mellett olyan szerzőket is megjelölök, mint Illy Gusztáv, Kuthy László, Pálffy György, Variházy Oszkár, Kerekes Béla, Révay Kálmán, Ilku Pál, Jánosi Ferenc, Király Béla.

A Honvéd folyóirat 1952 elejétől Katonai Szemle néven – kezdetben havonta kétszer – jelent meg, s 1957 tavaszától megjelent a szerzők között Mórocz Lajos (ma nyá. vezérezredes, nyugalmazott honvédelmi államtitkár, az MTA doktora), Kossovics Gyula (nyá. vezérőrnagy, volt hadseregparancsnok politikai helyettese), Uszta Gyula, Móricz Lajos (ma nyá. ezredes, az MTA doktora, az 1990-ben létrehozott MHTT első elnöke). Az 1980/7. számban az első magyar úrhajós, Farkas Bertalan biográfiáját olvashattuk. S az évben irt a lap számára a harcászati témák szovjet publikálási módszereiről Szkorodumov vezérőrnagy. Dr. Liptay Ervin (ma nyá. vezérőrnagy, a HM HIM nyugalmazott főigazgatója) az 1940 végén létrejött Petőfi Akadémiára emlékezett (1984/8. sz.). Az 1986/5. számban Keleti György – a későbbi honvédelmi miniszter – cikket jelentetett meg a vallásos katona-fiatalok helyzetéről.

□ A Honvédségi Szemle és a Honvédelem összevonásával a hivatásos állomány elméleti-módszertani lapjaként 1991 januárjától megjelent az Új Honvédségi Szemle. Ez a honvédségi központi folyóirat úgy volt a vezetés orgánuma, hogy egyúttal a hivatásos állomány hadtudományi tájékoztatását is szolgálta-végezte. Am e téren olyan versenytársa támadt, mint az MHTT 1991 elejétől megjelent Hadtudomány nevű folyóirata, miközben persze az ÚHSZ a honvédség állománya szakmai fejlődését, valamint a haderő időszerű feladatainak megoldását is segítette, vagy elősegítette. Így például az az évi 2. számban Kiss Zoltán (a lap mai főszerkesztője) *Új rendszer – új nemzeti haderő* címmel jelentetett meg cikket. Az 1992/1. számban Ölvédi Ignác nyá. ezredes, a hadtudomány doktora a kassai bombázásról közölt – élénk vitát generáló – írást. Bokros Gábor *A tiszti becsület védelmében* c. cikkében (1992/3. sz.) arról irt: Horthy párbajozni kívánt Benes-sel.

Az évi 5. számban dr. Kőszegvári Tibor (ma nyá. vezérőrnagy, az MTA doktora). *Az európai biztonság és a menekültek áradata* címmel összefoglalót jelentetett meg az 1945/91 közötti migrációról. Az azévi júliusi számban Móricz Lajosnak az 50-es évekről szóló visszaemlékezései jelentek meg. Még abban az évben, a 12. számban dr. Vámosi Zoltán (ma nyá. alezredes és a hadtudomány kandidátusa) cikke olvasható Politológia és hadtudomány címmel a háború és a politika kapcsolatáról.

Mivel több számban is olvasni lehetett róla, (tudom, mert én szerveztem és akkor történt nyugdíjba vonulásomig én is rendeztem sajtó alá azokat), a lapszámokat nem jelölöm meg, de ide iktatom: Hajdú István – és sok más szerző – irt a hadászat és a politika kapcsolatáról, a politika primátusáról, valamint a hadtudományban (és több más tudományterületen) végbement paradigmaváltásról. Továbbá az önkéntes haderőre való áttérés lehetőségéről, szükségességéről, az első, meg a második Öböl-háborúról, a Magyar Honvédség átalakításáról, a NATO-hoz való csatlakozá-

sunkról, a Németországi Szövetségi Köztársaságból kapott haditechnikai eszközökről, de – mint új fejlemény – a különböző missziókban való honvédségi és más részvételünkről, az Iraknak átadott harckocsikról, a svédektől vásárolt 4. generációs harci repülőgépekről, stb. A jó sohasem ér(het) véget!

□ Ennyi érték után joggal merülhet fel: *hogyan tud most és a jövőben megfelelni a lap az elvárásoknak, ajánlásoknak?* Úgy, ha jogi vagy erkölcsi alapon megszabott köteles teendőt (amely lehet kötelességeknek megfelelő magatartás vagy cselekvés, eljárás) –, amit tehát, mint állampolgároknak a haza javát szolgálóan feltétlenül meg kell tenni – megtölti átérzéssel (s ekkor már beszélhetünk kötelességérzetről, vagyis annak meglétéről). Továbbá ha kötelességeinket mindenkor szem előtt tartatja és tartja – vagyis elősegíti, hogy azt komolyan vegyük – ami a racionális érettség jele is, bizonyítéka is, mert ekkor nem az érzelem, az indulat, s nem is az elvakultság a gyűlölet motiválja cselekedeteinket, viselkedésünket –, s ekkor már kötelességtudásról beszélhetünk, míg a feladatait kötelességtudással végző személyről, szervezetről (amilyen a Magyar Honvédség, az ÚHSZ szerkesztősége vagy a szerzői gárda minden tagja) szokás azt mondani, hogy kötelességtudó. Azért utáltam különben a kötelesség fogalomkört ennyire, mert tudott tény – azaz úgy gondolom: tudott tény –, hogy a szerkesztőségi, szerkesztőbizottsági tagság s a lap szerzői gárdájához való tartozás nem csak úgy általában a hadtudomány tárgyához tartozó ismeretek feldolgozását, továbbá a hadtörténet, vagy a katonapolitika eseményei ismertetésével való foglalkozást jelenti csupán. Az ÚHSZ-nél és lapelődeinél=jogelődeinél a laphoz való tartozás egyfajta – de nem nélkülözött, nem elhanyagolt – magatartási normát jelentett és jelent, s ez hatást gyakorolt és gyakorol ma is a lap olvasótáborára is. Nemcsak az invencióban, a jó terjesztésében is megmutatta hozzáértését. Mivel a tapasztalatok egyik gyűjtőhelye a lap szerkesztősége volt az ma is – a másutt vagy más formában szokásos jelentések, értekezletek, konferenciák, tanulmányok stb. mellett, volt és van szerepe abban (még ha e szerep csak transzmissziós), hogy a jó ész lelésének, meglátásának mozzanatán túl (bár elsődleges feladata épp ez volt: ismertetni, ráirányítani a figyelmet, vagy egyszerűen közkinccsá tenni) elősegíteni, hogy azok elvekké, normákká, követelményekké – de minden hivalkodás nélkül ide iktatom: törvényszerűségekké – váljanak, azokká alakuljanak át. A lap ezzel szolgálta és ezután is ezzel szolgálja a legjobban a hadtudományt és a Magyar Honvédséget, tágabb értelemben a haza és a Szövetség (a NATO) védelmét, valamint a hazaszeretet érzésének erősítését.

Hat évtizeden át a lap nagy erénye volt – s remélem, hogy ez immár hagyománnyá szilárdult tevékenység követendő normája marad továbbra is a szerkesztőségnek –, hogy a szerzők és az interjúalanyok úgy örökítették-örökítik meg a honvédség élete mindennapjainak múlt pillanatait, vagy úgy emlékeztek-emlékeznek meg valamilyen történelmi, hadtudományi, hadtörténeti, katonapolitikai stb. eseményről, történésről, hogy általuk épüljünk, okuljunk, tanuljunk, vagyis gyarapodjunk tudásban. Végeredményét tekintve pedig úgy nyerjünk buzdítást a katonai kötelességek teljesítéséhez, hogy általuk – Toldy Ferenc akadémikus, irodalomtörténész és irodalomkritikus a szigetvári hős, gróf, bán és dunántúli főkapitány Zrínyi Miklós és a költő, tábornok, bán és hadvezér dédunoka, gróf Zrínyi Miklós tevékenységére, helytállására támaszkodó ajánlása szerint – erősödjünk a haza iránti hűségben.

Az MHTT készül a beszámoló és tisztújító küldöttgyűlésre

Az MHTT elnöksége a szakosztályok által választott küldöttek részvételével 2007. március 30-ára hívja össze a Társaság küldöttgyűlését a ZMNE Dísztermében.

A küldöttgyűlés napirendje:

- 1) Beszámoló a 2004–2006 között végzett munkáról.
- 2) A 2007. évi munkaterv betérjesztése és elfogadása.
- 3) A küldöttgyűlés hatáskörébe tartozó szabályzók felülvizsgálata és szükség szerinti módosítása, kiegészítése.
- 4) Új vezetőség (tisztviselők) megválasztása.

Az MHTT elnöksége és intézőbizottsága legutóbbi ülésein számba vette a küldöttgyűlés előkészítésével és lefolytatásával kapcsolatos feladatokat.

A küldöttgyűlés előkészítésének első lépéseként – az alapszabály előírása szerint – a szakosztályok, klubok és a kihelyezett tagozatok megtartották az év- és cikluszáró gyűléseiket, amelyeken számba vették az elvégzett munka eredményeit, és a következő időszak feladatainak kitűzése mellett újraválasztották vagy megerősítették a szakosztályok elnökeit, vezetőségi tagjait és titkárait. *Második lépésként* – a szakosztályok összegző munkájával párhuzamosan – a reszortfeladatokat ellátó elnökhelyettesek, valamint a felügyelő és az etikai bizottság is számot adtak a beszámolási időszakban végzett munkáról.

A fentiekre alapozottan elkészült a társaság életének minden összetevőjére kiterjedő – az első és a második napirend témáját képező – beszámoló, nevesítve: *Az elnökség, a felügyelő és az etikai bizottság beszámolója a 2004–2006 közötti ciklusban végzett munkáról, a*

szervezeti élet értékelése és a következő ciklus feladatainak – távlati és éves – számbavétele.

A küldöttgyűlés programja szerint az 1. és a 2. napirendi pont írásos anyagaihoz, amelyeket a küldöttek megkapnak, az MHTT elnöke, a bizottságok tagjai és a reszortfelelős elnökhelyettesek a küldöttgyűlésen szóbeli kiegészítést tesznek, amelyet vita és válasz követ, szükség esetén közös állásfoglalás kialakítása és *határozat hozatal*.

A küldöttgyűlés második részében kerül sor a Társaság tisztviselőinek megválasztására.

A küldöttgyűlés, az alapszabály értelmében 3 évre választ új elnököt, alelnököt, öt reszortfeladatokat ellátó elnökhelyettest, valamint felügyelő és etikai bizottságot.

A fenti funkciókat ellátó személyeknek fontos szerepük van a Társaság vezetésében, szervezeti életének, munkájának szervezésében. Nem mindegy tehát, hogy a több száz tagot képviselő küldöttgyűlés résztvevői kit választanak meg, kik kapnak újabb három évre bizalmat.

Az elnökség a küldöttgyűlést előkészítő szeptemberi ülésén az új tisztviselők kiválasztására jelölőbizottságot választott, melynek tagjai felkeresik (felkeresték) a Társaság tagjait és véleményt kérnek (kértek) a leendő vezetőségi tagokról. *A jelölőbizottság, melynek elnöke dr. Cseri Péter, tagjai dr. Grósz Zoltán és dr. Király László, a küldöttgyűlésen teszi meg* – a Társaság véleményére alapozott – javaslatot a tisztviselők személyére.

Az MHTT elnöksége kéri a Társaság tagjait, a küldöttgyűlés résztvevőit, hogy éljenek választási jogaikkal. Fontos, hogy olyan személyek kerüljenek a Társaság élére, akik a kö-

zösség eddigi eredményeire építve, azt tovább gazdagítva vállalkozik a tisztségekkel járó nem kis munkát, a hadtudomány művelésének szolgálatában.

A szakosztályok által delegált küldöttek a küldöttgyűlés részletes programját s a MEGHÍVOT időben megkapják.

Lehetőség van arra is – előzetes bejelentés alapján (MHTT titkársága Tel: 29-684) –, hogy a Társaság bármely tagja (tehát az is, aki nem delegált), és külsős érdeklődő is részt vegyen a küldöttgyűlésen.

Budapest, 2007. február 28.

A szerk.

A 2006. évi pályázatok eredményei

A Magyar Hadtudományi Társaság 2006. februárjában tudományos tanulmányok és elemzések megírására pályázatot írt ki. Az október 13-i határidőig az alábbi öt pályamunka érkezett be.

A szerzők alfabetikus sorrendjében:

1. *Dr. Hadnagy Imre József*: Gondolatok a katasztrófavédelemről és hazai gyakorlatának néhány kérdéséről;
2. *Dr. Horváth Zoltán*: Javaslat a pilóta nélküli felderítő repülő eszközök rendszerezésére a Magyar Honvédségben;
3. *Dr. Krizbai János*: A képesség alapú önkéntes haderő kulcsa a szervezeti teljesítmény javítása.
4. *Kemény János*: Az USA terrorizmusellenes háborúja 2001 után;
5. *Dr. Szternák György – Tóthné Dr. Szternák Dóra*: A fegyveres erő képességei és lehetőségei.

A beküldött dolgozatok jelisével érkeztek, megfeleltek a kiírásban meghatározottaknak és elbírálásra kerültek.

Az MHTT Elnöksége 2006. december 8-i ülésén a bírálók véleménye alapján, egyhangú szavazással az alábbi döntés hozta:

I. díjat nem ad ki.

II. díjat *Dr. Hadnagy Imre József* részére, a

III. díjat *Dr. Krizbai János*nak adományozza.

A Magyar Hadtudományi Társaság Elnöksége ezúton is megköszöni a pályázók munkáját, gratulál a helyezést elért pályázóknak és az Intéző Bizottság útján intézkedett a díjak kifizetésére.

A pályázatra beküldött tanulmányok – a bírálók észrevételei és a szerkesztőség igényei alapján – átdolgozott változatai megjelennek a Hadtudományban.

Budapest, 2006. december 8.

Dr. Ványa László
az MHTT pályázati ügyekért felelős
elnökhelyettese

Sajnálattal közöljük olvasóinkkal hogy 2006. évi 4. számban közreadott, az MHTT konferenciáját illusztráló fényképek készítőjének neve tévesen jelent meg.

A felvételtek KASZA ANETT,

a Biztonságpolitikai Szakkollégium tagjának munkái.

Elnézést kérünk Olvasóinktól és a Fotóstól is.

Az MHTT publikációs lehetőségei az interneten

A Magyar Hadtudományi Társaság egyre nagyobb mértékben igyekszik felhasználni a technika, az információs társadalom nagy vívmányát az elektronikus számítógépek, az Internet által felkínált lehetőségeket. A Társaság Internetes honlapja folyamatosan bővülő tartalommal és formában bemutatja a szervezet működésével, szervezeti életével kapcsolatos kérdéseket; információkat szolgáltat a kutatások eredményeiről, állásáról, a tervezett vagy megtartott rendezvényekről, az elnökség és a bizottságok fontosabb határozatairól, a szakosztályok életéről stb. A honlapról letölthető információk sorában fontos helye és szerepe van a Társaság fórumának a *Hadtudománynak* is, amely a kutatók szellemi termékeit adja közre cikkek, tanulmányok formájában.

A szerkesztőbizottság legutóbbi ülésén a honlapról letölthető információk bővítését javasolta, elsősorban olyan tanulmányokkal, cikkekkal kapcsolatban, amelyek a szerkesztés eddigi gyakorlata szerint a terjedelmi kötöttségek miatt csak jelentős rövidítéssel kerülhettek közlésre. A nagyobb terjedelmű (20–60 oldal) írások egységének megbontása azonban nem mindig szerencsés, ugyanis igazi értékük akkor marad meg, ha együtt van a szerzők által jól átgondolt és jól felépített mondanivaló.

Az ilyen tanulmányoknak is tudományos értékük van, elismert szakemberek (kutatók) állnak mögöttük, tehát megoldást (közlést) várnak és érdemelnek.

Az MHTT elnöksége 2006. május 26-ai ülésén a javaslatot elfogadta, mely határozat szerint az ilyen tanulmányok – természetesen tartalmi és formai szempontból igényesen előkészítve, tudományos igényű írásnak elismerve – a jövőben a nyomtatott formában megjelenő Hadtudománnyal együtt, az adott szám elektronikus mellékleteként jelennek meg az interneten.

A fentieknek megfelelően a folyóirat jelen számában dr. Mező Imre a Debreceni Egyetem Pszichológiai Intézet munkatársának: Az emberi szükségletekre irányuló lélektani műveletek (PSYOPS) című tanulmányát, és Tomolya János: A „34 napos” izraeli-libanoni háború című cikkének egy rövidített formáját és a folyóirat mellékleteként (Interneten) a teljes változatát. A jövőben amennyiben olvasóink, főleg szerzőink is elfogadják a közlés ilyen formáját, a nagyobb terjedelmű tanulmányokat, az adott számok mellékleteként kezelve csak az Interneten, a Társaság honlapján tesszük hozzáférhetővé.

a Szerk.

T Á J É K O Z T A T Ó a tagsági díj összegéről és annak befizetéséről

Az MHTT 2006. március 31-ei küldöttgyűlésének 5/2006. számú határozata alapján az éves tagdíj 2007. január 1-jétől:

– a Társaság aktív tagjainak	3000 Ft
– nyugdíjas és egyetemi hallgató tagjainak	1500 Ft

Az MHTT Elnöksége kéri a Társaság tagjait, hogy 2007. április 30-ig fizessék be a 2007. évi tagdíjat!

Akik rendezik tagdíjukat, a Hadtudomány című folyóirat 2007. évi számait térítésmentesen megkapják. A tagdíjat a megküldött vagy a szakosztályoknak kiadott készpénz-átutalási megbízáson kérjük feladni.

A tagdíj befizetésével és a belépéssel kapcsolatos kérdéseivel forduljon az MHTT Titkárságához.

1101 Budapest X., Hungária krt. 9–11.

Levél cím: 1521 Budapest, Pf.: 15. Telefon: 432-9000/29-684 mellék

CONTENT

MILITARY SCIENCE, NATIONAL DEFENCE, REFORMATION

Tibor Ács:	„Every cloud has a silver lining”	3
Tibor Kőszegvári:	Modern problems, areas and the new definition of military science	8
Statement of the 2nd Scientific Conference of the Military Science Committee of Hungarian Academy of Science and their authorized membership		14

SECURITY POLICY

Jenő Izsa:	Recommendations for the development of national security-/secret services strategy	15
Csaba Vida:	Theory and adaptation of regional security complex for Central Europe	30
János Kemény:	The beginning of counter terrorism in the USA	41

MILITARY SCIENCE – MILITARY AFFAIRS

János Krizbai:	Improvement of organizational performance as the key of the capability based volunteer force	51
János Tomolya:	The 34-day Israeli-Lebanese war	62
Károly Turcsányi – Ernő Hegedűs:	Activity of air assault troops as police and force of arms in the 1956 revolution	74

DEFENCE ECONOMY

István Alkéri:	Modernization of Financial and Accounting Service of Ministry of Defence	85
László Király:	Questions of defence economy linked to a German conference	90

POLICE ISSUES

Imre József Hadnagy:	Some issues of the practice of disaster management	93
----------------------	--	----

FORUM

Klára Siposné Kecskeméthy:	The European Security and Defence College	107
Lóránt Farkas:	Present and past of the soviet T-62 Main Battle Tank	114
Ferenc Mező:	Psychological Operations based on human needs (PSYOPS)	121
Mihály Varga:	The 60-year-old journal “Új Honvédségi Szemle”	126

NEWS OF THE SOCIETY

The Society of Hungarian Military Science is preparing for the reporting and general meeting for election of officials	130
Results of scientific competitions 2006	131
Publication possibilities of the Society of Hungarian Military Science on the Internet	132

Felhívás

A személyi jövedelemadó 1%-ának felajánlására

Tisztelt Hölgyem!/ Uram!

Köszönjük társaságunk tagjainak és támogatóinak, hogy 2006-ban a személyi jövedelemadójuk 1%-ának felajánlásával támogatták társaságunkat céljai megvalósításában. Az átutalt összeget a Tanárky-díjjal kapcsolatos költségek fedezésére fordítottuk.

A személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti közcélú felhasználásáról szóló 1996. évi CXXVI. törvény lehetővé teszi, hogy az adózó a befizetett személyi jövedelemadójának *egy százalékát* a törvény 4. § (1) bekezdés b) pontjában meghatározott *társadalmi szervezetek részére felajánlja*. Ezen szervezetek közé tartozik a Magyar Hadtudományi Társaság is. Az így befolyt összeget kizárólag a tudományos munka ösztönzésére kívánjuk felhasználni.

Kérem társaságunk tagjait és támogatóinkat, hogy éljenek a lehetőséggel és ezúton is segítsék céljaink megvalósítását!

Az adózó a rendelkező-nyilatkozatát postai szabványméretű borítékban elhelyezve és lezárva, a 2006. évi jövedelemadó-bevalláshoz csatolva – az újabb rendelet értelmében – *2007. május 21-ig* küldheti meg az APEH részére. Azon adózók, akiknek az adóbevallását a munkaadója teljesíti, a zárt borítékot a fenti határidőig a munkáltatóiknak adják át. A borítékban fel kell tüntetni: az adózó nevét, lakcímét és adóazonosító jelét. A borítékba helyezett nyilatkozat tartalmazza a kedvezményezett nevét és adószámát. A mi esetünkben

a kedvezményezett neve: Magyar Hadtudományi Társaság,
adószáma: 19655866–1–42

Az MHTT Elnöksége nevében céljaink megvalósításához nyújtott támogatását tisztelettel megköszönöm.

Dr. Nagy László
elnök